

TISZATAJ

RÓNAYGYÖRGY, BIRKÁS ENDRE, ÖKRÖS LÁSZLÓ,
ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS, GIDAY KÁLMÁN,
CSÁSZTVAY ISTVÁN, SZABÓ GÉZA, NÉMETH
FERENC, DÖME MIHÁLY, DONÁTH ANTAL, SZIL-
BEREKY JENŐ, LENKEI LAJOS, DOROGI IMRE,
KÁLMÁN LÁSZLÓ

ÍRÁSAI

*

RÁBA GYÖRGY, DARÁZS ENDRE, MADÁCSY
LÁSZLÓ, FÜSSY LÁSZLÓ, KÁLDI JÁNOS, NEME-
REY ÉVA, SZABÓ ZSIGMOND, LATOR LÁSZLÓ,
GAJDI ISTVÁN

VERSEI

DENSUSIANU, ARGHEZI és EMINESCU VERSEI
ZELEY FERENC MŰFORDÍTÁSÁBAN

1947. AUG.-SZEPT.

6-7

I. ÉVFOLYAM

KETTŐS SZÁM ÁRA 10 FORINT

T I S Z A T Á J

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TUDOMÁNYOS HAVI FOLYÓIRAT

Szerkeszti: MADÁCSY LÁSZLÓ Társszerkesztő: ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS

Felelős szerkesztő és kiadó: ERTSEY PÉTER

Szerkesztőbizottság:

ANTALFFY GYÖRGY, BÁLINT SÁNDOR, BIBÓ ISTVÁN, DARÁZS ENDRE,
DONÁSZY KÁLMÁN, LÖKÖS ZOLTÁN, MAGYAR LÁSZLÓ, SERES JÓZSEF

KIADJA A SZEGEDI SZABADMŰVELŐDÉSI TANÁCS

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

SZEGED, KLEBELSBERG-TÉR 3 (Postafiók 205)

Postacsekkszámla: 40.397

Budapesti szerkesztőség és kiadóhivatal: VIII., Rákóczi-út 29.

Minden cikkért írója felel — Kéziratokat nem őrzünk meg.

Az előfizetés díja egy évre 60 forint, félévre 30 forint, negyedévre 15 forint.
Egy szám ára 5 forint

T A R T A L O M:

	Oldal
<i>Rónay György</i> : Sappho napjai	1
<i>Rába György</i> : Előhang (Vers)	11
<i>Darázs Endre</i> : Tél Keszthelyen, Hulló csillagok (Versek)	12
<i>Madácsy László</i> : Magyar eső, Nincs (Versek)	13
<i>Birkás Endre</i> : Viorika (Novella)	14
<i>Három román költő</i> (Densusianu, Argezi és Eminescu) <i>Zeley Ferenc</i> műfordításában	25
<i>Ökrös László</i> : Az alföldi népzene kutatás története	27
<i>Füssy László</i> : Ima helyett, Vannak napok (Versek)	34
<i>Káldi János</i> : Vasvári búcsúok, Kám (Versek)	35
<i>Nemerey Éva</i> : Búcsú (Vers)	36

MAROSMELLÉK

<i>Aldobolyi Nagy Miklós</i> : Múlt és jelen a Marosszögben	37
<i>Giday Kálmán</i> : Makó társadalma	47
<i>Szabó Zsigmond</i> : Pergető, Vers a Dunánál (Versek)	50
<i>Császtrvay István</i> : Fél tál lencse (Novella)	51
<i>Szabó Géza</i> : Újjáéledő művészi gölöncsérség Makón	54
<i>Lator László</i> : Fényesen, Büntudat (Versek)	57
<i>Németh Ferenc</i> : Tájéző gondolatok	59
<i>Döme Mihály</i> : Makó kulturális lehetőségei	61
<i>Donáth Antal</i> : Zenei élet Makón	62
<i>Gajdi István</i> : Ember vagyok (Vers)	64

SZÖVETKEZÉS

<i>Szilbereky Jenő</i> : A szövetkezetekről	65
---	----

TÜKÖR

<i>Lenkei Lajos</i> : A magyar irodalom Oroszországban	75
<i>Dorogi Imre</i> : Parobek Alajos	79
<i>A szegedi Egyetemi Énekkar</i> külföldi hangversenykörútja	81

SZINHÁZ

<i>Kálmán László</i> : Bevezetés a színháztudományba (III.)	82
---	----

KÖNYVEK

<i>Ortutay Gyula</i> : Két előadás, <i>Weöres Sándor</i> : Fogak tornáca, <i>Berczeli A. Károly</i> : Két pásztor, <i>Indig Ottó</i> : Kánikula, <i>Sásdi Sándor</i> : Nyolc hold föld, <i>Tersánszky J. Jenő</i> : Felbolond, <i>Sötér István</i> : Bünbeesés, <i>Vas István</i> : Keitős ösvény, <i>Juhász Kálmán</i> : A csanádi püspökség története, <i>Reményik Zsigmond</i> : Északi szél, <i>Balassa József</i> : A magyar nyelv könyve, <i>Németh László</i> : Széchenyi, <i>Németh László</i> : Eklézsiamegkövetés,	89
--	----

Sappho napjai

... Nagyon is merész kezekkel téptük a kényes
leány hegedű-testét, vad-vad hangokig csigázva...

(Babits, Mihály)

Gondolat, élmény, ihlet a maga természetes, organikus törvényei szerint alakította a verset a nagy romantikában. Ilyen hatalmas erővel érvényesül a gondolat szabad mozgása, az élmény szabad kifejlése, az ihlet szabad áradása: e sokszoros, a nyelv minden fogalmi, hangulati, zenei, festői, plasztikus lehetőségeit mozgósító szuverénitás egy Hölderlin, egy Csokonai, egy Hugo, egy Vörösmarty művészetében. A költeményekben a világ lélekzését lehetett hallani, s ahogyan nekiindulnak, fölépülnek, lombosodnak, terebélyesednek, tetőpontjukra érve beteljesednek, vagy méltósággal visszahajlanak pályájuk ívén: mindebben van valami mély rokonságuk a természettel, fákkal, folyamokkal, hegyekkel, erdők, tengerek életének ritmusával, felhőkkel, szelekkel, egekkel, évszakokkal. Mert a természet valóság volt, közvetlenül szemlélt és átélt realitás. A költő valóban látta-hallotta-érzevelte a hervadó ligetet, a felhőt, melynek nagy tornyain mint kormányos űrködik a villám, a bükkfákat, melyeknek oldalát halkkal világosítja meg a lenge hold; látta, átélte s nem csak előhívta, keretnek, díszletnek valamely stereotip hangulat közé, irodalmi vagy akár képzőművészeti emlékeiből. Ez a versben élő természet primer világ volt, nem árnyék, nem utánpézelés, — nem másodlagos.

Azért tud olyan hiteles lenni; azért olyan hatalmas vagy lörekeny, zord vagy nyájas, lenyűgöző vagy gyöngéd, fölséges vagy játszi, sorsszerű vagy szeszélyes, mint ősképe, szülője, ikertetvére: a vaicság. A szemlélet friss és új, a most-nézés, most-látás érzik rajta. A költő és a természeti között közvetlen vérkeringés árad, együttélés, ko-exisztencia áll fenn közöttük, mint létük, — egymásban s egymásért való létük — egyetlen természetes és elfogadható formája.

A koexisztenciának, az ihletben az egész mindenség együttélő, együttlétkető, együttműködő voltának eredménye a vers kommunikus telítettsége: hogy az élményben is, a kifejezésben is rokonosságuk erejével érvényesülnek a természet nagy ritmusai, ívei, vonaljai, mint kép, ritmus, zene végső formáló elvei. Így érvényesülnek Vajda János szerelem-élményében a zuhanás, merülés érzetei, és kifejezésükkel az örvénynek, szédületnek, belehalásnak, elka-

patásnak a testi gyönyörérzés fiziológiai-pszichikai ősélményéből fakadó s azt kozmikusan kitágító képei: — így fonódik egybe Lamartine „Le lac”-jának ihletében a tó hullámverésének, az emlékezésének, s az időóceán hullámain folyton új meg új partok felé sodortatásának hárm-as-egy lüktetése; — így sóhajtja bele, a hangfestés, hangutánzás minden irodalmias műhely-szándéka nélkül, a teljes, a kozmikus, az egész valót átfogó ihlet egységében, Goethe „Wanderers Nachtlied”-jébe az éji erdő a maga halk lombneszének meg-megszólaló, majd mintegy valami fuvalomban fölerősödő, s végül elhallgató sziszegő s fúvóhangjait.

E koexisztenciából táplálkozik az igazi, elementáris költői teremtő erő: a költő kozmikus telítettségéből. Nemcsak egy valamely táj, egy valamely természeti tünemény, jelenség, látvány vagy élmény él benne; emlékként, hanem részeiben s részein át is az egész, a látottban a soha nem látott is, a hallottban a soha nem hallott is, összefüggései teljes titkos és természetes rendszerével és távlatával, mintegy virtuálisan, mintegy éber képességként, hogy az ihlet alkotó lendületében verssé, szavakban s ritmusban hangga, színné, ízzé, illattá: életté s valósággá valósuljon. Életté, valósággá, egyenértékűvé hitelességben a leghitelesebb realitással, s épp oly parancsoló erejűvé, mint amilyen minden megható, megrendítő, gyönyörködtető, termékeny valóság. Mindez nem játék, nem „képzelet”, nem is csak festőiségre vagy plaszticitásra törekvő „művészet”, — amilyen a Parnasse-é; — ez maga a való, egész végtelen, a köznép számára elképzelhetetlenül gazdag tartalmával, valóságos és jelképes értelmével s értékével. Ezt a tartalmat bontja ki a költő, ez a tartalom árad ki a költő révén s nyilatkozik meg a világ előtt; a költő, mint a valóság „értelmezője”, így hozza kapcsolatba olvasóit vagy hallgatóit azzal a teljesebb valósággal, melyet mindenkinek látnia és élnie kell, ha teljesebb és méltóbb életet akar élni. A nagy költői ihletben az egész mindenség megfeszül és mozgásba lendül, — Shelley „Felhő”-jében épp úgy, mint a „Zalán futása” bevezető soraiiban. Csokonainak a tihanyi echóhoz írt versében épp úgy, mint Hölderlin Diotima-ciklusában.

A költészet rávetette magát a teremtett világra s meghódította azt. Határait az előző korszak, a tizenharmadik század leltározó, leíró, tudomásulvevő, organizáló, civilizáló, „nyájas” természetkultuszához képest szinte végtelen mérföldekkel toltá előre, óriási körívben, egék és földi távolok felé, és befelé is, magukba a jelenségekbe, tüneményekbe. Fölfedezte, hogy a természet nem dekoráció és nem haszon, hanem velünk élő s életünkben szerveyen beépülő élet. A technikus századot fölváltja az ihletett század, hajnalán egy-egy óriási alakkal: Rousseauval, amint elsőnek rántja el szemünk előtt a függönyt, Wertherrel, amint megtöri a szalon, a fölény és a gúny hatalmát. Chateaubriand-nál, amint, akár egy monumentális orgonát, megzendíti összes regisztereivel a nyelv gigantikus hangzerét; az irodalom egyszerre ráeszmél az „eppur si muove” csodájára. És ezek az évtizedek, mintha csak valaminő titokzatos maghullás termékenyítené meg a népeket, ontják a zse-

niket; s Európában, mint elementáris viharok, zúgnak végig gyors egymásutánban hangulatok, érzelmek, eszmék, mozgalmak; nagyság és tehetség pazar tűzijátéka ez. A művészek kitárt karral, ölelő mozdulattal veszik birtokukba a mindenséget, valóban égve, fölgyúlva és fölgyűjtva, vagy hatalmas tölgyként borítva gazdag koronájukat az egész emberiség fölé: Goethe és Beethoven, Byrn és Puskin, Liszt és Vörösmarty, Lamartine és Petőfi... világfájdalom, világszabadság... Ilyen tavasza, ilyen ragyogása, ilyen tobzódása szépségében és nagyságában a reneszánsz óta nem volt Európának.

Az új élmény új stílust teremt; az ihlet lendülete szétveti azokat a korlátokat, amelyeket az értelem emelt a nyelvben a költő elé; a művész fölszabadul a ráció uralma alól s már csak az inspiráció belső törvényeinek engedelmeskedik. A nyelvújítási mozgalmak még az értelem jegyében s értelmi indokolásokkal indulnak meg, hogy azután őket is, eredményeiket is mihamar meghódítsa az új világ- és életérzés; az ihlet megragadja és zengetni kezdi ezt az új nyelvet, ezt az új, többhúrú, hajlékonyabb, szélesebb skálájú hangszert; — a tudós Kazinczy után az ihletett Berzsenyi és Vörösmarty következik.

S e nagy teremtő tavaszban még egyszer végigárad az élet medve a haldokló mitológiákon is. Az allegóriákból még egyszer valódi mitológia lesz, a szobrok még egyszer megmozdulnak, Hölderlinnél, Csokonainál, Berzsenyinél. A történelmi erudíciót, a tizenyolcadik százal fölhatalmazott tudományos anyagát átjárja s élővé varázsolja az élmény hevülete, s még egyszer föltámad a középkor, Novalisnál, Hugonál; — az éjtszakák, e nagy, hömpölygő, világringató éjtszakák hatalmas árnyakkal népesülnek be, és a költő mintegy szövethkezeve az áradó kozmosszal, mintegy beléomolva e szellemjárta éjtszakába, mint valami új világlélek, hogy betöltse népe lelkének szomját, kielégítsen egy évtizedek óta élő s egyre sürgetőbb igényt, megteremti, ködből, álomból, hagyományból és költészetté forrósodott tudományból, a hiányzó nemzeti eposzt és nemzeti mitológiát, magyarul még soha nem hallott nyelven; szíj és zene, gondolat és dallam, személynél élmény és közösségi vágyak ihletett szintéziseként: — megszületik a „Zalán futása“.

A világ mozgásba lendült. Álló képek s leírások után jelzőkben, figurákban is csupa dinamikus áradás lesz minden, csupa lendület, merészség; az asszociációk, fölszabadulva a ráció rabságából hatalmas távlatokat fognak át, mintegy tükreként a költő lelkében, ihletében megvalósult világegységnek. Ma már a fölületes olvasó, — és milyen kevés a nem-fölületes olvasó, s ráadásul versolvasó! — csak alig-alig érzi az ilyen sorok és képek kozmikus és forradalmi nagyságát, s ugyanakkor megrázó hitelét, mint „fürtidben tengervészes éj“, vagy „a jövőnek holdas fátyola“, vagy ahol a Menon panaszait zengő Hölderlin az őszt, a fenyegető északot, a szerelmesek ellenségét idézi: a lombhullató ágakat és szélben szálló esőket, vagy ahol Berzsenyi a tovaröpülő időről beszél, melynek

„minden míve tűnő szárnya körül lebeg“, vagy amikor Csokonai arra kéri az estét: „lány árnyékkal szój be engemet“; — költő és verse, élmény és mű, világ és vers itt még teljes, organikus, elválaszthatatlan egység; az alkotás itt még teljes értékű és potenciájú élet; amint teljes élet alkotója, a költő is, úgy, ahogyan Shelley hirdeti csodálatos versében a felhőről, — a felhőről, mely az ihlet izzó és vágató és teremtő viharában magának a költőnek szimbolumává magasodik:

*Dajkám a Menny, a végtelen;
Föld és Víz lánya vagyok;
járok a Világ pórusain át;
változom s nem halok.
Mert mikor a tiszta egekről vissza-
vonul a sötét vihar
s a szél s a nap új kék dómba borul
konvex sugaraival:
az eső komor barlangjaiból
én csak nevetek síromon
s mint földből a lélek, a méhből új élet:
kitörök s lerombolom.*

*

Hanem a fejlődés nem áll meg a történelem szép kilátóinál, — vethetik ellenünk; — a romantikus extázist megölte az idő; a költő kirekesztődött a természet paradicsomából. A nagy koexistencia lehetetlenné vált. Kazinczy még Széphalomról dirigálta a friss magyar irodalmi életet, Csokonai a kertés Debrecenben élt és a Dunántúlon kószált, Berzsenyi a Kemenesalján és Niklán írta verseit, s Vörösmarty is a bonyhádi nemesi ház csöndjében találkozott először Hajnával. Goethe kocsin utazott Itáliába; a mai költő gyorsvonaton jár. A tó, melynek partján Lamartine borongott, ma látogatott nagyvilági fürdőhely. S mi volt egy város, — ha városban élt a költő, — mi volt egy főváros a tizenkilencedik század elején, s mi ma! Pestbuda, a romantika, Kisfaludy Károly és Vörösmarty Pestbudája meghitt kisváros és ódon történelem, s természet is: fák, szabad partok s köztük egy merényletekre kész folyam; és milyen szeszélyes bozót, milyen dzsungel a Haussmann előtti Páris, Balzac, Musset, a romantika Párizsa!

A nagy ihletet megölte a technika. Lerombolta illúzióinkat, képletekre bontotta a kozmoszt, fizikává és kémiává devalválta szemléleteinket. Schopenhauer közönséges testi ingerré elemezte a szerelmet, amibe annyit haltak át, mint üdvösségükbe, s haltak bele, mint poklukba a költők. Bölcsélet, civilizáció, történelem: minden összeesküdött a költő ellen.

Még adományaival is elvett tőle. Adott neki villányt, hogy szemrontás nélkül dolgozhassa át az éjszakákat, de elvette ezzel a fényvel a nagy éjtszakát, azt, amely mint valami mítikus tenger, fojtogatta ihlető hullámaival gyertyája libegő lángját; elvette a gyertyavilág e kicsiny ostromlott szigetét, melyről, egyetlen vir-

rasztó élőlény a világ baljós vagy szelid álma fölött, az idő óceánjának hullámmoraját hallgathatta. Adott neki autót vagy vonatot, melyen gyorsan és kényelmesen megközelítheti szülőföldjét, kedves tájait, nyaraló vagy üdülőhelyét; de elvette az utazások lassú szemlélődését, a természet ölelő s olvasztó hatalmát, a beléolvadás, a közösség varázsát. Megadta neki a sebességet; elvette tőle az elmélyedést. Az ihletet visszaüzte a műhely négy fala közé, s kárpótlásul megengedte neki, hogy dicsérje a gépet. És így tovább. A romantika megszűnt életforma lenni. Modor lett.

Ebben az ellenvetésben bizonyára sok az igazság. A tizenkilencedik század útja, attól a pillanattól fogva, hogy a nagy romantika napja lehanyaglik, a differenciálódás útja. Az egész menthetlenül részekre bomlik. A tudomány szaktudományokra hullik; az egész ember eszményét fölvaltja a szakemberé. Wagner, még utoljára, megpróbálja megvalósítani a „Gesamtkunst“-ot; de mennyi szándék, mennyi elmélet van már ebben a heroikus vállalkozásban! Az élet, a nagy, a teljes, hatalmas élet: görcsös vágy lesz, szavakkal teóriákkal és „mesterséges paradicsomok“ káprázatában kergetett és hajszolt ábránd, — valami, ami elveszett, — a betegség, a paralízis fölszigázott víziója az egészségről. A stendhali, balzaci regény nagy egységes látomása, emberi-társadalmi teljessége helyett következnek a dokumentumok. Az irodalomtörténetet fölfalja a filológia. A regény világának igazságát, — társadalom és jellem igazságát, — elnyeli az „adalék“. Extázis helyett exaltáltság: s az élet huzamos és ihletett elragadtatása helyett a pillanat mámorai, az állandó nagy elektromos sugárzás helyett egy-egy föl villanás, amikor a megszakadt áramkör, valaminő hangulat vagy szemlélet illetésére, helyreáll, s a lélekben fölremlik az elveszített éden, a teljesség, a teljes élet sejtelve és boldogságának kísérlete: egy Renoir-képen, mely a „Grands Boulevards“-t ábrázolja, Constantin Guys rajzain és festményein, melyeken Baude-laire a „vie enthousiaste“ lendületét élvezti, vagy amikor Justh Zsigmond megáll a tavaszi Párizsban a Luxembourg kerítés mellett s „boldogan hallgatja a kocsik egyhangú dübörgését, a gyermek kaczáját, a madár csiripelését — az élet megnyilatkozását mindenkép“, Proust meghatottságában egy virág láttán, vagy, később, Virginia Woolf amaz ünnepélyes pillanataiban, amikor Mrs. Dalloway meghallja a londoni harangok zúgásában az élet nagy-szerű áradását.

*

Mindez jellegzetesen városi, nagyvárosi élmény. A tizenkilencedik század centralizál; kialakulnak modern formájukban a nagy fővárosok, s magukba szívják az irodalmi életet. A fiatal tehetségek legfőbb vágya: följutni e központba, Párizsba vagy Budapestre; ez az érvényesülés első lépcsőfoka. A második a sajtó. Ez ad kenyeret, teret, közönséget; ez töri szolgaságba az ifjú hódítókat; ez tanítja meg a közönség kiszolgálására, ez csábítja és kény-szeríti fölületességre őket. Az élet üteme meggyorsul, anyaga za-varossá válik; az ihletettség nem életforma többé, mint a roman-

tikában volt, hanem hangulat. A költő lélekzete is kurtább és sebésebb lesz; a vers: egy-egy kép, dallam, hangulat, ötlet, benyomás. — dallamos, rövid formák, a szonett új kultuszával; a nagy lírai lendület, a „nagy“ vers egyre ritkább. A költők semmitől sem óvakodnak úgy, mint a pátosztól, a retorikától. A hangulat kifejezésének legkínálkozóbb és legtermészetesebb formája a zene; ez válik most mintegy a vers lelkévé, éltetőjévé; ez a dallam, az „édes dal zenéje“, amit egyaránt vall és dicsér egy Reviczky és egy Verlaine, ez a mindenek fölött való muzikalitás, amint legszívesebben levétné magáról a szavak minden értelmi terhét s tetetlenül röppenne föl a légies és holdfényes magasságba, eredendő melankóliájával szinte vallomása a költő örök nosztalgiájának, annak a halk honváagnak, mely visszasóvárog a tisztaság, gyöngédség, az éppen kinyíló virágok, éppen megszülető jelenségek emberelőtti s csak álomban élő paradicsomába, s melynek sugalmát épp úgy érezni Verlaine egy-egy éteri tündöklésű dalában, mint Debussy egy-egy leheletnyi prelüdjében.

Költő és világ viszonya megváltozott. A mindenséget átölelő mindenségbe beléomló, mindenséggel együttengő romantikus ihlet helyébe, új eszményként, célként, programként lép a „belső valóság“. A szemlélet jogait átveszi az impresszió. Természet, realitás elveszti önértékét; nem marad, csak hangulati, impresszionisztikus értéke. A költészet, e kedélyvilág rezdüléseinek és árnyalatainak kifejezésére, megsejtetésére, szimbolizálására kifejleszti végtelenül finom formáit, dallam, rím, ritmus egyre gazdagodó skálájával, — gondoljunk a francia szimbolisták forma-lazításaira, Theodor Storm megfisztult zéneiségére, vagy az Ady felé haladó magyar líra apró és fontos stiláris változásaira, — míg végül kombinációikból megpróbálja „tudományosan“ is megállapítani szabályait és törvényeit, a „poésie instrumentale“ kísérletében.

A költészet elvesztette kapcsolatát a teljes étellel. Elszakadt tőle, külön glóbuszra vált. A műalkotásban, az alkotás folyamataiban, a költő alkotó szándékában és magatartásában a vitális, egzisztenciális mozzanatok helyett előtérbe lépnek a „külön glóbusz“ külön, csak esztétikai törvényei. A vers, lemondva régebbi nagy becsvágyairól, nem akar egyebet, mint „érdek nélkül“ tetszeni; szép akar lenni, de a szépség nagysága, ereje, megrendítő hatalma nélkül. Elfordul a közösségtől, melynek nem tud mit mondani többé és amelytől nem kap többé inspirációt. Különös fontosságot nyer minden, ami másodlagos, így elsősorban a technika, a bűvészkedés, a hamis varázslat. Megjelennek a formai bravúrok, melyeknek semmi közük az élmény és a vers saját, organikus belső formájához, de nem is valaminő erőtobzódás lecsapódásai; megjelennek az értelmetlen és eszelős alliterációk, a kacér és tudákos stílusutánzatok, a mimikri és filológia; s a végső ponton ott áll a költő helyett a tudós, akinek számára nincs új a nap alatt, a virtuóz, aki egyformán hibátlanul és egyformán üresen játszik a líra minden hangszerén és minden hangnemében, meg a kókler, aki önmagát is kifigurázza és őszinte könnyeit is csak a trapézon, két fintor közt, festett képpel tudja sírni.

Igy jön létre a lombik, az üvegház; így válik a költészet a költők és adeptusaik magánügyévé; így merül csöndes, jólnevelt tetszhalálba a líra. És föltűnnek a pótanyagok: a közvetlen nagy élmény helyett a kultúrélmények: a találomra előrángatott mitológiák, a modern intellektuális exotizmusok különféle formái, a sterilitás különféle szellemes és álmély kompenzációi; föltűnnek a versek, amelyek mintha csak tanulmányok versbeszedett lábjegyzetei volnának; a költészet fölött átveszi uralmát egy ápoltt, okos és udvarias csontváz, a rejtetes Filológia.

A nagy romantikus hódító mozdulat elvetése azonban nem csak szegényedés volt. A líra területe szélességben kétségkívül kisebb lett, de befelé, mélységben nagyobbodott. A költő kikapcsolódott a kozmikus áradásból, de talán csak azért, hogy jobban fölfedezze és kiaknázza a tulajdon lélkének egeit és poklait. Az a történelmi pillanat, amely látja a romantika halálát, látja Baudelaire megszületését is, Balzac után Flaubert, Beethoven után Chopin következik; Vörösmartynak és Petőfinek Arany János lép a nyomába. Az egyensúlyhelyzet megváltozik: a mindenség középpontja a költő lélkébe kerül. Innét, belülről látja és építi föl világát az alkotó; a szemlélet inspiráló szerepét átveszi a szemlélődés, a kontempláció.

E belülről átélt mindenség természetesen nem lehet azonos a kívülről látottal. Értéket, jelentőséget a jelenségek a költő belső drámájához való viszonyukban nyernek; igazságuk attól függ, mennyiben állnak szerves kapcsolatban e belső drámával, az élmény metafizikai igazságaival és távlataival; vonalaik, arányaik is aszerint változnak, ahogyan e szuverén költői vízió vgy hallucináció törvényei kívánják. A korok színes, látványos, tablószerű megidézése helyett az epikus költő a korok drámaian hiteles megidőzését tartja föladatának, a korszerűen esetleges helyett a minden korban egyformán általános emberit ragadja meg, a szomorú, a meggható helyett az örök s emberi lényünk mivoltából fakadó eredendő tragikumot, a bűnös helyett magát a bűnt, mint Arany a „Buda halála“-ban és balladáiban; az esetleges helyett az érvényes válik fontossá, a változatok helyett a minden változatban és minden változat mögött rejlő idea, a való „égi mása“. A líra megszabadul az idő és a természet varázsától. A műalkotásból kiküszöbölődik minden véletlen elem, minden olyan mozzanat, amely az alkotót túlszorosan kötné egy valamely látvány vagy hangulat egyszeri inspirációjához. Megindul a költészet harca a véletlen ellen, s ama matematikai bizonyosságú törvények és módszerek birtokáért, amelyek segítségével ezt a föltétlenül érvényeset az abszolút tökéletesség formájában s a változandóság uralma alól kiragadvá fejezheti ki, örökítheti meg. A romantikus természetes ihlet helyett a „mesterséges“, az „artificiel“ válik eszménnyé, — nem a mesterkéltég, hanem a mesterség izzó tökélye. — Edgar Poe, Baudelaire, Rimbaud és Mallarmé művészetében s ars poeticájában. A romantikus kozmosz után elkövetkeznek a „belülről ragyogó“ tájak, melyekből számkivették a „rendetlen növényzet“, a

„felülről“ áradó fény, alkony és csillagok romantikus varázslata: mindaz, ami maga a külső, költőtől független, hatalmán kívül eső változás: napok forgása, faunák virulása-hervadása, — mindaz, ami a romantikus ihlet gazdag forrása volt.

A világ egysége nem a kozmosz nagy, hömpölygő egysége többé; nem teremtett, hanem belülről megalkotott, nem eleve nyilvánvaló, hanem költőileg-metafizikailag kibontott egység; nem a hegymoron álló romantikus lélek látomásainak, hanem a bennünk s általunk élő korrespondenciáknak egységes világa. „Jelképek erdején visz át a lélek útja“, és

*a távoli visszhangok egyberingnak!
Valami titkos és mély egység tengerén.*

Tengerén ennek a belülről épült univerzumnak, melyben az asszociációk megszabadulnak a „külső“ realitás minden terhétől és ingerétől, hogy e tenger tükrén ragyogva új s lényegük legbelső volta szerinti, a szó metafizikai értelmében ideális fogantatású kapcsolatokat teremtsenek, nem külső, szemléleti, hanem belső, kontemplatív-misztikus hitelességgel. A líra magára vállalja a metafizika föladatait s funkcióit, s a versben, a műben, mint külön, véletlenektől megtisztított és véletlenek fölötti autonóm világban, oldja meg a szépségen át, a megvalósult s változhatatlan, filozófiai érvényességű szépségben, a lét végső kérdéseit. Ez a költészet, ez az ihlet „megfékezett óceán“; az életnek a romantikában széles áradásként hömpölygő, erői, mintegy gátak közé szorítva törnek, elmélyült sodrakkal, a vers medrében egyetlen nagy cél, az önértelmű műalkotásban megragadható abszolútum felé. Vagy inkább talán gejzírekhez hasonlíthatók, melyek a roppant hőfokú mélységből törnek föl, egyetlen sugárban, s szétnyíló tölcserűkön a világ megváltozott, átlényegített képeit ragyogtatva, — képeit, melyek formáját, színét nem reális valóságuk szabja meg, hanem a gejzírek forrósága és lendülete; így szökkelnek magasba, tüneményes és mértani arabeszkjeik káprázatával, elérve az eget, s nem is hullva vissza többé a földre. „A Szépnek ez a csodálatos és halhatatlan ösztöne, — írja Baudelaire, — úgy láttatja velünk a földet és jelenségeit, mint az Égnek valóságos megfeleljét. Az olthatatlan szomjúság minden iránt, ami túlesik az életen, s amiket az élet elfátyoloz, legelőbb bizonyosága halhatatlanságunknak. És éppen a költészet által és rajta keresztül, a zené által és rajta keresztül pillantja meg a lélek a síron túl kigyúló fényességeket. S amikor valamely finom költemény könnyeket csal a szemek szögletébe, ezek a könnyek nem annyira az élvezet tetőpontjának jelei, mint inkább a fölajzott melankóliának, az idegek távolba feszülésének bizonyosságai, általuk a tökéletlenbe száműzött természet eseng, mohón, már itt a földön, a feltárult paradicsom felé“. S íme Rimbaud invokációja „egy értelemhez“, a költőhöz, önnön lelkéhez: „Cseréld el sorsunk, rostáld ki az átkot, kezdvén az időn — éneklik néked a gyermeknek. — Emeld fel, mindegy hová, lé-

nyegét végeztünknek s vágyainknak — így esedeznek hozzád. Időtlen érkező, mehetsz, tiéd a végtelen tér”.

*

Csakhogy a líra, s általában a művészet, úgy látszik nem bírta el e túlságosan nagy terhet. Talán azért, mert megszűnt az anyag nemes ellenállása, s a „tökéletesség” egy bizonyos mértéke úgyszólván mindenki számára elérhetővé vált; talán azért, mert az abszolút szépség kultuszának nevében egyre inkább eltépte a költőt s művét a közönséggel és a természettel egybefűző szálakat s mintegy horgonyairól elszabadultan libbent föl hermetizmusa légtüres egébe: a költészetnek megrendült a hitele, és a hite önmagában, értelmében, hivatásában. Miközben technikai készségei egyre határtalanabbak lesznek: horizontja egyre szűkül, becsvágya egyre csökken, vitalitása egyre apad, s már jelentkeznek az agónia légszomj-tünetei: a neoprimítivizmusok, exotizmusok, regionalizmusok, naturizmusok. Amikor a vers előtt egyre kevesebb a lehetetlen; amikor a Verlaine-i muzikalitás és a Baudelaire-i korrespondenciák, elméletté és iskolává züllve, jóformán minden kezdő költő elemi fölszereléséhez hozzátartoznak; amikor nincs vágy, borzongás, hangulat, séjtelem, amelynek ne volna kész kifejezési sémája; amikor nincs az ösztön- és idegéletnek, de nincs az intellektusnak sem olyan rezdülése, amelyet a líra azonnal és könnyedén, művészién és a maradandóság látszatával vissza ne tudna adni; amikor a költői nyelv s a ritmus magába szívta a zene minden dallamosságát, a festészet minden színességét, a szobrászat minden plaszticitását; amikor az önként választott „nehéz” formák tökéletes leigázása sem öröm többé, hiszen e nehézségek már régan megszűntek valóban nehézségek lenni, s a költő az artisták boszorkányos és egykedvű ügyességével lendül sorról sorra és rímről rímre: akkor föltűnnek a művészet vakmerő vagy cinikus, megszállott vagy szomorú nihilistái, — egy Lautréamont, egy Laforgue, egy Corbière, — hogy megmutassák minden értelmi és művészi erőfeszítés teljes hiábavalóságát; hogy visszajukra fordítsák a nagy ambíciók maradékait, s iróniájukkal pellengérré állítsák költészet, művészet, ihlet legmagasztosabb fogalmait, legemelkedettebb törekvéseit, legszebb meghatottságait, — pellengérré állítsák, hipnotizálják, arculüssék, megöljék magukban is a költőt.

A költészet, mint egy túlfinomra ácsolt, túlságosan érzékenyre koptatott, és túlterhelt híd, meginog és beroppan. „Életem mindig sokkal hatalmasabb lesz, semhogy egészen odaáldozhatnám a szépségnek” — vallja Rimbaud, s amikor megtanulja „köszönteni a szépséget”, e köszöntés az irodalom, — az „Illuminations” ragyogó „színes metszetei” — felé a szakítás, a „mindez elmúlt” megvető s nem minden utálkozás nélküli gesztusa. Az élet vers- és irodalomfölöttségét, az étellel szemben a vers, a mű szolgavoltát hirdeti Ady is, mint sorsának „beszédes költőpéldákat” és „kikerített poémákat” gögösen félrehárító királya.

Élet és művészet egyensúlya így bomlik szét; az egyik oldalon az élet kerül fölültre s igazza maga alá a művészetet; a másik

oldalon a művészet lesz a győztes és dermedti meg az életet. A Szépség, mint a lét értelme, mint maga a lényegére visszavezetett lét, veszedelmesen hasonlítani kezd a halálhoz. „Csak a Szépség létezik igazán, — írja egy levelében Mallarmé; — s a Szépségnek csak egy tökéletes kifejezése van: a Költészet. Minden egyéb hazugság, kivéve a szerelmet azok számára, akik a test életét élik. Számomra a szerelmet a Költészet jelenti, mert önmagába szerelmes és gyönyörűsége édesen visszahull lelkembe“. S amikor, a vívódás gyötrelmes esztendeje után, eljut a maga „Conception Divine“-jéig, „szerencsére, — írja, — tökéletesen meghaltam, s a legtisztább táj, ahol szellemem még egyáltalán mozogni képes, az örökkévalóság; szellemem, magányos lakója önnön tisztaságának, melyet még az idő árnyéka sem homályosíthat el“. Hanem életének e misztikusokéra emlékeztető áldozatában, az abszolút líra tisztaságában, ezen az embertelen planétán elűzhetetlenül követi a költőt a hiábavalóságnak valaminő fáradsága, melynek kíséretét a műalkotás egyre zártabbá csigázott ihletével próbálja legyőzni, — s ahelyett, hogy legyőzné, csak fokozza; kíséri a meddőség sejtelme, s ama magányos csillag éteri szomorúsága, mely már csak önmagának s egy abszolút istennek világít, de erről az istenségről nem tudja, vajjon valóban létezik-e, s önmagát sem tudja meggyőzni róla, érdemes-e világitania. E hermetikus tökély végül is a narcisztikus öncsodálat halálába lényegül át; vagy értelmét veszítve pusztá és mindenre egyformán alkalmazható hibátlansággá válik; Mallarmé valóságos jelkép, amint a Szépség és Költészet ez áhítatos papja a „Les loisirs de la Poste“ négysoros borítékcímzéseiben, dedikációkban és a „Dons de fruits glacés au nouvel an“ játékaiban tékozolja el fölényét, rímei tűzijátékát, — mintegy profanizálva, a maga tapintatos módján, a kultusz szent kellékeit, a Szépség szakrális költészetének eszközeit és módszereit.

A „Brise marine“ tragikus sikolya és csüggedt sóhaja egy egész költészet, egy egész kor sóhaja és sikolya: „La chair est triste, hélas! et j'ai lu tous les livres“. S a művészet, a líra, szomjazva az egék és tajték közt lebegő szabad madarak részegségét, elveti a harmonikus tökély eszményét és uralmát: következnek a forradalmak.

Az elmélet, a technika, az új hatások, a „rhétorique du choc“ forradalmái: a kubizmus, a primitív művészetek modern divatja; a pszichológia irodalmi forradalma: a szürrealizmus, az automatikus irodalom, az expresszionizmus, — a dekompozíció új szintézis ábrándjával igazolni vélt tünetei, — Picasso, Honegger, a mechanizmusok gyors, lázas rémuralmai, — a vergődő művészet anarchiája. E revolúciók kényszernek, nem pedig vitális szükségletnek a szülőttei: doktrinér lázadások. Szociális programmjuk, mint a szürrealizmusé, dialektika, s nem egzisztenciális élmény parancsa; ösztönösségük elmei kontrúció s nem az ösztön természetes reakciója a világ hatásaira. Nincs valódi kapcsolatuk a szemlélt világgal: a formák kubistafestői, vagy szürrealistairo-

dalmi fölbontása elmélet realizálása, s nem oly szemléleti-élményi hitelű, mint a valódi primitív művészetben, vagy oly kontemplatív fogautatású, mint a gótikában a valóság spiritualizált ábrázolása, de nem is oly természetes, az anyag, fa, kő mivoltából, ellenállásából s a technikai eljárások sajátágaiból eredő, mint abban is, ebben is. De nincs valódi kapcsolatuk a közösséggel sem: nem az emberiséghez szólnak, hanem a „nouvelle mécanique“ irány és szplines élvezőihez, egy nem szellemi értelemben vett „felső tízezerhez“: a gazdag sznoboknak a valódi emberi közösség fölött lebegő nemzetközi társaságához, — vagy egy virtuális tömeghez, melyre egyéni — tudományos — látásmódjukat inkább rákényszeríteni akarják, mint reális szükségleteit, vágyait, sugalmait a maguk eszközeivel s művészetük síkján kielégíteni, fölemelni, megörökíteni.

Valéry elnémulása szinte jelképes értelmű: maga a Múzsza hallgat el; s amikor fölmerülve a szemlélődés mélységeiből, újra megszólal, dala az élet hatalmas himnusza, szemközt a nagy romantikus ihletőkkel, a tengerrel és a temetővel, az élettel és a halállal:

*Nem! ... Föl! Megújul folyton a serény lét!
Test, törd el a gondolkodás edényét!
Mell, idd az ifjú, születő szelet!
Az óceánról e roppant lehellet
Új lelket ad... Ó, só, üdítsd e mellett,
A vízbe és életbe szökkenek.*

Rónay György

Előhang

*A parttalan vizek sodrából vizatértem, —
ott lenn az elmerült szerelmek lantja zúg...
Szív, szív, csak énekelj, de minden dal hazug,
ha nem fürdött meg a fájdalom tengerében.*

*Boldog felhő, szabad kengyelfutó az égen,
pihegd el már a hirt, milyen is az az út,
melyet sin nem nyugóz, nem zárnak el kapuk
s hol bűd doboghatod a fülnek észrevétlen.*

*Lehull és talpra áll s megint lehull az élő,
mint tavaszi virág koponyája a széltől,
imbolygunk a Tejút hideg szeme alatt.*

*De engem a harag, a barna mellű dajka
térdére vett s gonosz indulóját dudolja,
amíg keserű és vad tejével itat.*

RABA GYÖRGY

Tél Keszthelyen

A fény kigyúl. A tó befagy
S az omló part alatt.
Sár és iszap, nehéz kövek
És elkábult halak.

Merev halak, halott csigák,
Egy-egy alvó kigyó.
Apró jegek a víz színén
S köröskörül a hó.

A fény kigyúl. Kis lámpa csak.
Tegnap lehullt a nap.
Ma minden fejfa szép fehér,
Ők világítanak.

Máskor szótlan a sirgödör,
De ma beszélni tud;
Hogy odalent mi lesz veled,
Elmondja a halott.

Tömnéd füled, de hallani,
Amit sok holt beszél.
Hajad megöszül reggelig.
Őrjítő lesz a szél.

Mert szél jön, sirontúli szél,
Sirból fúvó vihar;
Éloket és a holtakat,
Mindenkit megkavar,

A sok halott ajtódra jön,
Önti őket az út,
Hívónak vélik hangodat,
Zörgetik a kaput.

A kertben nagyanyám tipeg.
Minket hív szüntelen.
Int s karja csont. Felé futok,
De lehunyom szemem.

DARAZS ENDRE

Hulló csillagok

Ránk gyújtották ezt az éjszakát,
Mohó tüzek kapdosnak alád.
Aki gyújtott, most jeleket bámul
Szemeidből és az éjszakából.

Ég az arcod, cserepes a szád,
Mohó tüzek kapdosnak alád —
Még ne mozdulj, mert kigyúlhat minde
Összeérő, sóvár öleinkben.

Kint az égen nyüzsgő, tünde had,
Mind szalad, de össze nem tapad.
Csak rohannak és egymásra hullnak,
Hullanának, de közben kimúlnak.

Nászt keres e rég-volt égi had —
Élünk még, meg ne tagadd magad.
Másnak nem, nekem mindig hiányzol.
Ha kihullasz forró éjszakámból.

DARAZS ENDRE

Magyar eső

Jegenyék törként állnak az égben,
Mint a csend szívében a sikoly,
Tarajos föllegek sötét vére
A kukoricaföldre lassan kifoly.

Bordákon citerázik a jó szél,
Háborút idéz a messzi moraj,
Ijedt kocsmá tágult szeme bámul
S árva strokon táncol a cigánykacaj.

Száll a hársak édes, illatos mérgé,
Tudom, szeretni kéne nagyon,
És a gyűlölet piros riadóját
Verdesi körmeivel az ablakon.

Allj meg Tisza, te alattomos folyó.
Allj meg vér az érben, gyilkos szó a szájban.
Átkozd meg ember az édesanyádat,
Ki hóhér lettél vadállattá váltan.

MADÁCSY LASZLÓ

Nincs

Jaj, ez a nincs ...	Jaj, ez a nincs ...
Egy pici tincs	Már füstje sincs,
Mögött apád	Már vére sincs,
Felhőszerű	Már csontja sincs,
Néma képe,	De omlott falak
Mint átüti	Csöndje alatt
Sugarát a	Ott rekedt
Régi derű	A rettegés.
Őszi fénye.	

Jaj, ez a nincs ...	Jaj, ez a nincs ...
Kopott kilincs	De rajta, ints
Helye csak az	Neki, ha tudsz fiú,
Elégett ajtón,	Öreg fiú.
Mit behavaz	Hiú fény
A szó, az árva,	Az az értelemé
Lépj be, ha tudsz	Szíved soha
A leszakadt	Nem virradó
Világba.	Ejjelén.

MADÁCSY LASZLÓ

Viorika

Még egy domb következett, aztán végre feltűnt a város. Kis fehér házak olvadtak bele a ködös szürkéségbe s felettük bozontos sötétlila felhők lebegtek. Az útszéli fákról bánatosan csepegett az eső s a házak cseréptetői úgy csillogtak, mint a halak pikelyes teste. A város semmi jóval nem kecsegtetett, mindketten éreztük ezt. Mégis jó volt arra gondolni, hogy megérkezünk, talán fűtött szoba is vár ránk valahol s reménykedtünk, hogy ez a város az elnyúlt erdélyi kirándulás utolsó állomása, pár hét múlva hazakerülünk és leszerelünk.

Egész nap autóba ültünk, fáradtak voltunk s alaposan átfáztunk. Bálint dél óta dörmögött, panaszkodott, hosszú lábát nem tudta már hová tegye a kis személykocsiban, forrt benne a düh, átkozta a bevonulást és a megveszekedett világot. Ilyenkör úgy viselkedett, mintha én lennék az oka, hogy sehogyse akar véget érni az erdélyi katonáskodás.

A főutca, ahol megálltunk, hemzsegett katonáktól s a házak ablakaiban ázott zászlókat lengetett a hideg őszi szél. Mint értesültünk, egyik miniszterünk járt aznap itt, annak tiszteletére öltött zászlódiszt a városka. Meglepve forgattuk fejünket, majdnem minden házon ott lógott a német horogkeresztes lobogó s akadt sok olyan is, amelyről a piros-fehér-zöld hiányzott.

Szász fészek volt, ahol a két hónapja bevonult magyar csapatokat merev, hűvös arcok és nemzeti szocialista pártjelvényes komor városatyák fogadták, akik pillanatig se titkolták, mennyire fájlalják, hogy az új határ két részre szakította az erdélyi szászságot s elválasztja ősi városukat Brassótól és Nagyszebentől.

Igen, minderről hallottunk már. Mégis, az elénk táruló látvány megdöbbenett, a rikító idegen zászlók sértették szemünket. Gyűlöltük a várost, s Bálint olyan képpel nézett végig a civil járókelőkön, mintha legszívesebben lelökné őket a járdáról. A megnagyobbodott ország keleti sarkából jöttünk, majdnem kétszáz kilométerrel közelebb Budapesthez s most mégis úgy éreztük, valahová messze idegenbe vetődtünk. Reggel még Csikszeredán voltunk, észembe jutott házigazdánk fenyőpálinkája, feleségének főztjei és a hajnalba nyúló tarokcsaták, a magyar vidéki élet idilljei, amelyek néha pár órára feledtették, hogy katonák vagyunk, bevonulni jöttünk, közigazgatást átvenni, vasutat építeni és hazafias ünnepélyeket rendezni, nem pedig kirántott csirkét enni, jót aludni ebéd után egy elsötétített almászagú szo-

lában és spriccer mellett nyugdíjas állomásfőnökökkel tarokkozni. Ugy látszik Bálint is ilyesmiken törhette a fejét, ő is a csikszeredai napok emlékein tünődött.

— Kikkel fogunk itt tarokkozni? — kérdezte megvetően. Szavai úgy hangzottak, mint egy sóhajtás s meg se várva választomat, káromkodott egyet.

Híres rossz katona volt, nem fogott rajta semmiféle katonai tudomány, de káromkodni jól megtanult. Lógott rajta az uniformis, köpenye pecsétetes volt, sápkája zsiros. Száz méterről meglátszott rajta, hogy nem való rá egyenruha. Karpaszományos őrmester volt, annak idején pár heti korábbi leszerelés reményében nem jelentkezett tisztí vizsgára. Valóságos kínszenvedés volt neki a katonáskodás, iszonyú szerencsétlenség érezte magát. Együtt szolgáltuk katonaéviünket, azóta ismertem.

Most ott állt mellettem térdig érő, kurta kincstári köpenyében, szemüvege mögül szunyin, ellenségesen nézte a várost és szidta a svábok mindenségét. Megvártam míg befejezett egy különösen cifra káromkodást, aztán elindultunk a városparancsnokságra, hogy szállást szerezzünk magunknak! Ahogy mentünk az utcán, úgy éreztük, a járókelők óvatosan kikerülnek s a nők keresztül néznek rajtunk. Csak Bálint hórihorgas alakjának jutott egy-egy gúnyos mosoly; viháncolt, németül beszélő gyerekek megbámulták himbálózó járását, égimeszelő természetét.

A ház, ahová a szállásutalványokkal zsebünkben félóra bolyongás után becsöngettünk, a város szélén, egy kopár térség közepén állt, magányosan, szomorúan. Az ég közben kitisztult, a hold fénye szétfolyt a nedves háztetőkön. Vakolatlan, barátságatlan vöröstéglás épület volt. Inkább hivatalfélének nézte volna az ember, mint lakóháznak. Piszkos vizű, megáradt patak folyt mellette, partján kopász fűzfákkal s nem messze tompán, sejtelmesen vízimalom zakatolt. A ház mögött szántóföldek nyújtózkodtak, elveszve a komor éjszakában.

Mezítlábás, vigyorgó román parasztlány nyitott ajtót. Alighogy beléptünk elszaladt, magunkra hagyva az előszobában. A falakon szarvasagancsok meredeztek, a fogason elnyűt vadászkalap és kopott lódenkabát lógott, egy vázában hervadt mezei virágok szomorózkodtak. Felette iskolai csoportképen akadt meg a szemem, lányok matróz ruhában, komolyan, ünnepélyesen. Alján román felírás és egy évszám: 1923. Orromat édeskés, kicsit émelyítő ételszag csapta meg, törökméz és fűszeres, cukros likőrök illata.

Rövid bámész terepszemle után ajtó nyílt és belépett egy nő. Harminc év körülnek néztem. Kemény vonású szép arca bosszúságot és türelmetlenséget tükrözött. Ragyogó, kékes fekete haját kis kontyban fogta össze hátul s nagy barna szeme hideg fénnel mért végig minket.

— Hol a másik tiszt? — fordult hozzám németül, furcsa ének-lős kiejtéssel. — Tudomásom szerint két tiszt beszállásolásáról volt szó — tette hozzá megnyomva a tiszt szót.

Megmagyaráztam neki, hogy bár igaz, Bálint csak őrmester, de mérnök, tisztí beosztása van s így őt is megilleti a tisztí szálás. A nő idegesen vállat vont, aztán megfordult, benyitott egy szobába és villanyt gyújtott.

— Ez lesz a szobájuk. Ha valamire szükségük van, csengetsenek a lánynak. Nem tud ugyan magyarul, de majd valahogy megértik egymást.

Jó éjtszakát kívánt és becsapta maga után az ajtót. Kicsit megszeppenve, szóltanul álltunk a szoba közepén. Körülnéztünk: az ágyaink meg voltak vetve s a sarokban egy nagy fehér cserépkályhában parázs izzott.

— Elég kellemetlen nőszemély — állapítottam meg tárgyilagosan kis idő múlva.

Bálint az ablaknál állt, nézte a holdat. Idehallatszott a malom zúgása s valahol messze kutya vonított.

— Román — felelte elmélázóan, gyengés pártfogással hangjában. — Láttad, hogy remegett az ajka?

Meg mertem volna esküdni, hogy képzelődött. De nem akartam vitatkozni vele. Bálint szerette az ilyen túlzásokat, ismertem már erről az oldaláról.

— Hogy gyűlölhet minket! — folytatta és megfordult. Arca ragyogott, mintha felfedezése-rendkívül boldoggá tette volna.

Hallgattam, ölelgettem és símogattam a cserépkályhát, próbáltam felemelegíteni tagjaimat. Valahonnan beszélgetés foszlányai ütöttek meg a fületem. Néhány román szó. Hirtelen megint megcsapta az orromat az előbbi édeskés szag. Ugy látszik az egész ház át volt itatva vele. Aztán becsapódott egy ajtó és elcsendesedett a ház...

...Másnap megérkezett Forbát alezredes, a parancsnokunk. A késő délutáni órákban találkoztunk vele a város kávéházában. Gyomrával bajlódó, szikár, ötven felé járó férfi volt. Ugy éreztem, nálunk is jobban unja már az erdélyi bevonulást. Valamikor huszár volt, nemrég került át a trénekhez. Gyűlölte ezt a mesterseget, zabot meg patkószöveget szállítani, gépkocsivezetőkkel és vasutasokkal veszekedni. Ha néhanapján kijött a rakodáshoz, undorodva nézte a sok autót, egyáltalában nem volt híve a hadsereg motorizálásának.

— Maholnap minden katonából sofőr meg szerelő lesz — állapította meg egyszer bosszúsan.

Minden szombaton Budapestre utazott, dolgát immel-ámmal végezte. Nem volt bajunk vele, ritkán elegyedett szóba velünk s hetekig tartott, míg neveinket megtanulta. Most is csak pár percig maradt velünk. Megkérdezte, jött-e újabb szállítmány, aztán fizetett s rugdalózó huszáros léptekkel kísértált a kávéházból.

Mikor kiértünk az utcára a korzó üres volt már, égtek a gázlámpák s a főtemplom melletti árkádos, fehér házak úgy világítottak, mint a kísértetek. Az ablakokban nők áldogáltak, korhelyek és titkos szerelmesek után leselkedve. A hold ragyogott az égen, bevilágítva a parkok sötétébe, tornácos udvarok rejtekébe.

Nagy körülövel, a patak mentén mentünk végig. A parton halkán sóhajtoztak a fűzfák a gyenge szélben, bánatosan áztaták ágaikat a zavaros, agyagos vízben s lábunk alatt kövér békák ugrándoztak. Aztán felbukkant a vöröstéglás ház, komoran, barátságatlanul, mit egy börtön. Az ablakokat spaletta fedte, világosság sehol se látszott.

A cseléd nyitott ajtót, vigyorogva, megbámult minket, akár csak tegnap. De most nem szaladt el, megvárta míg bementünk a szobánkba. Pár perc múlva bejött ágyazni. Nagyokat ütött a párnákra, széles, ősi mozdulatokkal. Szeme szögletéből sunyin néha ránk sandított. Azt hiszem, félt tőlünk, hátha leteperjük az egyik ágyra. Ki tudja, milyen tapasztalatai lehettek a katonákkal.

Mikor kiment, Bálint ledobta magát ágyára. A mennyezetre meresztette tekintetét s rosszindulatúan, sértődötten hallgatott. Én leültem az asztalhoz, hogy levelet írjak haza. Pedig rossz híreim voltak. Délután a hadosztályparancsnokságon azzal fogadtak, hogy még hetekig eltarthat a leszerelésünk. Bálintnak nem is merem szólni róla. Az utolsó sorokat írtam, mikor kopogtattak ajtónkon. Egy tagbaszakadt, idős férfi lépett be a szobába. Arca lilás vörös volt, mintha nagy hidegből jött volna; tokája ráfolyt gallérjára s húsos állán hegyes, ősz kecskészakál virított. Alakja majdnem megtöltötte az ajtót s nyugodt tekintetéből a kövérek derűs biztonságérzése áradt. Benne járhatott már a hatvanas években, háta kicsit meghajlott s lábát nehezen húzta.

Bemutatkozunk. Németül beszélt. Dinu Dobrescunak hívták. A név ismerős volt, de csak később eszméltem rá, erre a névre volt szállásutalmányunk kiállítva. Közölte velünk, hogy földbirtokos, nem messze a várostól van a földje s mellesleg a házigazdánk. Érdeklődött, jól alszunk-e, nem zavar-e a malom zúgása s van-e valami kívánságunk? A város persze unalmas, van ugyan mozija, de bizony nem is tudja, hogy játszik-e mostanában. Ugy értette, a bevonulás óta. Ekkor egy pillanatra elhallgatott, majd rövid szünet után mosolyogva megkért minket, jőjjünk át az ebédlőbe egy pohár borra.

A miénkkel szomszédos, tágas sarokszobába mentünk. Mikor leültünk, elmesélte, hogy az első világháború előtt a közös hadseregben szolgált mint tartalékos tiszt s önkéntes éve egy részét Budapesten töltötte. Mindez úgy látszik arra indította, hogy a második pohárnál pertut igyon velünk. De nem volt idő elmélkedni ezen, Dobrescu állandóan koccintott és töltött, innunk kellett, ha akartunk, ha nem. Közben dőlt belőle a szó. Bőbeszédű kedélyes embernek látszott. Kiderült, pár szót tud magyarul is s hahotázva rögtön el is dadogott néhány útszéli ocsmányságot. Borzongató volt hallgatni. Trágárságaink idegen szájból, hibásan, rossz kiéjtéssel, csakúgy mutatványszerűen, sokkal förtelmesebben hangzanak, mint egyébként.

Jól kiröhögte magát, majd egy pillanatra elhallgatott, aztán felénk fordult.

— Azt hiszem, ismeritek már Viorikát! —

Vállunkat vonogattuk, fogalmunk sem volt, nőről, gyerekről, kutyáról van-e szó. Dobrescu felállt, az ajtóhoz ment és románul kikiáltott valamit. Csakhamar megtudtuk, mostohalányának szólt, valószínűleg annak a nőnek, aki tegnap olyan barátságatlanul fogadott minket. Valóban, pár perc múlva belépett ismerősünk. Arca sápadt volt, de ajkán festék piroslott. Zöld szövetruhát viselt s nyakán gyöngysor csillogott. Ingerülten románul mondott valamit. Dobrescunak, utána kezét nyújtotta felénk és letelepedett egy félreeső sarokba. Tekintete kemény, ellenséges pillantással szaladt végig rajtunk. Ugy látszik, nem akart barátkozni.

Dobrescu csendesebb lett, öblös hahotái ritkábban harsogtak fel. Néha lopva Vioricára nézett, aki hallgatva ült a sarokban s merev, hideg arccal bámulta egy szőnyeg mintáit.

Dobrescu később a háborúról kezdett beszélni, az új német hadisikerekről s Anglia látszólagos tehetetlenségéről. De időnkint óvatos kérdéseket intézett hozzánk, mintha puhatolózna, megbízhat-e bennünk, nem vágjuk-e el éjtszaka a torkát.

Másnap délelőtt megérkezett a vár szállítmány s elkezdődött a futkosás és a vitatkozás ingerült vasútasokkal, akik utálták a katonákat, amiért beavatkoztak az államvasútak dolgába. Feladatunk az volt, hogy az állomásra beérkező szerelvényeket minél előbb kiürítsessük. Ezen kívül ügyelnünk kellett, hogy ne lopjanak túl sokat. Mert loptak a gépkocsivezetők, a vonatkísérők, az átvevő és átadó alakulat emberei, a rakodó munkások, mindenki. Katonák voltak. Így nevelték őket.

— Szerezz fiam — fejezte ki magát finoman az őrmester vagy az ezredes és mindenki tudta, hogy kell szerezni. Az ügyesebb lopás érdem volt, amiért dícséret járt. Istenes, jámbor családapák vedlettek át agyafurt hétpróbás tolvajokká, mihelyt felvették az egyenruhát.

A napok multak s jöttek egymás után a szerelvények, hozták a Székelyföldre a zabot, a patkószöveget, a búzát és a cipőtalpat. Bálint csinálta a grafikonokat. Más dolga nem is volt. Forbáth ugyanis szenvedélyesen gyűjtötte a grafikonokat. Minden nap megnézte Bálint munkáját, büszke volt rá, mintha saját műve lett volna, mindenkinek eldicsekedett vele s Bálintot időnkint egy-egy elismerő féjbólintással tüntette ki.

Lassankint megbarátkoztunk Dobrescuékkal. Idővel Viorika is megszeliődött. Legalább is szóba állt velünk. Persze minden alkalmat megragadott, hogy politikai vitákat kezdjen, szívesen emlegette a húsz év előtti budapesti román megszállást s eszébe se jutott titkolni, mennyire gyűlöli a magyarokat. Mostohaapja időnkint leintette, ramordult románul, de Viorika rendszerint nem hagyta magát. Kigúnyolta történelmünket, otrombára nagyította hibáinkat. A földkerekség legkomiszabb, legönzőbb népének tartott minket. Eleinte sokat bosszankodtam és veszekedtem vele, de hamarosan beláttam vitáink céltalanságát.

Kitűnő vacsorákat kaptunk, a román konyha remekei kerültek az asztalra. Viorika, mint háziasszony igazán kitett magáért, Szórakoztatásunkról pedig Dobrescu gondoskodott. Ontotta az anekdótákat és vicceket, amelyeken maga mulatott legjobban, akkorákat hahotázva, hogy beleremegett a ház. A politikát kerülte, óvatos volt s ha többet is ivott kelleténél, akkor is csak a németeket szidta.

Már több mint egy hónapja laktunk náluk, amikor egy este irodánkból jövet meglepő látványban volt részem. Fájt a fejem, séltam egyet a malom körül. Éppen feljött a hold, ezüstös fényben úszott a táj, zúgott a malom s az őszi bogarak dús dalaikat énekeltek. A hídnál, ahogy befordultam, Viorikán és Bálinton akadt meg a szemem. A híd közepén álltak a korláthoz támaszkodva, átölelvé egymást. Gyorsan meg akartam fordulni, de már késő volt, Viorika észrevett és utánam kiáltott. Nem tehettem mást, odamentem hozzájuk. Bálint zavartan a szállításokról kezdett beszélni, Viorika nyugodt volt, szeme boldogan csillogott s mosolyogva nézett rám. Csakhamar elbúcsúztam tőlük s bementem a házba levelet írni. Azonban pár sornál nem jutottam tovább. Gondolataim kint jártak a malomhídnál. Igen, Viorika az utóbbi időben abbahagyta a magyarok csepülését s ritkábban politizáltunk. Észrevehettem volna. Azt is értettem már, miért hozatta Bálint rendbe egyenruháját, miért tűnik el mindennap oly korán az irodából s miért van annyi virág a lakásban. Bálint már a grafikonokat is otthon csinálja. Sőt, mostanában káromkodni se szokott.

Kinéztem az ablakon. Éppen jöttek hazafelé, átkarolva egymást, imbolygó, tétova léptekkel, mint az ittasok.

Bálint csak másnap este, lefekvés előtt tett említést találkozásunkról a hídon. Dobrescu pár napig a birtokán volt, délután érkezett, nagy vacsorát kaptunk s megint későn kerültünk ágyba.

— Már régen beszélni akartam veled Viorikáról — kezdte, fel és alásétálva a szobában. — Arról van ugyanis szó, hogy valószínűleg elveszem feleségül.

— Remek magyar asszony lesz — jegyeztem meg gúnyosan. Meglepetésemben hirtelen nem jutott más eszembe.

— Hidd el, nagyon megváltozott... Én jobban ismerem... Sokszor pedig tulajdonképpen igaza van.

Hallgattam. A nehéz enyedi furminttól, amit este ittunk, majd leragadt a szemem. De Bálintot nem kellett bízgatni. Dölt belőle a szó. Viorikáról és szerelmükről mesélt, lelkesen, sugárzó arccal. Már szundikáltam, csak utolsó szavai rögződtek meg bennem.

— Azt hiszem, mégis le fogom tenni a tisztí vizsgát. Mégse maradhatok örökre őrmester... Viorika is úgy gondolja...

Az elkövetkező időben Dobrescu nagyon gyakran elutazott pár napra. Néha a birtokán, máskor Kolozsváron, vagy Nagyváradon akadt dolga. Szinte olyan volt már nekünk, mint egy vendég. Kicsit untuk is már, megelégtük harsogó kedélyességét, vicceit és azt a túlbuzó, lankadatlan igyekezetet, amivel minden va-

csora után asztal alá akart inni bennünket. Örültünk, ha láttuk, hogy csomagol, pár napra megint csendesebb lett a ház, kipihengettük magunkat.

— Aztán el ne csavarjátok Viorika fejét míg távol vagyok — búcsúzott kedélyeskedve minden alkalommal, gurgolózó nevetéssel kísérve szavait. Ez a szellemeskedése egyre kínosabb volt, Bálint torz grimasszal válaszolt, Viorika pedig úgy tett, mintha nem is hallotta volna.

Az irodában elintéztem, Bálintnak csak pár órára kellett naponta bejönnie. Forbáth észre se vette állandó távollétét, a grafikon rendbe volt, más ügye érdekelte. Összeszedtem a tisztí vizsgához szükséges könyveket és Bálint nekikezdett a tanulásnak. Viorika olvasott vagy kézimunkázott, Bálint pedig fel és alá sétálva a szobában tanulta a harcászati szabályzatot és a többi katonai tudományt. Forbáth még bevonulásunkkor felszólította, hogy tegye le a vizsgát, de Bálint hallani se akart róla. Kéreken kijelentette, hogy nem akar tiszt lenni s legszívesebben még őrmesteri rangjáról is lemondana, csak ne kellene többé egyenruhát húznia.

En időközben megtaláltam a város tarokkozóit s délutánjaim javarészét kártya-asztal mellett töltöttem. A színhely a Katolikus Kör volt. A régi magyar közigazgatás nyugdíjasai és elszegényedett megyei urak jártak ide kártyázni, politizálni s megbeszélni a világ eseményeit. Öreg, tudós kártyások voltak, engem valószínűleg csak az egyenruhám miatt vettek be maguk közé. Az alsós meg a tarokk járta, filléres alapon, de halálos komolyan. A Körnek volt italmérése is s vacsorát is lehetett kapni bent. Szívesebben jártam ide, mint a tisztí étkezdébe s gyakran csak késő este kerültem haza.

Volt itt egy öregúr, Simanek Guszti bácsi, nyugalmazott városi levéltáros, akivel össze is barátkoztam. Borvirágos képű, bozontos szemöldökű emberke volt, agglegény és vad nőgyűlölő. A kártya után legtöbbször együtt mentünk haza, ott lakott ő is a malom környékén. Nem szerette a sok beszédet, csendben, hallgatva botorkáltunk végig a rosszul világított, girbe-görbe utcákon. De egyik este, nem tudom mi szállta meg, egyszerre csak megeredt a nyelve.

— Hát öcsém, ide figyelj, mert most olyat hallhatsz, amitől tátva marad a szád! — Így kezdte és megállt egy utcasarkon a gázlámpa alatt. Apró malacszeme izgatottan csillogott s nyomaték kedvéért megfogta a karomat. — Ki tudja kerülsz-e még valaha ide az Isten háta mögé és igazi úriembernek ismerlek, akire lehet titkot bízni. Meg aztán úgyis vége a román világnak.

Hűdeg volt, a jeges novemberi szél végigsüvített az utcákon. Dideregve, türelmetlenül vártam, hogy belekezdjen mondanivalójába. Talán Simanek bácsi is kémeket fogott? Ekkoriban mindenki kémek után szaglászott. De tévedtem, egészen másról volt szó, Viorikáról.

— Négy éve, hogy elvette — súgta és körülnézett, mintha félne, hogy hallgatózik valaki. — Bukarestben esküdtek meg, mert

— tudja Isten miért — nem akarták, hogy híre menjen erre mifelénk.

Szemé csillogott, izgatottnak látszott s ajka körül ravasz, gúnyos mosoly játszott.

— Nagy betyár az a Dobrescu... Én is csak véletlenül tudtam meg, hogy házasságok. Másfél éve Bukarestben jártam, egyik húgom él a román fővárosban, azt mentem meglátogatni. Ott akadtam össze Dobrescu öccsével. Valamikor iskolatársak voltunk Kolozsváron, de már talán húsz éve nem láttam. Hát tőle tudtam meg a dolgot. Véletlenül kikottyantotta. Láttam rajta, rögtön meg is bánta, de már késő volt. De lelkemre kötötte, hogy ne mondjam el senkinek, mert a bátyja agyonveri.

Az öreg ekkor elhallgatott. Lesütötte szemét és botjával rajzolt valamit az út porába. Úgy éreztem, kicsit restelte, hogy eljárt a szája. Később elmesélte, hogy Dobrescuék teljesen visszavonulva, maguknak élnek, emberek közé sohasem járnak. Az asszony évenként alig pár hónapot tölt a városban. A nyár elején kimegy a birtokra s késő őszig vissza se jön. A téli hónapokra pedig Bukarestbe utazik nővéréhez.

Mikor elváltuk, meg kellett ígérnem, hogy amit hallottam senki fiának nem mondom el, mert akkor vége a becsületemnek.

Koválygó fejjel mentem be a házba, átfázva testileg, lelkileg. A vacsora már az asztalon volt és Dobrescu kedélyesen rámförmedt, mikor meglátott.

— Talán bizony lányok után jársz!! — harsogta vad nevetéssel. Vacsora közben elnéztem azt a majdnem kétméteres, bika-nyakú románt. Úgy evett, mintha éhezették volna. Mohón, csámcsogva, nagyokat szürsölve közben a szódás borból. Valami szálnalomféle fogott el Viorika iránt, bámultam nyugtalan, vékony ujjait, meleg fényű, nagy barna szemét s tünődtem, mi fűzhetette ehhez a kecskeszakállas ősemberhez. Bálint Budapestről mesélt, őt hallgatta áhítatos, szerelmes figyelemmel.

Nehezen aludtam el. Simanek bácsi szavai fülemben zúgtak, hallottam Dobrescu csámcsogását, Viorika éneklős beszédét, hal-kan csengő, boldog nevetését. De Dobrescuék is sokáig fent voltak még. A ház felső, emeleti részét látkák. Csikorgott a falépcső, ajtók nyíltak. Léleketviisszafojtva füleltem, ideges nyugtalansággal szívemben, mintha új titkokra lesnék.

Nem tudtam tovább várni, másnap délután magammal vittem Bálintot a kávéházban és elmondtam neki, amit hallottam.

— Nem igaz — kiáltotta kivörösödött arccal. Aztán elhallgatott, maga elé meredt, levette szemüvegét és megtörülte. Szemét összehúzta, mintha bántaná a fény, majd egy hirtelen mozdulattal megragadta az asztalon lévő poharat és irtózatossal dühvel a földhöz vágta.

— Fizessünk és menjünk — mondta kis idő múlva valamivel nyugodtabb hangon.

Kint az utcán elmesélte, hogy úgy tervezték, egyelőre titokban tartják házassági tervüket, megvárják a leszerelést.

— Legszívesebben az első vonatra felülnék — mondta elkeseredve és káromkodott egyet.

— Ugy érzem magam, mintha valami gaz tréfa áldozata lennék. S az a furcsa, miné! többet gondolkozom rajta, annál hihetlenebbnek tűnik, hogy Viorika más felesége. Olyan volt a csókja, mint egy tizenhatéves lányé. Buta, szerencsétlen történet... Ha éppen kíváncsi vagy rá, elárulhatom, nem volt viszonyunk — jegyezte meg és kesernyésen mosolyogva rámpislantott.

Szótlanul bandukoltunk. Később, mikor megkérdezte mitévő legyen ezek után, rövid gondolkodás után azt tanácsoltam neki, próbáljon úgy viselkedni, mintha mi se történt volna. Eleinte hallani se akart róla, hevesen tiltakozott, de aztán megnyugodott, úgy látta ő is, ez az egyetlen, amit tehet...

— Pár hét múlva úgyis leszerelünk, vagy leváltanak minket... Megpróbálom...

Ettől kezdve megint rendesen bejárt az irodába, próbálta elfoglalni magát, elkísért az állomásra a rakodáshoz s igyekezett lehetőleg kevés időt tölteni Dobrescuék házában. A tisztí vizsgáról se esett többé szó, a szolgálati könyveket vissza is adta.

De leszerelésre hiába vártunk. S leváltásról se jött semmi hír. Forbáth mostanában már pénteken elutazott s szerda előtt vissza se jött. A szállításokba bekapcsolódott a Mateosz és a Mávaut is, a honvédségre már alig volt szükség, de úgy látszik megfélemedeztek rólunk. Forbáthot is hiába faggattuk, mi lesz velünk, állandóan csak azt hajtogatta: „Majd megemlítem a minisztériumban”, de ez nem jelentett semmit, mert akármit kérdeztünk tőle, mindenre ezt válaszolta.

Bálint napról-napra idegesebb és türelmetlenebb lett, de Viorikával szemben — legalább is jelenlétemben — valóban úgy viselkedett, mintha nem tudná titkát. Debrescu mostanában is gyakran volt távol. Én magukra hagytam őket, vacsora után visszatértem szobámba levelet írni, vagy olvasgatni s legtöbbször aludtam már, mikor Bálint lefeküdt. Egyik éjjel arra ébredtem, hogy valaki bejött a szobába. Bálint volt. Nem gyújtotta meg a villanyt, sötétben vetkőzött. Óvatosan, nehogy észrevegyem, hogy felébredtem, megnéztem foszforos órámat. Reggel négy óra volt. Ettől kezdve — Dobrescu távollétében — majdnem mindig hajnal felé került ágyba.

— Nem lehet ezt bírni — mondta egyszer nekem. — Fáraszt már a játék s undorodom magamtól. Ha még sokáig itt tartanak minket, katonaszökevény leszek.

Közben beköszönött a tél, a város fehérbe öltözött és megszépült. Sízni jártunk Viorikával a közeli hegyekbe, bebarangoltuk a környéket. Hallgattam, ahogy eljövendő életükről beszéltek, terveikről, milyen lakásuk lesz, milyen bútorokat vásárolnak. Tudomásul vettem, hogy én leszek esküvőjükön Bálint tanúja s első gyerekekük keresztapja. Viccelődtek s a havas hegyek Viorika boldog kacagását visszhangozták. Ha találkozott pillantásom Bálintéval, elkapta tekintetét és lesütötte szemét, mintha szégyenkezne.

Egyik este lefekvés előtt ingerült hangú veszekedésre lettünk figyelmesek.

— Veszekszik a házaspár! Jegyezte meg Bálint és csúnyán káromkodott egyet.

Viorika másnap rosszkedvű volt és nagyon fáradtnak látszott. Dobrescu délután elutazott s szokásától eltérően, ezúttal nem búcsúzott el tőlünk. Az utóbbi időben mogorvább lett s ha pár napra kiment birtokára már nem azzal vált el tőlünk, hogy „ne csavarjuk el Viorika fejét.”

Bálint január közepén táviratot kapott anyjától. Apja súlyos beteg volt, halálát várták, haza hívták. Bálint azonnal csomagolt s két óra múlva már az állomáson voltunk. Leszerelésünk napok kérdése volt, tudtuk, nem kell már visszajönnie. De Viorikának nem mertük megmondani. Bálint megígérte, hogy amint tud, visszajön. Viorika sápadt volt, alig tudtak pár szót váltani. A vonat indulása előtt megcsókolták egymást. Utoljára. Bálint már a kocsilépcsőjén állt, mikor odaszólt hozzám magyarul.

— Rád bízom Viorikát. Vigyázz rá és okos légy!

Aztán megindult vele a vonat. Viorika görcsösen belekapaszkodott a karomba és csendes sírás rázta testét.

Este kettesben ültünk vacsorához, Dobrescu még nem jött meg. Viorika alig evett, meredten bámulta üres tányérját és hallgatott. Mikor a lány leszedte az asztalt, rögtön vissza akartam menni szobámba, de Viorika megkért, hogy maradjak még, beszélni szeretne velem. Leültünk a kályha mellé s ekkor az asztalon elmesélte nekem házassága történetét.

— Mikor elvégeztem az egyetemet és hosszabb időre hazajöttem, anyám már halálos beteg volt. Tulajdonképen csak ekkor, anyám betegágyánál ismertem meg jobban Dinut. Mikor megesküdtek, Svájcban voltam intézetben. Félév múlva Davosban találkoztam velük. Ekkor láttam férjemet életemben először. Anyám szörnyű állapotban volt, alig ismertem meg, mikor megláttam. De bízunk Davosban, hogy itt rendbeszedi magát, meggyógyul. Hat éven át reménykedtünk s küldtük egyik szanatóriumból a másikba. Dinuval jóformán csak pályaudvarokon és szanatóriumi szobákban találkoztam. Az intézet után egyetemre kerültem. Nyáron is csak napokra jöttem haza, szünidőmet rendszerint külföldön vagy Bukarestben töltöttem nővéremnél. Ha levelet váltottunk, abban is csak anyámról volt szó. Anyám betegsége, az örökös aggodás, reménykedés mégis összefűzte sorsunkat. S mikor négy évvel ezelőtt egy bukaresti vendéglőben megkérte a kezemet, nem is csodálkoztam. Valahogy úgy éreztem, így kellett történnie. Pár hét múlva a felesége lettem. Anyám ekkor már másfél éve halott volt.

Elhallgatott. Maga elé meredt, kifejezéstelen, merev arccal.

— Higyje el, nagyon jó házasság volt — folytatta kis szünet után s nagy barna szemével rámnézett. — Dinu egyszerű ember. Maguk nem ismerik. Mostani viselkedése nekem is idegen. A bécsi döntés, a bevonulás nagyon megviselték. Aztán jöttek maguk.

Hisz nem fiatal ember már. Azt hiszem rögtön, az első este tudta, hogy el fog vesztetni. Nagyon szeretett. S ő akarta, hogy házasságunk titokban maradjon.

En következtem a vallomással. Elmondtam neki, hogy tudtunk házasságáról. November vége óta. De Bálint úgy érezte, hallgatnia kell; becsületből, tapintathól.

— Bocsásson meg, ha hibát követtünk el — fejeztem be, mert láttam, milyen szörnyű hatást váltottak ki belőle szavaim. Arca eltorzult, remegett az ajka, felindulásában alig tudott uralkodni magán.

— Nem igaz! Hazudik! — kiáltotta, ahogy a torján kifért és felugrott a fotelból. — És a terveink, ígéretei! November vége óta tudta! — hisztériásan felhevített és pár pillanatra elhallgatott. Arca égett, szeme vad gyűlöletet sugárzott.

— Komádiázott! Bolondját járatta velem! Sohasem fog visszatérni. — Kétségbeesett, vad zokogásba fulladtak szavai és kezébe temette arcát. Aztán egyszerre hirtelen felegyenesedett, felém fordult és teljes erővel arcul ütött. Valamit mondott románul, nem értettem, csak az a szó ütötte meg fülemet, hogy „unguri“.

Egész éjszaka hallottam szaggatott, ideges sírását, csak hajnal felé csendesedett el. Másnap este levelet találtam asztalomon. Ő írta: Hűvösen, nyugodt hangú levelében bocsánatot kért tegnapi viselkedéséért s közlte velem, hogy délelőtt elutazott férjéhez Bukarestbe. Dobrescu válásuk elintézése miatt utazott a román fővárosba, valószínűleg még idejében érkezik. Sajnálatos tévedésről írt, keserű öngúnnyal emlékezve meg a Bálinttal töltött hónapokról. Pár sor volt a levél, de rövid, tömör mondatok, szűkszavú búcsú egy szerencsétlen kalandtól.

Két nap múlva megjött a leszerelési parancs. Otthagytam az elárvult vöröstéglás házat. A malomhídnál visszaniéztem. A román cseléd az ajtóban állt és bután vigyorogva bámult utánam.

Azóta hat esztendő telt el. Nemrég véletlenül megtudtam, Dobrescu pár éve meghalt s Viorika hozzámment egy bukaresti ügyvédhez. Gyereke is van tőle s azt mesélik, hogy boldog, megelégedett, asszony.

A történetnek van még egy halottja. Bálint, 1945 telén, a budai ostrom utolsó napján életét vesztette. Barátságunk az erdélyi bevonulás óta meglazult, az elmúlt években egyre ritkábban találkoztunk. Viorikáról nem esett szó köztünk többé.

Birkás Endre

HÁROM ROMÁN KÖLTŐ

A DOMBNÁL

— Ovid Densusianu —

A dombnál, hol az út
Két kart kitarva nyújt,
Három kocsis beszél
Amíg pipára gyújt.

A másik is beszél:
„Holt anyjának fenyőt
Lopott a gyermek és
A csösz lelötte őt.“

Az egyik szól s keze
Szomorúan legyint:
„A városban komám
Becsaptak hej, megint.

A harmadik pedig:
„A barmaimat, ó
Az ügyvéd mondta, hogy
Elviszi az adó.“

Mozdul három székér,
Oly nehéz, mint a kő, s
Rongyos ködökbe vész
Három paraszti hős.

Fordította: ZELEY FERENC

TAVASZ

— Tudor Arghezi —

Vad, bronzvállán felhőkig húzza már
Barázdáját. Nagy kőszobor a mása.
Nyomában leng majd szőke búzaszál,
A boldog nyárnak harsány robbanása.

Csírák robbannak. Jön az árpa, zab,
Embernek és állatnak édes étel,
Viharok nékik már nem ártnak,
Minden szem él, a földben egy se vész el.

Az eke, hogy a nap kévéje szétdül,
Munkába lendül s megy mindig tovább,
Amíg a hold a tájba beleszédül
S széthinti acélkemény biborát.

Az égre borúlnak föl mind a fák,
 Az alkony sóhajt minden falevélben,
 Szél dudorássza a fonók dalát
 S az éj ring szeretszét fekete vérben.

Nagy csönd lesz, mint a világ reggelén,
 A szántáson az Isten árnya szálldos,
 Már látom kék angyalsereggel én
 A barmok szarvára, hogy koronát hoz.

Fordította: ZELEY FERENC

ŐSZ

— Mihail Eminescu —

A kék szőlőhegy télre vár,
 A fécske is megy délre már,
 Búcsúdalát a szél viszi:
 Dé-cse-nu-vi, dé-cse-nu-vi.

A nevedet kiáltom én,
 A két karom kitárom én,
 Mert bánat érintette meg
 A szívemet, a szívemet.

Nemrég a föld még pompa volt,
 Kezünk egymásba fonva volt,
 Bolyongtunk az arany napon,
 Szép angyalom, szép angyalom.

A földnek van sok lánya még,
 Szemüknek van vad lángja még,
 De szemeidnek mély egén
 Kéklőbb a fény, kéklőbb a fény.

Voltál simító, drága kéz,
 Gondserlegekbe' sárga méz,
 Szébb vagy, mint láng a csillagon,
 Én csillagom, én csillagom.

Ugy várok rád, mióta, mondd,
 És hull-hull a diófalomb,
 A bércre száll a véres ősz,
 Hát mért nem jössz, hát mért nem jössz?

Fordította: ZELEY FERENC

Az alföldi népzene kutatás története

A magyar nyelvterület népzenei anyagának összegyűjtése, rendszerbe foglalása és, részben, értelmezése már a XIX. században megkezdődött, de igazán tudományos tevékenységgé csak századunk elején Bartók Béla és Kodály Zoltán föllépésével vált. A XIX. század gyűjtői u. i. nem azt tekintették legnagyobb feladatuknak, hogy a paraszti népelőadás jellegzetességeit hűen bemutató publikációkat készítsenek, hanem az akkor divatos cigány-nóták hatására kialakult zenei közízlés tetszéséhez igazodó lejegyzéssel adták közre a dallamokat. Ennek oka egyrészt a gyűjtők hiányos zenei képzettsége, másrészt a kutatási módszer kiforratlan, fejletlen volta és a gyűjtőknek a népdalokra vonatkozó különös — ma már megbizonyíthatóan téves — elgondolásai, mint pl. az a hiedelem, hogy a helyes dalformát több változatból kell rekonstruálni. Bartók és Kodály azonban hatalmas zenei felkészültséggel, a tudomány legmodernebb eszközeit felhasználva, komoly tudósi lelkesítéssel láttak munkához, s a gyűjtést rendszerezést, értelmezést önkéntes igazi tudománnyá. Munkájuk hibátlan dalközléseiket eredményezett és megteremtette a magyar népzene-tudomány elméletét. Többek között kimutatták, hogy népzeneink egységes pentaton rétege négy dialektus területre oszlik. Ezek közül a harmadik az alföldi vagy tiszavidéki tájegység. *Népzene-tudományi értelmezésben tehát az Alföld nemcsak földrajzi, de zenei dialektus területet is jelent. Mint ilyennek főjellegzetessége, hogy magyar nyelvű lakossága a régi stílus dalait — legalább is nagyjából és jellemzően — olyan törvényszerűségek irányítása alatt dalolja, hogy a melódiák, mint sajátos alakulások (esetleg, más dialektus területeiről átvett dallamoknál, átalakulások), 5-ös; öccsurával és a 2., de főleg a 4. sorok fél — nyolcad, ritkábban negyed — fél, vagy nyolcad — pontozott negyed — nyolcad — nyolcad hangokkal végződő ritmusradékkal jelentkeznek. Másszóval azt a területet nevezzük Alföldnek, ahol a pentaton dalok az elmondott jellegzetességgel találhatók.*

Adataink szerint már a XIX. század közepétől kezdve munkálkodnak itt a gyűjtők. Erdélyi János fogyatékos művétől Kodály összefoglaló és feladatokat kijelölő könyvéig majdnem minden gyűjteményben található Alföldről származó adat, sőt — természetesen — vannak csak az alföldi népdalokkal foglalkozó monográfiák is.

Az Alföldön munkálkodó folkloristák két csoportra oszthatók: 1. akik itt éltek és kizárólag az alföldi népdal gyűjtésével foglalkoztak (Kálmány Lajos, Török Károly stb.), 2. akik nem az Alföldön éltek ugyan, de gyűjtőútjaik során nálunk is jegyeztek le zenei adatokat (Vikár Béla, Bartók stb.). Egészen természetes, hogy jellegzetes alföldi gyűjtőknek csak az első csoport tagjai számíthatók.

Az első ilyen jellegzetes alföldi gyűjtő a hódmezővásárhelyi születésű Török Károly. Az Arany László—Gyulai Pál szerkesztésében 1872-ben kiadott „Magyar Népköltési Gyűjtemény” első kötetében jelentkezik először mint folklorista, több dal az ő gyűjtéséből való. A második kötet teljes anyagát pedig ő jegyezte le s „Csongrádmegyei népdalok” címen bocsátotta közre. Ebben a kötetben 346 lapon kb. 550 dalt közöl, az akkor szokásos felosztás, dalcsoportosítás — „balladák és rokonművek”, „szerelemi dalok” stb. — szerint. A multszázadbéli elgondolások alapján Török is csak szöveget gyűjtött, s a legtöbb esetben még a lejegyzés helyét sem jelölte. Érdekes, hogy — legalább is e kötet hatalmas anyagának összegyűjtése idején — nem rendelkezett komolyabb tudományos képzettséggel. Tizennyolcéves korában negyedik gimnazista volt, amikor ezeket a dalokat megmentette a magyarságnak. Hogy ezt az óriási munkát igénylő gyűjtést, kritikailag is elfogadhatóan, el tudta végezni, azt hatalmas akarateréjének és tudósi lelki alkatának köszönhetette. De nem sokáig dolgozhatott, fiatalon, alig harmincegynéhány éves korában meghalt. Életéről és további munkásságáról alig tudunk valamit.

Míg Török művei legfőképpen adataik által jelentenek nyereséget a tudománynak, addig Kálmány Lajos, a legnagyobb magyar folklorista munkássága nemcsak nagy adattömeg közlést eredményezett, hanem kutatási módszerének újdonságával a néphagyomány-vizsgálat tudományát is nagyban előbbrevitte, továbbfejlesztette. A föllépése előtti gyűjteményekbe sok idegen anyag került — akárhányszor szándékosan közölve —, nem jelölték a lejegyzés helyét stb. Kálmány műveiben viszont csak népi eredetű anyag található, a gyűjtés helyének pontos és következetes föltüntetésével. Legnagyobb eredménye azonban szöveglejegyzési módszere, mely rokon a modern néprajzi gyűjtés módszerével — amint azt Ortutay Gyula magántanári előadásában kimutatta —: *ő az első gyűjtő, aki nem változtat semmit a gyűjtött anyagon, a népi szövegeken.* Elődei viszont annál inkább. Az erre vonatkozó téves elgondolásokat legjobban Erdélyi fejezte ki, amikor a „Népdalok és mondák” c. műve első kötetének előszavában így írt: „az ilyen dalokat az egyik elkezdi és akárhány dalolja mind kibővíti újakkal, miből természetesen következik, hogy a különféle beküldést szabad is, lehet is összeolvasztani”. Ezzel szemben Kálmány közlései ragaszkodnak az élőbeszéd és a paraszti előadás jellegzetességeihez. „Nem érzi magát feljogosítva a változtatásra” — írja róla Ortutay. Maga Kálmány pedig minden gyűjtő föladatául jelölte ki a változtatás nélküli szövegközlést.

„Nekünk a feladatunk nem magunkat, hanem a népet, a népköltést nem pedig a magunkét bemutatni, mit ha szem előtt tartunk, feladatunkat hűen teljesítjük.“ Ő valóban hűen teljesítette feladatát, eredményei csodálatot keltenek a kutatóban, őt pedig a legnagyobb magyar folkloristává teszik.

Művei: „Koszorúk az Alföld vadvirágaiból“ és a háromkötetes „Szeged népe“ az akkori gyűjtemények legtöbbjének színvonalát fölülmúlják, elsősorban hű közléseikkel. Adatai Szegedről és vidékéről (Szőreg, Deszk, Monostor, Egyházaskér, Szaján, Apátfalva, Csóka, Pécska stb.) valók, hol Kálmány, papi teendőit is végezve, fáradhatatlanul gyűjtötte a népköltés termékeit, a „vadvirágokat“. Ezen a területen maig is ő jegyezte le a legnagyobb — eddig ő hatalmas kötetnyi népdalanyagot, de feldolgozatlan hagyatékában is nem egy adat található.

1872-ben, Traub B. és Társa kiadásában újabb népdalgyűjtemény jelent meg Szegeden: Nagy József „Legújabb szegedi népdalok“ c. munkája: 250 lapon 300 szegedi és szegedvidéki népdalt szeretne bemutatni, de sok nem népi eredetű anyagot tartalmaz. A szerző u. i. beillesztett gyűjteményébe néhány híres (Petőfi, Arany, Vörösmarty, Tóth stb.) s néhány általa írt verset is, sőt még a kétségtelenül népi anyagot is meghamisította. Mai szemmel nézve a dalok csoportosítása is meglepő: „szerelmi dalok“, „népdalok“ stb.-ként osztályozza az adatokat. Ez a felosztás nyilván a népdal szó kétféle értelmezéséből fakad, s rögtön világossá is válik, ha beilleszkedünk a multszázad erre vonatkozó „elgondolá-sainak szellemébe és ha tudjuk, hogy akkor a népdal szó nemcsak népköltési terméket, hanem irodalmi formát is jelentett.

Nagy gyűjteményének tudományos értéktelenségét már Kálmány bebizonyította, én viszont szükségesnek látom kiemelni a szerző egyik, az előszóban fejtegetett elgondolását — természetesen anélkül, hogy Kálmány megállapításainak jogosságát kétségbevonnám — csupán csak azért, hogy Nagy munkájáról tárgyilagos értékelést adhassak. Azt írja az előszóban: „a második kiadásban már, terveim szerint, hangjegyekkel jelenhet meg“ a gyűjtemény. Más szavakkal ez annyit jelent, hogy Nagy *dallamokat is gyűjtött*. Fontos ez és nem minden jelentőség nélkül való, ha meggondoljuk: még Kálmány sem említi a dallamlejegyzés szükségességét. Sőt a „Magyar Népköltési Gyűjtemény“ XIV. kötetének bevezetője is azt tartja meg: „egy zenével hivatásszerűleg nem foglalkozó irodalmi testület nem tekintheti a zenei gyűjtést feladatának.“ Hogy azután Nagy lejegyzése mennyiben felelt meg a tudományos követelményeknek, az már más kérdés. Különben sem ismerjük kéziratait.

Említettem már, hogy az első szórványos alföldi gyűjtések Erdélyi „Népdalok és mondák“ c. művében jelentek meg. Ennek a ma épen száz éves munkának adatai szerint az alföldi és egyuttal a magyar népdalgyűjtés megindítói is: Szőke István, Bécsi János, Szathmáry Károly, Karácsonyi Antal, Tóth János stb. voltak. Ezekről a kutatókról keveset tudunk, életrajzi adatok nem-

igen, vizsgálódási módszerükről leírások meg épen nem állnak rendelkezésünkre, pedig fontos lenne tudni, valóban gyűjtők voltak-e ezek a gyűjtők, vagy csak a maguk dalismeretét foglalták írásba; tudományos elgondolások vezérelték-e őket, vagy csak egzotikus keresés, szórakozás volt számukra a népdalgyűjtés.

Meg kell még említeni László Imre halasi és Boromíza Jenő kalocsavidéki, későbbi időből származó, kevés adatú gyűjtését is.

A multszázadbéli dallamgyűjtemények bővebb ismertetésére nincs szükség, kevés alföldi adatot tartalmaznak. A mennyiségben, minőségben egyik legjelentősebb XIX. századbéli munka is, Bartalus egyetemes népdalgyűjteménye, csak maroknyi — 5-10 — alföldi népdalt publikál.

A Kiss Áron szerkesztette gyermekjátékgyűjtemény azonban magasan emelkedik e művek fölé: csak népi anyag és pontos lejegyzésben közölt dallamok találhatók benne. Alföldi szemmel nézve e mű különösen azért becses, mert viszonylag sok alföldi adatot, mintegy 50 dallamot és 120 szöveget (természetesen a dallamok szövegeit nem számítva) tartalmaz. Valószínűleg van még több alföldi gyermekdal is a gyűjteményben, de Kiss — általános multszázadbéli szokás szerint — nem jelölte rendszeresen a gyűjtés helyét. Mégis megállapítható, hogy sok szöveg Kecskemét-ről, sok dallam pedig Jász-Nagykun-Szolnok és Torontál vármegyéből való.

Mint érdekességet említem meg, hogy Kiss a „Magyar Népköltési Gyűjtemény” köteteiből és Kálmány gyűjtésének megjelent anyagából is vett át adatokat. A gyűjtőket, kik könyve összeállításához az anyagot szolgáltatták, a VI. és a VII. lapon mutatja be.*

1924-ben jelenik meg Bartók nagy alapvető tanulmánya „A magyar népdal”. Ez a munka a Vikár Béla, Bartók, Kodály és Kodály Zoltánné által végzett alföldi gyűjtés eredményeit ismerteti. Megtudjuk, hogy Aradon 9, Békésmegyében 540, Biharban 500 („A magyad népdal” adatát kiegészítettem a „Nagyszalontai gyűjtés”-ben Kodály által közölt adattal), Csanádban 28, Csongrádban 154, Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében 86, Szabolcs vármegyében 13, Torontálban 16 dallamot jegyeztek le. Összegezve és kikerekítve mintegy 1350 dallam ez. De jórészüik nyomtatásban még mindig nem jelent meg. Pl. Kodály nagyszalontai gyűjtésének 450 dallamából, melyek közül 100-at fonográfra is vett, a Szendreyvel együtt összeállított „Nagyszalontai gyűjtés” c. vas-kos gyűjteményben csak 43 népdalt közöl.

* A továbbiakban a századforduló utáni gyűjtésekből azoknak, melyek csak a dalok szövegeivel foglalkoznak, mint amilyen — több kisebb gyűjtésen kívül — pl. Eckert Irma kalocsavidéki gyűjtése, ismertetését elhagyom, s csak a népzene is figyelembe vevő művek tárgyalására szorítkozom.

Itt említtem meg, hogy Nagyszalontán — Kodályt megelőzőleg — Kenyeres Lajos gyűjtött: 150 népdalt jegyzett le. Ezeket, a ritmushibák kijavításával, Kodály tette használhatóvá.

Lényegében a „Nagyszalontai gyűjtés“-hez hasonló, de kevésbé jelentős munka Kiss Lajos műve a „Régi népdalok Hódmezővásárhelyről“. Kiss u. i. a dallamokat a „magyar nóták“ bangleségét idéző, tehát népzenei szellemétől a legtávolabb álló ritmuslejegyzésben közli. Kissé érthetetlen ez, hiszen Bartók műve, melyből Kiss a helyes ritmuslejegyzés tudományát megtanulhatta volna, könyvének megjelenése előtt három évvel került ki a nyomdából. De úgy látszik, Kiss Bartók eredményeit nem használhatta fel. Ezért munkájáról, mely 8–9 vásárhelyi népdalt tartalmaz és köztük nem egy értékeset is, nem mondható más, mint: kritikával használandó.

Ugyancsak 1927-ben jelent meg, szintén a debreceni egyetem támogatásával, a „Hortobágyi pásztor és betyár nóták“ c. népzenei monográfia, Ecsedi István egyetemi tanár és Bodnár Lajos zenetanár munkája. Ez a mű már kétségtelenül nyeresége a tudománynak, csak kár, hogy aránylag kevés zenei adattal rendelkezik: mintegy 42 dallamot ad közre. Ezen felül még sok szöveget is közöl. A dalok pontos melódikai és ritmikai lejegyzése a legmodernebb tudományos követelmények figyelembevételét bizonyítja, viszont a szövegeken alapuló felosztás — „pásztornóták“, „pásztortörténetek“, „betyárnóták“, „rabnóták“ — a századbeli gyűjtemények dalcsoportosítási módját juttatja eszünkbe. Tudtommal ez az egyetlen alföldi adatokat tartalmazó, önálló kötetben megjelent gyűjtés, melynek dallamait fonográfra is felvették — nem számítva Kodály nagyszalontai gyűjtésének dalait.

Bálint Sándor „Szeged népe“ c. munkája 60 dallamot és 45 népi szöveget mutat be a szerző alsóvárosi gyűjtéséből, mely folytatása és kiegészítése Kálmány szegedi kutatásainak. Kiegészítése a nagy folklorista által gyűjtött szövegek dallamának lejegyzésével. Bálint jegyzetei szerint 17 ilyen dallam található gyűjteményében, de a 87 sz. dal (45 sz. kotta) variánsa is megvan Kálmány „Szeged népe“ c. munkája III. kötetének 32. lapján. Összesen tehát 18 olyan melódiát ismerttet a könyv, melynek szövegváltozatát Kálmány is lejegyezte.

Bálint művének bevezetése is figyelemreméltó. Ebben a népdal szegedi életét rajzolja, kiemelve alsóvárosi népének a régi dalhangományhoz való ragaszkodását, szemben a kispolgári fejlődésű, „magyar nótá“-kat kedvelő felsővárosi lakóssággal. Később Ortutay is erre a megállapításra jut: fejtegeti, hogy a szegedi és szegedvidéki parasztság nem kedveli a cigánymuzsikát.

Kiss Lajos hézagpótló műve, a „Délvidéki daloskönyv“ egy zeneileg ismeretlen terület megismertetőjeként 1943-ban jelent meg. Bács-Bodrog vármegye magyar falvainak régi, új és vegyes stílushoz tartozó 108 dalát kitűnő magyarázó jegyzetekkel ellátva mutatja be.

Mindezek a munkák — talán Kiss „Délvidéki daloskönyv“-ének

kivételével — inkább tudományos, mint népszerűsítő jellegűek, tehát a népdaloknak szélesebb tömegekhez való juttatásában aránylag nem nagy szerepük lehet. De az Alföld a népdalnépszerűsítés versenyében sem maradt el az ország többi tájegységétől. A „Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma” 1929—38-ig évenként daloskönyveket adott ki, „Szegedi Kis Kalendárium” címen, a népdalkultusz ápolására. Ezeknek a füzeteknek főfeladatuk a népdalterjesztés volt, de tudományos jellegük sem tagadható: több gyűjtés anyagát egy-egy ilyen kis kalendárium publikálta először. Elsősorban természetesen az Alföld dalait. Az 1930., 31. évi kalendárium Bálint Sándornak a szegedi tanyákról hozott dalaiból 45-öt — csak 15 kottával ellátott. —; a 32. évi 9 kiskunhalasi dallamot és 13 szöveget Salló György, a 34. évi 12 vásárhelyi „nótát” Péczely Attila és a 36. évi-15 gyomai és környékbeli parasztdallamot Kner Izidorné gyűjtéséből közöl.

Ezzel lényegében be is fejeztem az alföldi népzene kutatás önálló kötetekben megjelent eredményeinek ismertetését. De szétszórta — könyvekben, folyóiratokban — is található még alföldi adatokat. Különösen sokat Péczely „103 magyar népdal” és „Beszélgetések a népzeneről” c. munkáiban, épen a szerző hódmezővásárhelyi, szegvári, dorozsmai, andrásföldjei (Bács-Bodrog vm.) és királyhegyesi (Csanád vm.) gyűjtéséből. Ezekben a helyeken Péczely mintegy 600 dallamot jegyzett le.

Az Alföldi Tudományos Intézet fonográfjával azokat a szegedi tanyákat kereste föl Szeghy Endre, ahol még nem gyűjtöttek (Domaszék). Legújabb tanulmányában számol be erről az igen értékes adatokat szolgáltató gyűjtéséről. Több régi stílusú dalt jegyzett le és vett fonográfra. A tanyavilágon kívül még Kiszomboron és Magyarakanizsán gyűjtött. Kutatásainak eredménye: *néhány száz fonogramm*. Különös értékük abban van, hogy *igazán tudományos értékű adatoknak számíthatók*.

Lényegesen kevesebb helyen és lényegesen kevesebb dalt jegyzett le — nyilvánvaló: csak az Alföldön — Lajtha László, Volly István (népi játékok), Kerényi György és Faragó Sándor.

Az eddig ismertetett gyűjtések csak népdalaink világi részével foglalkoztak. De az alföldi egyházi népénekekről is van egy-két adatunk. Volly Peregen végzett ilyenirányú kutatásokat. Ott tapasztalta, hogy „a nép kedveli a vallásos szövegű énekeket.” „A gyerekek szántás-vetés közben, tanulja meg apjától a vídám karácsonyi dalmókat.” Másik gyűjtőnk, Eckerdt László 18 tápéi karácsonyi dalmót jegyzett le.

A magyarországi cigányok népzenejének kutatásában Csenki Imre és Csenki Sándor munkássága az eddig egyetlen nagyjelentőségű vállalkozás. Az Alföldön is gyűjtöttek. Az adatok jórésze azonban még közlésre vár.

*

A kutatók munkájának legnagyobb tudományos haszna, hogy 1. összegyűjtötték az Alföldön énekelt dalok legtöbbszörét, 2. kimutatták azok pentaton részének sajátos alföldiségét.

Még egy kérdés, a népdal közösségi funkciójáról, az alföldi paraszttársadalomban betöltött szerepéről: mire és hogyan használja a nép dalait? Erről még keveset tudunk, de annyit már most megállapíthatunk, hogy a népdal fokozatosan veszít a falu társadalmi életében betöltött szerepének eredeti jellegéből. Ennek a törvényszerűen lezajló fejlődésnek főoka a (kis-) polgárosodás megindulása, a csodálatosnak hitt városi élet utánzása. Eredmény: a falusiak énekkészletében egyre kevesebb a népi anyag; az egészen fiatalok már alig énekelnek népdalt, ha igen, azt is nagyjából a rádióból tanulták; romlik az énektudás, az előadás érzelmi hőfoka veszít erejéből; s a 60—80 éves öregek halálával elvész a legértékesebb magyar parasztzene: a régi stílus is.

Ökrös László

Fontosabb irodalom. Arany László—Gyulai Pál: Magyar Népköltési Gyűjtemény. I—II. k. Pest, 1872. (A II. k. Török Károly gyűjtése) és a XIV. k. Banó István: Erdélyi János népköltési gyűjteménye 100 éves. Etnographia. 1946. LVIII. k. Bp. 1947. Bartalus István: Magyar népdalok. I.—VII. k. Bp. 1873—1896. Bartók Béla: A magyar népdal. Bp. 1924; Miért és hogyan gyűjtünk népzeneit? Bp. 1936; A régi magyar népzeneéről. Kodály Zoltán — Emlékkönyv. Szerk.: Gunda Béla. Bp. 1943. 5—8. l. Bálint Sándor: Szeged népe. Szeged, 1933. Boromisza Jenő: Kalocsavidéki népdalok. Etn. XII. k. Csenki Imre—Csenki Sándor: Népdalgyűjtés a magyarországi cigányok között, Kodály-Emlékkönyv. 343—362. l. Eckerdt László: Karácsonyi népénekek Tápén. Délvidéki Szemle. 1943. II. évf. 12. sz. Eckert Irma: A kalocsavidéki magyarság vallásos népköltészete. Etn. XLVIII. k. Ecsedi István—Bodnár Lajos: Hortobágyi pásztor és betyár nóták. Debrecen, 1927. Kálmány Lajos: Koszorúk az Alföld vadvirágaiból. I—II. k. Arad, 1877—1878; Szeged népe. I—III. k. Arad—Szeged, 1881, 1882, 1891. Kerényi György: Madárka. Bp. é. n. Kiss Áron: Magyar gyermekjátékgyűjtemény. Bp. 1891. Kiss Lajos: Régi népdalok Hódmezővásárhelyről. Karcag, 1927. Török Károly: A hódmezővásárhelyi ref. Bethlen Gábor gimnázium 1938/39 tanévi étesítője. Hmv. 1939. 7—32. l. Kiss Lajos: Délvidéki daloskönyv. Bp. 1943. Kodály Zoltán: A magyar népzene. Bp. 1943. Lajtha László: Az 1930. évi népzenei gyűjtések. Etn. 1931. XLII. k. László Imre: Halasi Népdalok. Etn. 1900. XI. k. Nagy József: Legújabb szegedi népdalok. Szeged, 1878. Ortutay Gyula: Kálmány Lajos és a modern néprajzi gyűjtés. Szellem és Élet. IV. évf. Kolozsvár, 1941; Adalék a szegedvidéki népzene kérdéséhez: Népünk és Nyelvünk. V. évf. Péczely Attila: 103 magyar népdal. Bp. 1943; Beszélgetések a népzeneről. Bp. 1944. Péter László: A Kálmány Lajos-kör. Tiszatáj. 1947. márc. I. évf. 1. sz.; Kálmány Lajos emlékezete. Vándortűz. 1947. május. Szegedi szám. Szegedi Kis Kalendárium 1930, 1931, 1932, 1934, 1936. Szeghy Endre: Amint elvégeztünk, s ami még hátra van (Alföldi népzene-gyűjtés). Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve. I. 1944—45. Szerk.: Bartucz Lajos. Szeged, 1946. Volly István: Népi játékok. I—III. k. Bp. 1941; Peregi karácsonyi népénekek. Etn. XLII. k.; Tandaltól a népdalig. Forrás. 1943. máj. I. évf. 5. sz. 224—227. l.

Ima helyett

A pirosló nyugati égen
A gyárkémények erdejében
Mit sóvárog borús reményem?

Mily tűz hevül és mily ígéret
Ti bennetek, ti messzi fények
S mért vágyom én is úgy felétek?

E mély pír mindent egybefestve
Honnan jö lelkemet keresve
S von engem furcsa álmlesre?

Honnan hatol, hogy' el nem érve
Hull bárányfelhők seregére
S mily fény hullása mily zenére?

Hol ősforrás, e láng kohója,
Hol értelemnek tiszta sója,
Hol nyügeinknek oldozója?

Tünő sugár! — Nézlek s köszöntlek
Míg a lelkembe titkon könnyek
Sejtéssel egybefogva jönnek.

S én állok velük tehetetlen,
De biborodban és egedben
Reménység biztat mégis engem.

Ki egyetemest sírok halkán
Kitárulón és eltakartan
'Minden dalolt és néma dalban ...

FUSSY LASZLÓ

Vannak napok ...

Vannak napok, hogy elhalkul az ének,
A bánat selyme altatón zizeg;
Vannak napok, hogy nem fáj semmi lényeg
S virágot adsz a vonzó semminek.

Vannak napok, hogy ritmusunk csak játék,
S a rimek lelke báránként kísér;
Fény hull reád mint égi, szép ajándék
És orgonáját megnyitja a tér.

FUSSY LASZLÓ

Vasvári, búcsúsok

Mennek, mennek. Szép őszi este.
Elszáll a hangjuk messze-messze:
Mária segíts!

Fátylas köd dagad a völgyekben —
s az erdők közt szorongva lebben:
Mária segíts!

Itt-ott már álmodnak a falvak;
Fáradt sereg dalolva ballag:
Mária segíts!

Valahol alig adnak hangot
táncos, kis, falusi harangok.
Mária segíts!

Nagy idők után vagyok itthon
s hagyom, hogy e dal megtisztítson:
Mária segíts!

Hagyom, hogy megijjtsa lelkem,
mely vén lett a vérben s a szennyben.
Mária segíts!

Mennek, mennek. Szép őszi este.
Elszáll a hangjuk messze-messze:
Mária segíts!

Allok a csendben órákon át
s hallom mindig az ének-imát:
Mária segíts!

Lelkemben mennek s énekelnek,
vándorai a végtelennek.
Mária segíts!

Ó, koraősz, Mária, ének, —
mintha már engem temetnének.
Mária segíts!

Ó, búcsúsok, béke és bánat, —
mintha már engem siratnának.
Mária segíts!

Mennek, mennek. Szép őszi este.
Elszáll a hangjuk messze-messze:
Mária segíts!

KALDI JÁNOS

Kám*

Tágas, görbe, téleji utcák
s két ágaskodó, szelíd torony.
Nyárfák égnék a Hold fényében
árnyékuk reszket a házsoron.

Illatos, áldott, jámbor falu,
házai félénk, bús barikák:
összebújnak itt a domb alatt,
mint akiket üldöz a világ.

Zörgő hid áll a falu szélén,
alig tartja tíz korhadt lába.
Néhány ablak sajnálva nézi
s könnyeket ejt az éjszakába.

KALDI JÁNOS

Búcsú

Megüldalak én kedvesem,
Hisz nem látlak már tán sosem,
Azért búcsúzom békés, halk igével,
Hisz mindig csendes, néma voltam,
Mint csillagokkal teletűzdelt éjjel
Bánatfelhőkkel tarkázott egek,
Hogy szerethesselek.

Ajkamon a szó nem lázas,
Panasz jaja nem töri éjszakád,
Pedig azt hittem, őszülő fejünkre
Egy végtelen szép hosszú élet
Fon ritmusokból glóriát.

Megüldalak én kedvesem,
Mint anya, kinek fia harcba indul.
Uram Isten, vezesd kezét,
Ne ossz neki a kinjaimbul,
Asszonyi gránát elkerülje,
Mámorakná másutt robbanjon,
Vigyázz eszére s hogy derüs szive
Zivataroktól bánatlatlan maradjon.

Gondolatom viszi a csókomat,
Hogy letapassza a szemed
S magamnak csak annyit kérek az égtől,
Hogy elfelejtselek.

NEMEREY ÉVA.

* A költő szülőfaluja.

MAROSMELLÉK

Múlt és jelen a Marosszögben

1778. szeptember 11: egy javaslat érkezik a bécsi udvari kancelláriához. Az irat, a kor barokk stílusától eltérően, klasszikus latinosságú, tömör okfejtéssel adja elő, milyen hatalmas előnyök származnának a közjóra, ha a közeljövőben eladásra kerülő nagy kincstári birtokokat uradalmak helyett kisbirtokokra részelve, sok embernek juttatnák; kívánja, hogy a földvásárlásban nem-nemesek is résztvehessenek, a szervezésre és betöltésre kerülő állásokba nevezzenek ki arra megfelelőket valláskülönbőség nélkül, majd szerényen, de igen határozottan javasolja, hogy szüntessék meg a jöbbágyaságot, mégpedig az egész országban! Hetven évvel vagyunk 1848 előtt; Kossuth Lajos még meg sem született. A kancellária tagjai — aulikus magyar főurak — „nem kis megütközéssel olvasták a fennálló társadalmi szervezetet democraticus szabadságeszmék alapján reformálni akaró indítványokat“ és a királynő, Mária Terézia elé terjedelmes jelentés és észrevétel kíséretében terjesztették a javaslatot. Sorsa természetesen „ad acta“ lett. De a bécsi urak jól megjegyezték maguknak a javaslat szerkesztőjének a nevét is; nos, a történelem is feljegyezte! Azét az egyszerű ügyvédét, aki magasztos emberszeretetével, a tiszta eszmékbe vetett önzetlen hitével és ragyogó tudásával példája volt a haladó magyarságnak a nagy reformok eljövetelekor és akit Marczali Henrik Széchenyi István méltó elődjének, Szekfü Gy. pedig a kor legnagyobb politikai-eszének nevezett. A javaslat aláírója, az aszódi népi, fiskális, szerémi alispán, utóbb Martinovicsékkal együtt életével lakolt eszméiért. A neve: Hajnóczy József. A terület pedig, amin, mintegy kísérleti telepen, Hajnóczy az új eszméket megvalósítani szerette volna, az az óriási földdarab volt, amely a Tisza—Maros—Duna és az erdélyi szélek között fekszik s abban az időben a Temesi Bánság, Bánát, Districtus néven volt ismeretes.

* * *

A törökkor és Szavojai Jenő felszabadító hadjáratai után vagyunk. Copf a divat, selyem térdnadrág és fehér harisnya, de néhol már Voltaire és Rousseau nevét suttogják és a pázar díszítések puffók barokk amorettejei közt fanyar-friss szellő lengedezik. Felvilágosodás... Az öreg királynő alig-alig érti már, de József, a tizenöt évig reménytelenül trónörökösödő, meghajszolt és érzelmeiket magától elhárító „német császár“ — pusztá cím volt ez már régen akkoriban, Nagy Frigyes hatalma mellett — új csapásokon jár. Viséltes egyenruhában barangol szerte a Habsburg-biro-

lomban, delizsáncon utazik, korcsmákban étkezik és ütött-kopott fogadóknál hál, messze kerüli az urasági lakok, kastélyok és ünnepléses fogadtatások fényét-díszét. Nem ünnepeletetni akarja magát, hanem látni akar! És közben valami lebeg a szeme előtt: ködből és felvilágosodásból, polgári jólétből és mélységes emberszeretetből tevődik össze ez a messzi cél, amelyet aztán reménytelenül űz és hajt egész életében. Őt is érdekli a Temesi Bánság, ez a furcsa „senki földje“. 1769. április 19-én érkezik Szegedre s már másnap lóháton indul a Bánátba. A következő napokon sorra látogatja Új-Szegedet, Szőreget, Bébát, Kiszombort, majd tovább veszi az útját Nagybecskerek, Temesvár, Alibúnár felé. Megdöbben a tapasztalt igazságtalanságokon; a saját szemével látja, hogyan gazdálkodnak a kincstári fával, irtózza személi a termédek kiöntést és möcsarat. „Az olcsóság ugyan rendkívüli, de ezt csak a talaj termékenysége és az a körülmény idézi elő, hogy itt senki nem képes jószágát eladni. Az utakat a természet („die liebe Natur“) építi, biztonságot a zárok és pisztolyok szereznek, a világitást a Nap és Hold adja, a tisztaságról pedig csak az eső és a száraz levegő gondoskodik.“ Ilyeneket ír utazása befejeztével, az anyjához címzett jelentésében. Az érdeklődést József mindvégig megtartja a Temesi Bánság iránt; 1770. tavaszán s 1773. májusában ismét beutazza a tájat. A jelentésekben, amiket szerkeszt, egyre ismétlődnek a panaszok, epés kifakadások. A hivatalnokok helyett nem kerültek oda jobbak, a möcsarak és szemérmetlen közállapotok, ugyanolyanok, pedig a praesidenseket József első látogatása óta sűrűn cserélték. A fiatal trónörökösből hovatovább megkeseredett férfi lett, aki egyre makacsabban indult a szegedi „Fekete sás“-ból a Maroszig felé. Fátuma lett ez a táj; itt lovagolt harmatos májusi hajnalokon nagy célok felé ereje és fiatalága teljében; itt érte a legnagyobb kudarc az orosz szövetségben Törökország ellen vívott hadjárata során és innen hozta a korai halált okozó kórt...

* * *

Mit van hát Szeged tözsomszédságában? Amerikában már kibomlott a fiatal köztársaság zászlaja, Angliában az ipari forradalom előszele süvölt át a takácsműhelyeken és Malthus Tamás a túlnépesedés veszélyeire kezd eszmélni, francia földön javában érik a Társadalmi Szerződéssel elvetett forradalmi vetés, de Bécsben Haydn és Mozart zenéje bűvöli, egyre az embereket s az óramű pontossággal összeműködő habsburgi államszervezet egyik legtermékenyebb tartományában még a legsötétebb elmaradottság uralkodik. Mi az oka annak, hogy a Tisza és Maros összeshöglésén túl hirtelen kialszik a kor uralkodó eszméinek fénye? A törökkor elsősorban, kétségtelenül. A csaknem 20 ezer négyzetkilométeres területen — melyen ma mintegy 2 millió lélek él — legfeljebb 25 ezer az emberiség 1720 táján, ép magyar község egy sem maradt fenn Mátyás virágzó tájából s csupán Kiszombor egy része volt magyarok által lakott. A terület csak egészen csekély eséssel lejt a határfolyók árka felé, a vizek levezetése természetes

úton meg nem történhetvén, határtalan mocsarak terjengtek mindenfelé. „A bánági vidék telve roppant terjedelmű állóvizekkel és mocsarakkal; a talaj, a Tisza, Maros és Al-Duna mellett mindenütt posványoktól, nádas-kákás rétektől bűzhödött“, — írja Szentkláray, a vidék kitűnő monográfiájának szerzője,¹ Bél Mátyás pedig így szól: „Tota Trans-Tibiscana Banata Districta paludibus scattet, quae avibus aquaticis et id genus animalibus refertae sunt.“ (Az egész tiszántúli bánági kerület mocsaraktól hemzseg, amelyek vízimadarakkal és hasonló állatfajokkal jól el vannak látva.) A Marosközben Új-Szegedtől Szentivánig és Gyáláig egyetlen ingovány volt az egész vidék, Klárafalva és Kiszombor körül a zombori, Szanád, Csóka, Szaján, Mokrán közt volt a tiszaszentmiklósi hajózható mocsár, Törökkanizsa, Oroszlámos, Valkány és Rábé közt az arankai mocsár terült el. A tájat beutazó olasz Grisellini, egybevetve a híres Pontini-mocsarakat a torontáliakkal, azt mondja; hogy a pontiniek alig mérhető a bánágiakhoz képest. „A poshadó vizek temérdek rovar- és bogarat éltettek, a ragályos kigőzölgések kellemetlen lakhellyé tették a vidéket. Sehol nem hallhatta az ember a daloló madarak hangját, sem a magosban repkedő pacsirtáét, sem a bokrokat kereső szelíd csalogányét.“ Mind ez bizonyára a török kezényoma. Azonban Szeged még 1686-ban, Temesvár pedig 1716-ban felszabadult már a félhold uralma alól s az állapotok félszázad alatt sem szelídültek a felvilágosodás századához méltóan! Két nemzedék óta folyt már a Bécsben kiagyalt bánági kamarai igazgatás; ez volt a tájban a második; talán éppoly súlyos törökudulás!

* * *

Mi sem lett volna természetesebb, mint a töröktől visszahódított összes dunai területet Magyarországgént kezelni. Az egész történelmi mult, a sokszor megerősített alkotmány, a koronazselyem ezüst eskü ezt kívánta s ugyanezt követelték az országgyűlések is. Az „összbirodalmi gondolat“ mégis azt diktálta, hogy a Temesközt ne csatolják vissza a magyar államterülethez, hanem külön, meghódított tartományként igazgassák. Két ok játszott ebben közre. Az egyik: nem volt kívánatos, hogy az állandó veszélyt jelentő török határszéleken „lázongó, rebellis magyar nemesi vármegyék“ alakulhassanak, a másik ok: pénzt, pénzt, minél többet akartak kiszajtolni ebből a tartományból s az adóprés működését az ósdi magyar alkotmány megakadályozta volna. Nagyvonalúan elképzelt tervek szerint berendezve a területet, tehetséges és korrekt vezetőkkel, tisztességes hivatalnokokra bízva az igazgatást, — talán mindez s került volna is! A bánági igazgatás azonban egész fennállása alatt kialakulatlan, rendszernélküli, kapkodó, s ami ennél talán még fontosabb: határtalanul korrupt. Az egyetlen nagyvonalú kormányzó, gróf Mercy volt, őt azonban katonai főhivatása minduntalan elszóltította a Bánátból s végül is harcban megsebesülve halt meg Itáliában. Utána egymást követték a te-

¹ Szentkláray Ede: Száz év Dél-Magyarország történetéből. Temesvár, 1879. A külön meg nem nevezett idézetek mind ebből a kitűnő és részletes műből származnak.

hetségtelen, minden hozzáértést nélkülöző, a tájjal és a néppel semmi kapcsolatot nem érző és csupán gyors meggazdagodást kereső vezetők. Különösen gróf Perlas hosszára nyúlt kormányzása volt a népre nézve nézve rendkívül terhes. „A hivatalnokok a kincstári erdőkben saját zsebükre üzték a fakereskedést... a parasztság robotolt, izzadott keményen, de nem a kincstár, hanem a tisztviselők hasznára. Előfogatot az uraknak ingyen kellett szolgáltatnia, de a praesidens komornyikja csakúgy fogaton járt, akár gazdája... a katonaság számára történő szállítmányoknál a pénzt a hivatalnokok tették zsebre, a paraszt pedig a száját törölhette... ha valamilyik paraszt moccanni is mert, elég dolga lett a botnak és a korbácsnak; a gyalázatoosságot annyira üzték a hivatalnokok, hogy 30 forintért a legelső jött-mentnek a kívánt parasztbirtokot átadták használatra, a parasztot pedig családotul elkergették... a hivatalnokok egész seregbe szaporodtak ugyan, de azért a közszolgálat mégis elhanyagoltatt... a hivatalnokok öszszetartottak, egymás kezét mosogatták és együtt is gazdagodtak... ritka volt az a paraszt, aki 10 évi községi bírászkodás után leányának legalább 10 ezer forint hozományt ne lett volna képes adni; ezek után kiszámítható körülbelül, mennyit loptak összesen a kerületi főnökök, a hat igazgatósági tanácsos, az udvari tanácsos és a többi hivatalnok... stb.“ Végeláthatatlanul sorakoznak a panaszok és nincs orvosság, mert az egyetlen felettes hatóság: Bécs. Oda pedig a szegénység nem jut el panaszával. De hogyha mégis eljutna?! Meg van vetve az ágya már előre! A jelentésekben a hivatalnokok — hogy a szomorú állapotokat elpalástolják — nem is címezték másként a parasztot, mint „rablók“, „árulók“, „lázadók“ s a királynő azoknak is tartotta őket, hiszen elhittették vele. Az általános meggazdagodási lázban természetesen nem jutott idő semmire, ami a Temesköz igazi javát előmozdította volna: nem építettek utakat, nem csatornáztak, nem gondoskodtak az iskoláztatásról. „A tartomány kormányzatába“ — írja József anyjának szóló úti jelentésben — „semmi nem vétetett fel, amit rendszernek vagy értelmes dolognak lehetne mondani. A földtulajdon rendezetlensége megakadályoz minden haladást, az adózás csak kíméletlen pénzbehajtásból áll, a földterülettel vétkesen könnyelműsködnek — 1 szarvasmarhára 27 hold prima földet számítanak! —, a törvénykezelés hajmeresztő kegyetlenkedésekből áll: a férfiak a temesvári börtönben meztelen deszkán sorbavaszalva alszanak, a vallatás a legvéresebb tortúrázással folyik, a börtönök mindenütt irtózatosan festenek, — a kereskedés parlagon hever.“ Micsoda riadalom volt a trónörökös jövetelének hírére! A félreesőbb helyeken a hivatalnokok elhittették a néppel: József csak azért jön, hogy katonának vigye az egész férfilkosságot; azok tehát az erdélyi hegyekbe és az erdőkbe rejtöztek el, titkoltak és takargattak, amit lehetett. Amde oly sok volt a kiáltó gabszág, hogy — mint Gogol Revizorának városában — a jajszó és felzúdulás a falakon is áthallatszott. Vizsgálatok, fegyelmik, sorozatos elcsapások, leváltások és áthelyezések követték egymást a kamarai igazgatás

utolsó évtizedében s a megriadt nyüzsgés közt lassan, nagyon lassan megindult a civilizáció terjedése. Nagy része volt ebben annak, hogy Mária Terézia a birodalmat nyugat felől fenyegető veszelékek hatására élete utolsó éveiben — ajándékként szánva a magyaroknak és pénzt, meg sok katonát várva érte — megtette a rég óhajtott lépést: a Temesi Bánságot visszacsatolta a magyar államterülethez. Óvatosan tette, Habsburg-módra! Az átmeneti intézkedések egész sorával tulajdonképpen külön testté tette továbbra is a Temesközt, ha Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegye néven is, a meglevő hatóságok mellé léptek még a vármegyei szervek és az átszervező bizottságok is, és e sok, egymásra féltékeny hatóság és szerv harcában kissé erősebb ütemben haladt a közjót végre komolyan emelő munka. De még 1779. szeptemberében is egész rablóhadseregek pusztították végig Mehádiát, Boksánbányát és József császár későbbi délvidéki hadjáratai során inség, vész, járványok, hadak dúlása szántott végig a területen. Valójában csak a 19. század fordulója után jutott szóhoz a békés munka.

* * *

A hajdani Temesi Bánság területén ma három állam osztozik. Krassó-Szörény, Temes és Torontál megyéket északnyugat-délkelet irányában szeli át nagyjában egyenlő két részre a jugoszláv-román határ; az északnyugati sarok, Torontál megye 9 községével Magyarországra maradt. Szeged tehát ma ugyanúgy, mint közel egy évszázadon át, határváros: a legközelebbi határ a gyáláreti Lúdvár-zsilipnél 9 km-re, a Rábé és Óbéba közt levő magyar-román-jugoszláv hármashatár pedig 17 km-re van a szegedi városháztól. A magyarországi rész tehát — a Marosköz — csupán kis darabja a Temesköznek, kiterjedése 271.5 km², vagyis 47 ezer kat. hold, azaz alig valamivel nagyobb, mint egy huszonötzres katonai térképlap. Szeged városnak a Tisza balpartjára átnyúló része (Új-Szeged és az ú. n. alsóbánati földek) nem szerepel ebben a számban. Közigazgatásilag ma a Marosköz Csanád vármegye torontáli járásához tartozik. A Marosköz mai viszonyainak szemügyre vételekor három tény mutat óriási különbséget, a hajdani állapotokhoz képest. Érdemes ezekkel közelebbről megismerkedni, mert az eredmények magukban foglalják a 19. század munkáját és tanulságul szolgálnak más tájak és korok számára is. Ime, a tények: 1. a hajdani vizes-mocsaras-ingoványos terület helyett ma tökéletes vízrendezésű kultúrtáját találunk a Marosközben, 2. a gyér és legnagyobb részben idegen elemekből álló lakosság helyett ma úgyszólván tiszta magyar a kilenc község népessége, 3. a hajdani óriási uradalmak helyett 1947-re csupa kis földtulajdon van. Elhanyagolt, egészségtelen éghajlatú, termelésre alkalmatlan, alig lakott és a magyar nép számára hozzáférhetetlen a táj 170 év előtt, virágzó termelésű, sűrű, magyar lakossággal benépesített és a földet tulajdonként birtokoló, forgalmas vidék a mai Marosköz.

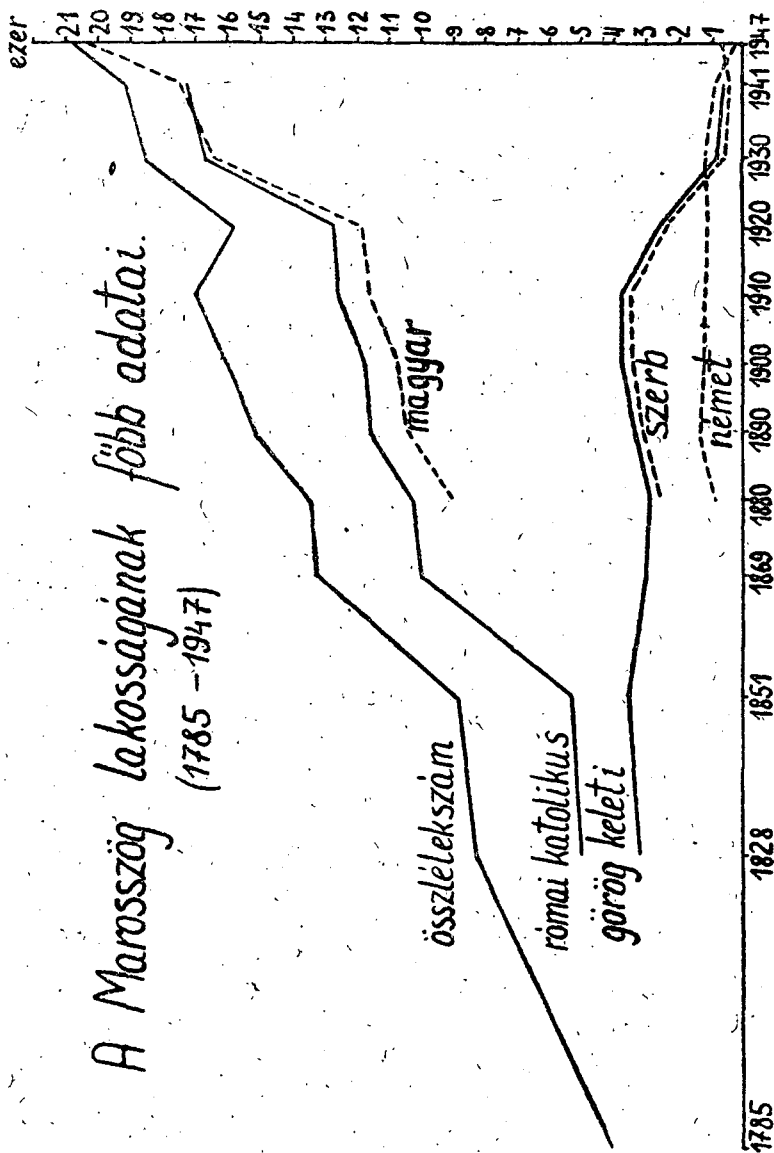
* * *

A táj vizeinek rendezése mintaképül szolgálhat más korok¹ és más területek számára is. Az elvadult Marosmedret állandó szabályozgatás után végül is át kellett helyezni a mai torkolat helyére (1854), a Tiszán 7 km hosszú és a szegedi boszorkányszigeti nyaktól Lúdvárig terjedő ú. n. 90. sz. átvágással végeztek meder-egyenestést és tették lehetővé nemcsak a gyáláréti területek vizeinek levezetését, hanem a Fehértó vidékének, sőt pestmegyei részeknek is belvízlecsapolását; végül a Marostól délre fekvő községek határában százkilométerre menő töltéssőr, csatorna hálózat és árokrendszer biztosítja ma a vizek lefutását és a területek eláraszthatatlanságát. Eltűntek a mocsarak s helyet adtak a kiváló termőföldeknek, megszűnt a szúnyogok, békák és vízimadarak uralkodása és lehetővé vált a hajdani párszáz ember helyett 21 ezer főnyi lakosságnak az eltartása! Csak aki a táj mai belvízrendszerének térképét ismeri és a vidéket járja, az érzi át a teljesítmény monumentalitását. A hajdani indzsellérek, Vedres Istvánnal; ezzel a roppant magyar értékkel az élükön, éppúgy, mint a mai vízépítők: halhatatlanságot biztosítottak munkájukkal a marosszögi kultúrtájban maguknak. Csak utalni lehet most erre a gigászi produkcóra; a részletes leírás egy feltétlenül megírandó szakmunka feladata. Mégis, egy példát hadd hozzak ide! A trianoni béke előtt a Marosszög vizét a messze délen Tiszába torkolló Aranka nevű régi marosi fattyúág vezette le: a vizek lefolyását a határváltozás miatt ellenkezőre kellett átalakítani. Közel 40 ezer kat. holdról volt szó. A magyar vízépítők a feladatot néhány kurta év alatt megoldották s ma a csatornák és árkok északi irányban, a Maros felé vezetik le a fölös vízmennyiséget s a töltésen egész sor újonnan épített szivattyútelep végzi az átemelést. A munka a legnehezebb években, 1944-ben és 1945-ben is folyt. Aki közelről látta, megérti az áldozatvállalás nagyságát.

* * *

Rendszeres népösszeírások, illetve 1869 óta népszámlálások II. József uralkodása óta történtek a Marosszögben: az 1785. évi 4008-as lélekszám 162 év alatt csaknem 21 ezerre nőtt fel, ami 400%-os gyarapodást jelent. Lényegesen nagyobb tehát tájunk népszámnövekedése, mint az országos átlag. Ez a belvízlevezetés következménye főként, de hozzájárul a népsűrűség újabkori — főleg 1930 óta tapasztalható — gyors emelkedéséhez a táj Szegedhez legközelebbi eső részének (Szöreg) iparosodása és igen nagy mértékben a legutóbbi földosztás (Kiszombor, Gyálárét). A népszámnövekedés oka a 18. század végén és a 19. század első felében nagyrészt a telepítés volt, de a természetes szaporodás is óriási mérvű volt három-négy nemzedékkal a mai előtt. A telepítések idézték elő tájunkban a legnagyobb belső vándorlásokat, mozgalmakat, ezek körül dúltak a harcok és ezeknek történetével vannak tele a tájról szóló feljegyzések is. Az első betelepedők a török elől húzódó szerb és román menekültek voltak; számuk a török hadjáratok során egyre nőtt. A szerbek fő tömege Csernovics Arzen ipeki pátriárkával jött be a Temesi Bánságba. Jóllehet

a bécsi udvar a magyarok ellen alkalmilag kijátszandó ütőkártyaként szívesen látta a szerbséget, mégis alapjában véve bizalmatlan és rosszakaratú volt vele szemben. Ez a kettős viselkedés magyarázza, hogy amíg egyrészt a határvidékek betelepítésében a

szerbeket határozottan előnyben részesítették a magyarokkal szemben, addig a politikai öntudatra ébredést mindenféle kétszínű eszközzel megakadályozták. „Divide et impera”, megosztani és úgy uralkodni rajtuk, — ez volt a legfőbb követendő elv a Temesköz-

betelepítésében is! Rákóczi, miután Szegedet 1704. július 20-án bevette, felismerte a szerbekkel való szövetkezés nagy gondolatát és mindenképpen törekedett arra, hogy a kötés velük létre is jöjjön. Kötelezi magát, hogy „a rác nemzetet és annak bármely renden levő státusait törvényes igazában megtartja” és Gyöngyösről, 1704. szeptember 6-án keltezett levelében Csernovics pátriárkának 20 ezer magyar forintot ajánl fel. Törekvése sikertelen maradt; „a német szédítéseknek kitéve, a szegény nép teljesen demoralizált, kapkodott majd a tűz, majd a víz után s ennek következtében mind az egyik, mind a másik részen csak bizalmatlansággal találkozott. A németek gyűlölték, soha sem szerették, hanem minél jobban kiaknázni, vérét és erszényét értékesíteni igyekeztek” — írja Szentkláray. A balkáni eredetű bevándorlók után megindult 1745-ben a toloncúton való telepítés. Huszonöt éven keresztül szállították az osztrák örökös tartományok bíróságainak elítélteit a Bánátba s a királynő a hatóságok panaszaira mitse hajtva, végül is csak a József első utazása nyomán készült jelentés erővel sürgetésére szüntette be ezt a mindenképpen szerencsétlen telepítési akciót. Egyidejűleg nagy toborzások történtek a felsőrajnai és frank kerületekben, Württemberg, Hessen, Nassau és Rheinpfalz tartományokban: a népet a Temesi Bánságba való kivándorlásra császári pátensek szólították fel, minden faluban dobszó mellett. Az édesgetések között napidíjak, költözködési költségek, adómentesség, föld, gazdasági eszközök és igavonó állatok szerepeltek. A nép tödult az új Eldorádó felé és csak a morbus hungaricust lehelő mocsarak és vérszívó hivatalnokok között ébredtek sokan a valóságra. Ezek aztán megszöktek, másokat járvány pusztított el, ismét mások rablóknak álltak be a német bevándorlók közül. A telepítés ügye tehát nehezen haladt előre, pedig megpróbálkoztak görögökkel, bulgárokkal, albánokkal, spanyolokkal, franciákkal, olaszokkal, sőt József idejében még mintegy kétszáz orosz birodalmi család is telepedett a Temesközbe. Csak egyetlen népelem beköltözése volt „nem kívánatos”: a magyar! Kollonics hirhelt Einrichtungswerk-jében éppúgy, mint a titkos császári instrukciókban az alaptétel volt, ez. Így történt, hogy csak egyes magánosok telepítései és Szeged népének kirajzása táplálták a magyar elemet és ez is inkább csak a 18. század végén és még később történt meg. Gróf Batthyány Ignác erdélyi püspök Oroszlámoson, Rábén, Majdányban, Keresztúron és Kisbébán (a mai Kübekháza) olvadott település) telepített le futó vadként kóborló magyar jobbágyokat, illetőleg hívott a megvásárolt uradalmakba ezekben a falukban szegedi és makói kertészeket. Magyarokkal népesültek be a mai kiszombori határban levő marosmenti apró kertészfaluk: Ladány, Dédenszeg és Porgány. A települések később a Maros mederváltozásai következtében elpusztultak s a lakosság Kiszombort gyarapította. Szegediek telepedtek Szőregre; itt az elpusztult középkori falu helyén már 1743-ban új község települt, de a magyarság csak Szeged város 1781-iki uradalomvásárlása után gyarapodott a szerbek mellett. Hasonló a története a két Szentivánnak.

Újszentivánban — ez a régebbi település a török után — előbb rác militaristák telepedtek meg (1735), majd Szeged megvásárolja Ószentivánt (a hajdani Sziget nevű falut) s 1738-tól kezdve ez a község teljesen magyarrá vált a bevándorló szegediek révén, de kerültek szegediek Újszentivánba is, pedig oda később sorozatosan német betelepítések történtek. Tervárt 1777-ben 14 magyar dohánykerész család népesíti újra be, de sorsuk oly mostoha, hogy néhány év multán a vármegye kénytelen még élelmezni is őket. Általában: a magyar települők, ha egyáltalán bemelegkedhettek a Temesközbe, csakis a legmostohább földeket kapták, semmi kedvezményt nem juttattak nekik és az egyetlen szerv, amely úgy-ahogy összefogta őket, a római katolikus egyház volt. Hogy a hivatalos hatalom hogyan gondoskodott a magyar betelepülőkről, arra jellemző a következő eset. 1785-ben a császárhoz 198 tiszaroffi, abádszalóki, tiszaburai és tiszadersi jobbágycsalád közös folyamodványt nyújtott be, melyben a Temesközbe való betelepedésre kértek engedélyt. Az illetékes magyar udvari kancellária 1786. január 9-én tárgyalta az instanciát. „Magyar gyarmatosok számára sehol nincsenek telephelyek Dél-Magyarországon, mert különben a következő évben odatelepítendő német colonisták házak és földek nélkül maradnának és a magas kincstárnak csak terhére lennének“ — így szól a kancellária határozata és aláírói: Pálffy, Bánffy, Zichy és Esterházy magyar főurak! Az előterjesztés alapján a császár a nyomoruk miatt telepesföldeket kérő magyar jobbágyok kérését ezek után elutasította. Ilyen körülmények közt valóságos csoda, hogy a magyar elem a Temesköz északnyugati részén mégis gyökeret vert, sőt a Marosszögben százalékos aránya egyre emelkedett. 1828-ban kétharmadrésze, 1869-ben a lakosságnak háromnegyed része római katolikus, ami 7—8% németet leszámítva, a magyarságot jelenti. Az anyanyelvet csak 1880 óta kérdezi a hivatalos statisztika, eddig az időpontig tehát más, mint felekezeti adat, nem áll a népösszetétel kutató rendelkezésére. 1910-ben 69.7% vallotta magát magyarnak a kilenc marosszögi község népességéből, 1920-ban 75.3%, s a szerbek tömeges optálása és Jugoszláviába való kivándorlása után, 1930-ban 88.8%, 1941-ben 90.2% volt magyar anyanyelvű. A németiség csak Újszentivánban és Kübekházán volt erős, de az 1945/46. évi kitelepítés befejeztével ez a népelem is számbelileg súlytalanná vált a Marosszögben, amennyiben 1947-re csak 109 fő maradt belőlük. Így jött létre az 1947. évi 96.7%-os magyarság, ami bizonyára soha nem ötlött volna fel még rémlátásként sem a Temesi Bánságot igazgató császári komisszáriusok előtt...

* * *

Mint ahogyan lehetetlenségnek tűnt volna fel egy tiszta magyar lakosságú földdarab a Marostól délre és Tiszától keletre a 18. század vége felé, éppúgy a képzelet birodalmába utalta volna bárki — s tette is ezt Hajnóczy javaslatával — azt a lehetőséget, hogy az aranyat érő bánáti föld egykor majd öt-tízholdas darabokban, vízmentesítve, árkokkal átszeldelve fogja a rózsától és ne-

mesfűztől kezdődő és búzán, takarmánynövényen és kenderen át a gyümölcsfaig terjedő változatosságú termelést lehetővé tenni. Bizony, a vízmentesítés csak még ment, de a nagybirtokok felszámolásához már világháborúk kellettek! Pedig az élet minden új fejlődése erre az útra mutatott már az 1945. évi földreform előtt is. A kincstártól a földet nagy uradalmak alakjában vásárolták meg 1781-ben: gróf Batthyány Ignác erdélyi püspök Óbébát, Oroszlámost, Rábét, Klárafalvát, Majdányt, Ókereszturt és Kisbébát egyszerre vásárolta meg, Oexel nagyszentmiklósi serfőző 80 ezer forintért Kiszombort, Szeged városa a szőregi uradalmat 180 ezer forintért, továbbá Ószentivánt, a mai vedresházi földeket. Hol vannak már ezek az uradalmak s hol voltak akár harminc évvel ezelőtt is? Hová lett a Gerliczy bárók nagybirtoka, a Rónayak latifundiimai? Mégis, még bőségesen voltak az egészséges népfejlődést akadályozó nagyobb birtoktestek, hiszen az 1945. évi földreform során — az előzetes adatok szerint — a Marosszögben a következő változások voltak:

Község	Kiszótt földterület kat. holdakban	A juttatásban részesült személyek száma
Deszk	1150	548
Ferencszállás	5	5
Gyálarét	840	261
Klárafalva	261	121
Kiszombor	2750	669
Kübekháza	1718	330
Ószentiván	482	170
Szőreg	171	210
Újszentiván	1096	260
Marosszög összesen	8473	2574

A földmozdulás óriási, hiszen a Marosszög művelhető területének 20%-a cserélt gazdát. Megjegyzendő, hogy csekély változást a földmegosztás aránytalanságaiban már az 1921. évi földreform is hozott, de az igazi, döntő, a magyar nép végleges honfoglalását jelentő változás 1945-ben következett be.

* * *
 Állampolgári jogegyenlőségben, a művelt föld háborítatlan tulajdonjogában, jobbágyaságából felszabadultan él a Marosszög mai népe; Hajnóczy kihullott vére — mint a mártiroké mindig — megteremtette eszméinek diadalát. És a jövő? A lehetőségek egész sora vetődik fel. A kitűnő termőföld, az öntözésre alkalmas folyóvizek közelsége és egy fejlődő nagyvárosnak, Szegednek a felvevőképessége olyan tényezők, amelyeknek birtokában kevés alföldi tájunk van. A Marosszögben mind ehhez még jó útviszonyok, kedvező vasúti és vízi szállítási lehetőségek is járulnak. A táj megszelídülten, adakozó kedvében hívja az embert. Kizárólag rajta áll, el tudja-e fogadni úgy a természet ajándékait, hogy abból jólét és béke, derűs munka és harmónikus élet szülessék.

Aldobolyi Nagy Miklós

Makó társadalma

Makó alföldi mezőváros, azért társadalma is az agrárjellegű városi tömörülések szokásos szerkezeti és funkcionális képét mutatja. Az olvasót az általánosságok helyett inkább az egyéni vonások érdeklik, ezért társadalmának szellemi és gazdasági erőit vizsgálva, a sajátos egyéni színeket igyekszem kiemelni.

Az alföldi mezővárosok társadalma a múlt század második felében alakult ki, azóta nem is sokat változott. Nemcsak a települési rendszerben nincsen azóta lényeges változás — belváros, külvárosok, tanyarendszer már a múlt században is meg volt, — hanem a társadalmi osztályok szerkezetében sem. Helyi különbségek természetesen vannak az egyes mezővárosok között a társadalom felépítésében is a mezőgazdasági technika különbözősége folytán. A szegényebb adottságokkal rendelkező külterjes földműveléssel dolgozó Mezőtúr, Kisújszállás népsűrűsége csak 60—70, míg a belterjesebb földműveléssel és kertészkedéssel foglalkozó Makón a népsűrűség 170. A nagyobb népsűrűséggel együtt differenciáltabb társadalmi struktúra is van Makón. Az agrártársadalmon belül a nagygazda, kisbirtokos, törpebirtokos, napszámos, béres rétegein kívül Makón még egy társadalmilag is önálló, szervezett réteg van: a hagymakertész. Míg más városokban birtokosok és proletárok tömege elég élesen elválasztható egymástól, Makón a hagymáskertészek az átmenetnek a legkülönbözőbb lehetőségeire mutatnak példát. A nem agrárakosság osztályai a szokásos mezővárosi elhelyezkedést, és felépítést mutatják: kisiparosok, néhány üzem, tisztviselők, stb. a polgárosodás különböző fokával. Tehát itt is a város társadalmának vezető részei erősen polgárosultak, a tömegekben is erős a polgárosodás hatása, de a külvárosok munkásai proletárok, az agrár lakosság nagyobb része pedig még nem polgár, hanem paraszt, különösen a tanyaiak. A hagymásréteg paraszti sors és polgárosodás tekintetében is átmeneti helyet foglal el.

Makó társadalmának szellemi alkotásában a népi összetétel következtében bizonyos kettősséget figyelhetünk meg. A törzsréteg a reformáció idején, mint a többi alföldi mezőváros, protestáns lesz, a XVIII. század folyamán azonban megerősödik a katolikus elem is, s az egész megye, de maga Makó is kolonizáción megy át. A környéken német, szlovák, szerb és román telepek jönnek létre, de a magyar telepek is újak, Makón pedig gör. kat. és orosz telepések jelennek meg. Régi és új réteg ugyan békésen megfér egymás mellett, de a történelem eseményei nem egyformán, s egységesen mozgatták őket. A századforduló idején pl. Justh Gyula mozgatja az egész népet, 1939-ben itt alakul a Nemzeti Paraszt Párt. De míg a népi tömegek Erdei Ferencet vetnek fel magukból, a kolonus elem Szöllösi Jenőt indítja útnak Makóról a nyilas minszterség felé. Gazdasági téren a két réteg együttélése inkább egészséges jelenség, politikai és művelődési téren korántsem.

Közép és felső osztály műveltségbeli ellentéte itt is meg volt és meg van ma is. De ha az úri-konzervatív műveltség és polgári nemzetköziség volt is a fő irányító, a háttérben a népi kultúra viharsarki lázadói lázongtak az idegen beklyók ellen. Az elmúlt két év alatt a vezető értelmiségi körökben megerősödött a paraszti-népi radikalizmus táborá, s megszorodtak a szocializmus hívei. József Attila szelleme, az utca és föld fiainak összebékítője, a két csoportot a József Attila Irodalmi Egyesületben hozta össze. A polgári-úri erők passzívan háttérben húzódnak meg. Eredeti makói szépiró nincs, így József Attila lett makói emlékének inspirálásával az újjászerveződő makói szellemi élet jelképe. Legelőször a diákok hozták létre a József Attila Diákegyesületet, majd József Attila Népi-Kollégium alakult, végül pedig József Attila Irodalmi és Művészeti Társaság. Így próbál Makó részt ütni a mezővárosi középosztályi szűk látókörén.

Az elmúlt idők középosztálya meggyengült, de a kispolgári rétegek irányítása ma is a kezében van. Összetétele, természetét következtében állja az idők viharát, jobbra- és balratolódás akár szabályosan ismételhetheti egymást. A hagyományos kisvárosi társadalomszervezési eszközökkel (protekción, klikk) igyekszik fenntartani előnyös pozícióit, s a néptől való távolságot akarja megőrizni. Enyhe vallásosság, a polgári nacionalizmus, külsőséges magyarság, nemzetközi polgári kultúra van a tarsolyában. Az alsó néposztályok számára a világháború nagy világnézeti átfomálódást hozott, s fiait a dolgozók iskoláin át, s különféle szabadművelődési lehetőségek révén gyorsabb, vagy lassúbb mozgásba jöttek.

A polgárosodás azonban zsákutcába jutott. A háború ugyan a polgári vagyont megkímélte Makón, sőt a háborús konjunktúra még inkább erősítette, de proletárizálódott a polgárság szellemi életében jelentős szerepet játszó értelmiség, s vagy a munkáspártokban vagy a Parasztpártban helyezkedett el. Csak másik fele maradt meg a polgári pártokban. A munkáspártok felé húzódtott a polgárság többi eleméből is a kisiparosság, kiskereskedők tekintélyes részé. A politika erős ideológiai hatása és külső tényezők hatása összemosta és összekavarta a polgárság gazdasági helyzetén alapuló hierarchikus rétegeződését. Sem a polgári pártokban, sem a munkásproletár pártokban nincs kifomálódott osztályelrendeződés. Ez elsősorban a középrétegek, pl. a hagymásközépparasztság bizonytalan elhelyezkedésének eredménye.

Makó társadalmi életében tehát az eddigi rend kezd meg megbomlani, de erre szükség is van. Majd hatvan éven át állott az élet. Sem a külső termelő erők, sem a társadalom szellemi erői nem akartak módosulni. Már 1880-ban elérte Makó a harmincezres lélekszámot. 1910-ig még van lassú fejlődés, mert 35.000-re emelkedik a lakosság száma, s 37 év óta itt áll. Ebben a tekintetben is osztotta a mezővárosok sorsát, mert az utolsó félszáz év alatt alig 2—3: Békéscsaba, Szolnok és Nyíregyháza tudtak fejlődni, a többi állott. Ezeknél erős iparosodás, a közlekedés fejlesztése, a

mezőgazdasági termelő erők fejlesztése hozta meg a holtpontra való átjutást. Makó gazdasági erői azonban nem módosultak.

50 évvel ezelőtt is egészséges birtokosrendszer volt (a földbirtokreform strukturális változást itt nem hozhatott) nem változott a művelési technika sem, mert félévszázaddal ezelőtt is fejlett volna a hagyma- és zöldségtermesztés, fejlett volt a sertés, baromfi és lótenyésztés. Az iparban alig alakult néhány újabb kisebb méretű üzem. Több munkáskezet sem a földművelés, sem az ipar nem foglalkoztat, mint ötven évvel ezelőtt.

A makói társadalompolitika célja tehát adva van: a termelő erők fokozásával újabb tömegek számára biztosítani megélhetést. Erősebb iramban kell folytatni a mezőgazdaság átalakítását: gépesítés, szövetkezeti gazdálkodás, gyümölcs- és zöldségtermelés fokozása. Erős iparosítást kell indítani. A mezőgazdasági iparnak nagy fejlődési lehetősége van: modern vágóhid, hűtőház vágott állat, gyümölcs raktározására, stb. De elkerülhetetlenül szükséges a mezőgazdasági termelés fokozásához a tanyai utak javítása, továbbépítése, kisvasút építése. Az új munkástömegek számára családi kertés házokról kell gondoskodni szigorúbb városrendezési törvényekkel. Nem hanyagolhatók el a városiasodás technikai feltételei: vízvezeték, csatornázás, gázgyár, közfürdő stb. Szükséges a városi kultúra anyagi szükségleteinek megteremtése: kultúrház, múzeummal, közkönyvtárral, előadóteremmel, tárlati helyiségekkel. A mezőgazdasági termelés kísérleti telepeinek megszervezése. Paraszt és munkás dolgozó és szabadiskolák, továbbképző tanfolyamok rendszeresítése. Egyszóval a mai megrekedtségből végleg kilendíteni a várost, s egy 50—60.000 lakosú erősebben iparosodott, magasabb mezőgazdasággal, szervezettebb kultúrérettel rendelkező társadalmat teremteni.

Az alföldi mezővárosok és Makó társadalmának legjobb ismerője, Erdei Ferenc több munkában is megrajzolta tudományos rendszerességgel Makó társadalmának szerkezeti és funkcionális képét, így analitikus elemzés helyett inkább rövid karakterképet igyekeztem adni Makóról azoknak, akik a mai Makóról akarnak beszámolókat hallani.

Giday Kálmán

Pergető

Mint az idő a perceket,
a lég a hang zaját,
úgy pergetem át ujjamon
mindannyiánk baját.

A lábunk lép, de nem halad,
szemünk néz, mégse lát,
üres pohárból issza szánk
jövendőnk italát.

Mi így tréfáljuk egymást, amíg
meg nem nővünk nagyon,
szétosztott kis földünk kereng
a játékasztalon;

fejünk a semmiségbe lóg,
talpunk az égbe fel,
s a kis föld óriás zajú
városokat lök el.

Az idő perget perceket,
a lég a hang zaját;
játszom, — így osztom ujjamon
mindannyiánk baját.

SZABÓ ZSIGMOND

Vers a Dunánál

Ülök a bordás víz fölött,
Előrehajlok, bámulom
a zöld tükör csúfoló képén
milyen őszintén változom.

A házak közt a víz suhan,
fodrot vet, hullámszik, csacsog,
nagy terhes hajókat cipel,
és lukasztják horgászbótok;

A lét nyüzsg, mint azelőtt
sok száz, millió éve már.
A hegyek felől szél szalad,
és hullámot hullámra zár,

az ingó víz most átrohan,
csattogva fut a köveken,
forr és szikrákat vet kaján
játékkal; a történelem

paskolja így az értelem
s az akarat nagy köveit,
lapitva moszat ösztönünk,
tördelve létünk szögeit.

Ülök a csengő víz fölött,
csodákba ejt a csobbanás,
szelid derűt iop rám a mindent
mosolyba szűrő hallgatás,

a város szanaszét dohog.
Kenyérért harcol, ölni fog.
Ömlik a hullámszó idő,
lukasztják nagy horgászbótok!

SZABÓ ZSIGMOND

Fél tál lencse

A nap lustán kelt föl a duzzadtan gömbölyödő felhőpárnák mögül és sugaraival végigsímogatta az egész ébredő határt. Sárgán csillogó, aranyszínű kezét végighúzta a harmatos virágokon és a langyos símogatás nyomán mindenütt tarka élet szökött szárba. A színes madarak csicsergő éneket zengtek s a tanyaudvar lassan megmozdult.

Az udvaron érdesen hasított a levegőbe a malacok visítása, a földön pedig az itatásra vezetett lovak patái kopogtak. Az udvar közepén a béres merte fölgyürt ingújjal a vizet a hosszú cement-vályúba, azután hátraindult a kazlak tövihez, nagy kaskával a vállán. Az ég alján kinyíló nap pirosra tüzelte homlokát és szemében fényes, lángot gyújtott. Füttyörészve végezte a dolgát s jókedvében megropogtatta a foga közt füttyös dalát.

A gazdasszony lobogó, borzas hajjal talpalt végig mezítláb az udvaron a kotárka hátamögé s az ólakhoz ment kiengedni a jószágokat. Még álmosan mozgott, kezével a homloka fölé tolta a szemébe lecsúszó borzolt haját, térült-fordult és egy sort úgy hamarjába végigszidott a kiskanászon, aki a miskárolt malacokat összeszalajtott a legénykedőkkel s most nem tudja széjjelválasztani őket. Egyhamar leszidta a kelő napot az égről, az odabúvó szentekkel együtt, elemlegette a butaság keserves anyját, s azután visszacsoszogott a konyhába.

A kiskanász dunnyogva hallgatta végig a szitkokat. Még ő nem olyan elfásult, mint az öreg béres, aki már húsz év óta úgy jön-megy mindég, amikor a gazda káromkodik, mintha nem neki szólna ez a nagy ceremónia. Aztán, amikor kifogy a gazda a szóból, akkor kérdi meg.

— Mit gondol gazduram — esik é mámma az eső?

Az öregbéresnek persze könnyű. Az teheti akár süketnek is magát, de mit csináljon egy ilyen kiskanász, aki most kergeti még csak a nyolcadik évét? Annak bizony végig kell hallgatni az ilyesmit, s ha úgy jön sorja, még mosolyogni is kell hozzá, vagy legalább is úgy tenni, mintha bánatáná nagyon az egész.

Kicsit szipogott most is, de azután a kezefejével végighúzta a száját meg az orrát s maga elé terelte végre az összegabalyodott jószágokat s elindult velük az ákácson túlra.

A gazdasszony még a konyhaajtóban utánuk kiáltott:

— A négy köblös mellé hajtsd té!

Persze a kiskanász ezt már elengedte a füle mellett s nemhallottnak tette. Inkább a víz mellé hajtott a dülőhöz, mert ott egész früstökig lehet göröngyökkel hajigálni a puffaszkodó varangyos békákat.

Meztelen lábával hosszú csíkokat szántott a porba végig és a tarló szélén telepedett le a jószágokkal. Apró fadarabokat horzódott össze és eszébejutott, hogy milyen jó lenne, ha a gazda,

ahogy ígérte, hozna neki egyszer a városból kisbicskát, s akkor a korhadt fadarabokból öregasszonyokat faraghatná. Púpos, görnyedt hátat kanyarintana nekik és lábukra kemény bütyköket vágna.

Kezében forgatta a merev fadarabokat és kiválogatta, hogy melyikből faragna öregebbet, melyikből fiatal, ha volna bicskája.

Négykézláb a víz szélére mászott és egy nagy marék sarat markolt ki a vízből. Kicsit várt még, hogy szikkadjon a napon, azután szép, vastagnyelű bicskát formált ki belőle. Szépen kisímtotta kezével és még élt is csinált neki. Olyan volt, akár az igazi bicska, csak éppen sárból.

Azután meg belemarkolt a sárba és tovább kezdte nyomorgatni az esetlen sárgombolyagot. Gyorsan mozogtak izmosan párnás ujjai és egy szélesvállú legény bűjt elő a markából.

Boldogan forgatta keze közt a figurát. Büszkén táncoltatta végig rajta ujjait újra meg újra. Csak az öreg Isten érezhette magát ilyen boldognak, amikor sárból összedagasztotta az első ember-szörnyet. S a kiskanász lelkébe is behullott és fellobbant a teremtés láza. Karjai duzzadtak az erőtlől, homlokán pedig megpezdült a feszült élet.

Hol letette, hol fölemelte, hol messzire magaelé tartotta a sárembert s egyszer csak fölszaladt belőle a szó, mint a köhögés szokott néki hajnalban:

— Kemény legény lött belülled Jóska!

S most már beszélt hozzá, hol halkán, hol hangosan. Egyszer komolyan, máskor nevetve, jókedvűen. Lefektette, betakarta, azután meg újra fölvette. Magasan a levegőbe hajította s elkapta. Magyarázni kezdett neki és komázott vele. Elmondta, hogy reggel összeszidta a gazdasszony, de ő oda se figyelt, akár az öreg béres szokta, ha a gazda pörli.

Úgy beszélt a sárfigurához, mintha jóbarátok lennének. A gyerek képzelete lelket lehelt a merev anyagba s lüktető élet áradt széjjel benne. Az öröm nyomán szeretet, barátság és jóság burjánzott fel s mire a nap már Varga Tóthék tanyája fölé kapaszkodott, a gyerek beszélni is alig mert Jóskához.

Eleinte még csak a bicskáról mert modani egyet s mást, hogy milyen jó lenne, ha a gazda venne neki bugylit s faraghatna öregasszonyokat, de szavai lassan elszikkadtak a féjelemtől s most már csak szemével símogatta Jóskát. Vízet hozott neki, itatta, vadvirággal fonta körül a helyet, ahová leültette. Csodálatosan megnőtt szemében a gömbölyű, formás sárgombolyag becsülete. Már nem is komázott vele, hanem alázatosan szólongatta:

— Ül szépen. Nem vagy szomjas? Mer ha inni akarsz, akkor hozok vizet. Igaz, békák úsznak benne, de nem baj ugy-é? Nézd csak! Virággal fontalak körül, mert én szeretlek téged. Té is szeretsz engöm ugy-é. Segítesz majd neköm. Tudod a gazda bicskát ígért. Milyen jó is volna egy olyan bicska, mint amelyet az iskolába láttam a zsíros Kovács fiának.

Gügyörészve beszélt s szavai lassan imádsággá mélyültek. Már el is felejtette a kiskanász, hogy egy órával ezelőtt még ő gyúrta ki sárból a kemény legényt. Most már kisistenné növelte a bábút a szemében valami szunnyadó erő.

S a nap ezalatt lassan fordult az ég alján, mint a nagy beteg az ágyban, s ahogyan lázasan fölējük tűzött sugaraival, fűvet tépett a kiskanász és betakarta sár-Jóskát, nehogy melege legyen. Szépen betemette és virágokat szórt a tetejére. Csendesen füttyörészett neki, de olyan halkán, hogy még a malacoknak is közibük vágott ha visítottak, nehogy fölébresszék az alvót.

Halkan énekelt valami nótát, amit a tavalyi bérestől tanult. Garzó Péterről szólt a rigmus, aki már nem tud cipőt venni a mezítlábos Varga Julesának, mert behítták katonának s a katonáéknál fényes szurony van a vállán, s azon is a lány neve csillog.

Nagyon tetszett neki ez és azért is énekelt, mert biztosan a sár-Jóskának is tetszik majd. Ajtatosan füttyült, mint a kistemp-lomban az orgona, de egyszer csak megakadt.

A dülön feléje egy kis piros pont ingott, mint a pipacs ha fújja a szél. A gazdasszony kisebbik lánya, Klári jött kifelé hozzá. Rövid szoknyája alól kikacsintott a két gömbölyű térde s fekete haja játékosan símogatta barna vállát.

A kiskanásznak megszáradt a toroka s a szíve gyorsabban kezdett lépegetni. Most vette csak észre, hogy milyen melegen süt már a nap. Últében odahúzódott a letakart sárfigura mellé, mert nem akarta, hogy a lány meglássa Jóskát.

— Azért gyüttem — kezdte a lány, ahogy odaért, — mondd mög, hová tötted az új vödröt. Séhun se tanájjuk.

— Én... ténnap a pallásrud hortam vele a zabot, biztos fönnmaradt — s a lányon rágadt a szeme, hogy fölnézett közben rá.

Az iskolában sokat játszottak együtt a távasszal, de azután a gazdasszony megtiltotta a lányának, hogy együtt játsszanak.

— Fönnhagytad a palláson? — kérdezte újra a lány.

— Fönn — felelte a fiú.

Elhallgattak. Mind a kettőn várták, hogy a másik beszéljen, de egyik se szólt egy szót sem. A lány megfordult s elindult vissza. Pár lépést tett, amikor a fiú utána kiáltott.

— Várjál csak!

— Na mi az, fordult meg rózsaszínűen a lány.

— Gyere vissza égy kicsit!

— Mér te?

— Majd meglátod, csak gyere — biztatta a kiskanász a lányt.

— Nem mék én — kötekedett a másik.

— Akkor maradj! — intett a fiú és belemarkolt a keserű sárba. Erre a lány elindult, de magától visszafordul.

— Odamönnyek? — kérdezte halkán s azzal odaugrott a lány a fiú mellé s letelepedett hozzája. Szoknyáját széjjel terítette a fűvön és szeme beleszillogott a fiú szemébe.

A gyereken hűvös melegség hullámozott átál. A leány szeme valahogyan mélyen belemarkolt és szerette volna most ezt a lányt

is úgy formálni, alakítani a keze között, mint a sárgombolyagokat szokta. Ujjaival végigsímitaná és megcsókolná a puha bőrét. Nézte a lányt, de nem mert hozzányúlni. Piszkos volt a keze, a lány bőre pedig síma, fénylő, olyan, amelyet csak a városon lehet látni. Nem is mert most a saját sáros mancsaira nézni.

— Mitül olyan piszkos a kezed — kérdezte a lány, ahogy meglátta a fiú sáros tenyerét.

A kiskanász nem szólt egy szót sem. Nem tudott mit felelni. A lány ruháját nézte s egyszer csak gyorsan belekapart a fűbe s előszedte sár-Jóskát.

— Nézd! — mondta — s reszkető kézzel a lány elé tartotta a figurát.

A lány buta szemekkel nézett hol a fiúra, hol a sárcomóra.

— Neköd adom — mondta a gyerek.

— Köll a fenének! — nevetett föl a lány és kezével ellökte magától a bubát. Van neköm rördös városi bubám csontbul mög színös selyembül, nem ilyen pocso, mint ez é!

A fiú szíve kettőt ugrott. Rettenetesen fájt a kettétört öröme, büszkesége, de a lány keze a kezéhez ért s most nem érezte a fájást. Mosolyra billent a szája s egészen különös hangon kérdezte:

— Nem teccik neköd?

— Nem hát, rántotta föl a lány a két vállát.

— Öszetörjem akkor? — mondta a kiskanász s a markába szorította a bubát.

— Hát törjed — nevetett a lány.

S a kis-kölök letette a szobrot a földre és ezer tarhonyadarrabra taposta széjjel az izmos, szélesvállú alakot. Még nevetett is hozzá, s azután, amikor már belétaposta a porba, fölneézett és szemével a lány dicsérő pillantását kereste, de az már ott sem volt akkorra.

Hangosan nevetve szaladt el a lány s a dülő véginél is halatszott még csengő nevetése...

Császtyay István

Újjáéledő művészi gölöncsérség Makón

Családi vagyónunkban, ami se nem túlságosan sok, se nem túlságosan szép, akad néhány elgondolkoztató és a hasznosság és célszerűség szempontjain túl is kedves darab. Ilyen az ötezer esztendő cserépedény talp, — amit Hódmezővásárhely határában ástott ki Banner János, s amelynek testvérei a szegedi múzeumban vagy az egyetem régiségszertárában a szkita, avar, római gölöncséripárok formáinak különbségét mutatják, — édes testvére, mondhatnám homéroszi őse Kállai István érdemes makói gölöncsérmester néhány művészi munkájának. Jónéhány éve már, hogy a görögkatolikus egyház iskolaszéki tagja a vizsgáztató kántort meglepte egy ilyen művészi munkával: medvét ábrázoló cukortar-

tóval. A polgári ízlés hosszú ideig elparancsolta a fehér porcellánok és színes iparművészeti díszek közül a gölöncsérmester egyszerű formáit, de lassan az ízlés változott s kulacsok, butéliák és ötezeresztendős cserépedények is kerültek a medve-cukortartó szomszédságába, második sorba szorítva a herendi porcellángyár kényes termékeit.

Sokszor tervbe vettem már, hogy fölkeresem az öreg iskolaszéki tagot, az agyag-formáló Kállai István gölöncsérmestert, hátha találok valamit a gölöncsérműhely polcain, ami a különben sivár ethnográfiájú mai Makóban még őriz valamit a múlt gazdag, színes, derűs szemléletű népi művészetéből. A pompás mosolygású medve, amelyik gyermekét mancsai közt olyan állandó étvággal tartja a rabságba ejtett nyulat, a medvekoponya pompás sörénye alól nem annyira a zsákmányszerzés vadságával, mint inkább a csemegézés fölényes mosolygásával előcsillogó barnára zománcozott medveszem azt a reménységet táplálta bennem, hogy rég elfelejtett hal-alakzatok, szarvas-totemek, szelíden turbékoló galambfigurák, széles öblű pásztoredény formák várnak a gölöncsérmester korongja körül. Sajnos, csalódtam. A medve, amit apám őriz, a makói gölöncsérmester művészetének egyik utolsó fellobbanása volt. A vizeskanták, tejesköcsögök, korsók, s a pórias igényeket kielégítő éjjeli edények gyártása: a gölöncséripár üzletszerűsége Kállai Istvánban fölfalta a népművészt, s ma már nem járnak ujjai a régi formák játékos, szimbólikus vonalain. Az ősi jelképrendszer eltűnt. Ma már nem sokat jelent a tulipán, semmit nem mond a szarvas, nincs szükség az ugró nyúlból alakított fülekre, hiszen a lány sem ad már piros almát választottjának. Űres, jelentéktelen a népi ornamentika és Kállai István is szívesebben gyárt ma már síma vizeskantát, amit talán meg is vesznek a piacon, mint nyulatfogó medvét. A gölöncsérmesterből cserepésmester lett. Sőt! Az alumínium és zománcos fémkanták tartósabbak a könnyen törő cserépedénynél s a fiatalok új otthonuk berendezésénél ma már csak a virágcserepet, meg a kacsaliba itatót veszik a gölöncsértől.

Nem nagy eset, gondoltam, mikor hazafele jöttem a gölöncsérműhelyből. A civilizáció teremt valamit, azután megöli.

Valamikor milyen nagy haladás volt a forgó, gyorsan pördülő, finom, elegáns formát adó gölöncsér-korong! S ma már ha itt-ott találunk is egy-két mesterre, a mesterség már halott. Nem különös ügy, nyugtattam magam, s biztattam is, hogy majd megtaláljuk az új civilizációs formák közt is a lehetőséget, hogy népi sajátosságaink ne merüljenek el a civilizációs változások torkában. Meghal egy ipar. A magyar népművészet egyik ága. Egy ipar, amely alkalmas eszközöket gyártott vízfordáshoz, tehénfejéshez, a mezőn dolgozóknak korsó formájában hűvös víztároláshoz s amelyiknek nem volt célja a szép alkotása, hiszen a népművészetek csak másodsorban szépitik eszközeiket. Nyugtattam magam, de nem tudtam egészen megnyugtani. Ha kipu sztul a gölöncséripár, mint célszerű ipar, nincs okunk a siralomra, mert jön helyette

más célszerű, alkalmasabb eszközöket nyújtó ipar. Épp ez okozza a gölöncséripar halálát is, de nem tudtam belenyugodni a népi díszítő formák halálába, mert mindig bánt, ha az örök emberi szép egyik arca kimúlik világunkból. Nem díszíthetjük az alumínium kancát, de vajjon csak a kanta alkalmas a díszítésre? Az új civilizációs lehetőségek új eszközöket teremtenek. A polgárosodás nagyobb eszközszükséglettel is jár és a családi edénytartalékok alkalmas anyagot szolgáltatnának a gölöncsériparban kialakult népi díszítő elemek átmentésére. Egy olyanszerű tudatos iparművészeti alkalmazásra, mint amilyenre a zeneművészetben már példákat találunk.

Háztartásunk teli van rosszul és ízlettelenül összeválogatott evőeszközökkel. Németalföldi gyümölcsöstáliból empire-kéceskével hámozzuk az almát, „modern” metszett pohárból isszuk a vizet és szánkat matyó, vagy kalotaszegi-sarkú sárgavászson szalvétába törüljük.

Cukortartó, hamuzó, kávéscsészék, gyümölcsöstálak veszik el különben jó étvágyunkat az alkalomadtán kerülő vacsorákon. Klasszikus, biedermeier, barokkos, reneszánsz stílusú tányérokból és tálaból szedjük a levest és a húst, és mindannyian tudjuk, hogy ami klasszikusnak mondja magát, itt készült valamelyik közép-európai tömegüzemben s a barokkos cirádájú gyümölcsöstál bolyi árúja az előkelő közönségű főtéri üvegesnek. Magyar forma, magyar díszítő elemek fölhasználásával egyelőre elérhetetlen álmoknak látszik, hiszen a hódmezővásárhelyi és más vidéki híres cserepes iparosok is a régi latin edényformákat öltöztetik tulipános díszbe s nem jutott még művészek eszébe, hoy a pásztor-edények és halászedények alakját, vonalvezetését használja föl a majolikaipar anyagában. Három makói művész, Loós János Nagy Gyula és Kamenyeczki István jutott először arra a gondolatra, hogy művészi tökéletességig emelve a népi edényformákat, összekapcsolják a pásztorfaragásos hagyományok által őrzött ornamentikával, és egy új stílusú majolikaipart indítsanak el. A három művész egyelőre még kísérletezik. A műteremben, ahova a makói téglagyár gödréből kiásott mosott agyagot szállítják, galambot ábrázoló sötartó, a pásztor csanakok füléhez hasonló markáns, erős vonalú, állatfigurás fülű kávéscsészék, állattalpas gyümölcsöstálak, hal-jelekből képzett hamuzók sorakoznak. A művészi munka már biztos vonalon halad. Ami még hátra van, az technika dolga. A szép zománc, a tökéletes égetés: mesterségbeli kérdések. Ehhez Kállai István is ért, de ahhoz, hogy a feledésbe menő népi kultúra értékei a háztartásberendezés oldaláról is megostromolhassák a tovább mozgó életet, művészek kellettek! Művészek, akiket nem a hasznosság vezet, hanem a szépség s a népi gondolkodás tiszta derűjének szeretete.

A három művész *LONKA* címen indította el vállalkozását. Az elmúlt év karácsonyán már bemutatót is tartottak. A bemutató művészi sikert hozott, de a technikai problémák azóta is megoldatlanok. Az égetés, a jó zománc anyagi kérdések, s a művészek

zsebe nem olyan dús, mint amilyen a művészek lelke és teremtő fantáziája. Az Alföld társadalmán a sor. A legközelebbi bemutató már technikailag sem hagy kívánnivalót maga után. A művészek megtették a magukét: kiemelik az enyészetből a magyar népkultúra egyik leggazdagabb ágát, iparművészetet formálnak belőle, járatlanul frisset, ígézöt, elevent, ami föltűnést fog kelteni nemcsak a magyar, de az európai háztartási iparművészetben is.

Nem hamis, romantikus népmentés. Nem „östehetség” rikoltó és művészetgyilkos patetikája, hanem alapos, mély intenciójú és logikailag is tisztán megfogott művészi indulat formálta ki Makón a LONKA edények első alakjait: néhány kávéscsészét, cukortartót, paprika- és sótartót. Nemcsak három művész, hanem az egész város társadalmának érdeklődése lesi a kemencékből kikerülő darabokat. Új ipar indul el Makón, ami az újjáépítés esztendőiben nem annyira anyagilag jelent óriási teljesítményt, hanem inkább a magyar szellem élniakarását bizonyítja s a magyar szellem frissességét is. A magyar szellem bátorságát, s a magyar szellem minden más kultúrától elütő, önálló és más kultúrák számára is értékes emberi mondanivalóját, amiről jó tudni más tájak mozgó szellemű magyarjainak is.

Szabó Géza

Fényesen

*Átlátszóbb vagy a patakoknál,
s rejtettebb, mint a hegyek ösvényei,
mélyebb a mohosfalú kutaknál,
tágabb, mint a madarak ragyogása.*

*Telt hullámok hajolnak bennem,
a föld vérpiros virágokkal égő,
megbontottam magam, mint a fellegek,
falaimat a mély vizekben tört fénné ringatom.*

*Egyszerűen és érthetetlenül
megoldódnak az utaink.
Virágot szedsz, s a fák hegyén
mgduzzadnak a zöld rügyek.*

*Értünk élnek az erdőkben az özek,
a barnahátú gombák és a füvek is.
A kék folyók felé megyünk,
fenyvesek ízét érzem a szádon.*

*A kék folyóknak túlsó partja nincs,
a kék folyóknál átlátszó lesz a zengés
s, utainkat a szilárd
fény szikrázó oszlopai őrzik.*

LATOR LÁSZLÓ

Büntudat

Viharok hátán táncolnak szavaim,
mélyükön tengerek élnek,
hogy szorítsam falak közé
a tértelen vad szédületét?

Hogy vessem ki magamból
a szakadt mélységeket,
hogy a fájdalom örülete
köveknél megfoghatóbb legyen?

Sírjatok, festvéreim,
takarjátok el a szemeteket,
ne lássam a törött virágokat,
a bomlást, mely minden szépséget megöl.

Kin és gyönyör lakik mibennünk.
Vágy és undor, béklyózott repülés.
Lángjaink naponta kigyúlnak,
s naponta több lesz a hamu.

Gyökereink a földet átverik,
ott a sötétség hullámmása zúg,
ereink maró savakba érnek,
húsunkba félelem költözik.

Ki az, ki lényünket kioldja
a formák börtönéből?
Ki bontja fel bennünk az átkot,
mely megkövülve zárja létünk?

Elindulok magamra lelni,
bíbor színek, hűvös kövek közé.
Míg alázatom roppant falai alatt
porszemmé enyészek.

Imádkozzatok értem a csillagokhoz,
keresem a rózsáillatú csendet,
mert elköltözött a homlokomból
a márványoszlopok nyugalma.

LATOR LASZLÓ

Tájnéző gondolatok

Makónak nincsenek régi, sem új etnográfusai. Nemcsak, hogy Kálmány-, Berze—Nagy-féle gazdag gyűjtések nem történtek, de meséjét, szóhagyományait gyűjtő Ortutay Gyulák, népdalait gyűjtő Péczely Attilák, a néplélek gazdag mélységeit feltáró Bálint Sándorok, de mégcsak tárgyi folklórját kivizsgáló Benda Kálmánok sem voltak és ma sincsenek Makón.

Mégis, ki merné azt mondani, hogy nincs a makói tájnak sajátos ethnográfiai arca? Mert arra hivatott felszabadult értelmű, nyitott szemű ethnográfus nem számolt be a mi tájunk etnikumáról, — nyilván, mert nem olyan szembetűnő, — még korai lenne tagadni. Igaz, hogy mindaz, amit Szirbiktől, Borovszkytól, Palugyaitól megtudtunk, alig több annál, amit kisebb-nagyobb árnyalati változtatással a legtöbb vidék népéről elmondhatunk. (A lakodalmat, névnapot, keresztelőt, halotti torokat, szüretet, disznóölést, nagy pompával és pazarlással ülték meg.) (Reizner) „A poétaskodás nagyon módiban volt.“ (Szirbik, Makó. 40. o.) Makó népe Csanád megyének valóságos díszét képezi, mely erőteljes, szép deli faj.“ . . . a nők „szépségükről és testtartásukról híresek“, a férfiak is erősek és szépek.“ (Palugyai: Békés, Csanád, Csongrád. 78. o.) A módosak rangosabban öltözködnek, — „szegény ember kék ruhát nem ölt, ez a tehetősebbek joga és megkülönböztetője.“ (Palugyai: 85. o.) A XVIII. század végére: „még a közrendűek között is általános a ruhabeli fényűzés.“ (Szirbik, Makó. 39. o.)

Néhány éles vonal nyomán azonban még mindig fel lehet tární városunk tájbeli sajátosságait, de jó előre észbe kell vennünk, hogy forradalmas ütemben folyik nálunk is a Nyugat-Európában már mindenütt megtörtént átalakulás, amely forradalmi erővel formálta át nemcsak a mezőgazdasági termelő munkát, hanem a parasztnépek egész életmódját, társadalmi szerkezetét és étnikai formáit:

Vannak tájunknak népszokásai, — bár már kiveszöben: pl. kántáló betlehem-járás. Általában az egyházi évhez és a családi élethez fűződő misztikus-babonás hagyományok; templomi és házi vallásos hagyományok, ezek jórészt a Szeged vidéken gyűjtöttéssel állnak közeli rokonságban. Énekelni nemigen halljuk népünket; nem tudunk Makón gyűjtött népdalokról: akik „históriás“, „vőfényes“ verseket írtak, régi dallamra vagy kótanélküli mondókának írták. Énekük különös keveréke az éneknek és a beszélő előadásnak. Gyermeekjátékok a Szeged vidéken szokás.

Öltözködésében, településében, építkezésében, lakásában, munkájában, mindezek eszközi-tárgyi és lelki vonatkozásaiban körül lehetne határolni egy ismét a Tiszatájhoz közel álló etnikumot, de legélesebb és legsajátosabb a táj népének antropológiai-szociológiai képe.

Há szabad egy hangulati képpel élnünk, nyomja itt az embert valami szürkeség: lepi a por, húzza a sár, köd fojtja, de a nép

törekvő, szorgalmas az önkínzásig, vállalkozószellemű, gondolkodásában felszabadult.

A városi élet tere: a piac és a korszó, az öregek és a fiatalok „fóruma” (Erdei) ma is olyan népes, mint gyérebbs pártviszonyok korában, de a fórum népe az idő, — a fori ígészetében is él, — s ebben mintha nem volna nagyon következetes: hajlik a végletekre, az eszmékben és fordulásokban épp úgy, mint változó jövedelmével hullámzó „flancos”, vagy nyomorgó életmódjában.

Nyitottszemű, alapos, de sokszor a gögösségig rátartó. Évszázadok óta jellemzi a vallási béke. Ez a tolerancia belső meggyőződésből fakad, („Egy Istent imádunk.”) s történelmi erejű élmények ápolják. (Templomtüzek.) Teljességre vágyik. Ha az Istentől elsősorban racionalisztikus képe van is, érzi, hogy lényegszerű kapcsolata van a Teljesség Urával. Hajlamos — néha túlkorán is, — a végső konzekvenciák levonására.

Azt kell gondolnunk, nem jelentésnélkül való, hogy az újabbkori két részre: szociológusokra és folklóristákra való falukutatók fajtájából Makónak szociológus jutott, még hozzá a magát is teljes értelemben, tudományos ígénnyel éppen szociológusnak valló szociológus-politikus: (kedvemre való lett volna ezt a két szót inkább fordított sorrendben írni) *Erdei Ferenc*.

„Parasztnek lenni most már nem lehet” — döbben rá a maga élményében a hagymagányó-ivadék Erdei, s döbbsent és döbbsent rá mind több és több a földdel és a huncut világgal birkozó paraszttal ebben a 250 éve újrateglepült városban. Életét egynek látja: a sorsát, amelyből szabadulni szeretne egynek a foglalkozásával: a látástól vakulásig munkát adó földművelő és állattartó vállalkozással, s egész életmódjával. Nem akar az ősi értelemben paraszttal maradni. Ezért élhette meg Erdei a keleti mezőgazdasági üzemekké szerveződött várostípust elsősorban éppen Makón. Ez a hagymája (s ami ehhez legfontosabb: szorgalma) révén a világkereskedelemben bekapcsolódott város valami módon paraszttársadalmi állapotából városi polgári társadalomba szeretne átevíckélni — ha nem is úgy, ahogy Erdei véli és látja sokat emlegetett egyetlen foghatót produkáló vizsgálgó módszereinek fényénél, s talán úgy, ahogy ő szeretné, — de ebből ránk csak annyi tartozik, hogy tájunk népe bomlasztja, veszti ősi organizmusát, vele együtt naív kulturáját, s mindazt, ami eddig etnikumából az ősi hagyományos formákban spontán jelentkezett. Már többé vissza sem nyerheti, csak egy új tudatosuláson keresztül. Ma már inkább ennek a korát éljük. E tudatosult népiségnek az értelmiségből vagy a parasztságból származó, ismét a parasztság felé hajló fiatal értelmiségiek a munkálói. Jellemző, hogy ezek az ifjú „falukutatók” is szívesebben járják a Makó környéki falvakat. Ott könnyebb dolguk van.

Az etnográfus; — aki lassan mindinkább a történelemnek dolgozik, a múzeumnak és a történettudománynak: megmenti az utolsó dokumentumokat, — sajnálkozik, hogy leveti a régi „ruhát” e táj embere is, a nélkül, hogy etnográfus megegyeszer lefényképezte, lerajzolta, leírta volna benne. S ha akárhogy siet, ma már

válogatnia kell az új és régi rongyok és ünneplők között. Vajha ne jönné zavarba, ha olykor meglátja a meztelet is, mert tudnia kell, hogy az új *ruhának* is testre szabottnak kell lenni: a megjelenési formák újak lehetnek, de a lényeg változatlanul fejeződjék ki — s akkor talán a jövőnek is tud dolgozni az etnografus.

Valakinek mindenestre vigyáznia kell, hogy az új *etnikai ruhában* is magára ismerjen, magára találjon ez a szeretlenül öltöződő fajta: makói népünk. Vigyáznunk kell, hogy a makói magyar táj szemnek és fülnek, de végső értelemben az Örökkévalóságnak is makói magyar táj maradjon.

Németh Ferenc

Makó kulturális lehetőségei

Régi vágyak szárnybontogatásáról számolhatunk be akkor, amikor Makó város irodalmi és művészeti lehetőségeiről beszélünk. Porbahulló tehetségaranyak gurultak szét innen a világ négy sarka felé, ha a lélkükbe csókolta a Teremtő a szépségkeresést. Az alkotni vágyó lélek elüldözte őket erről a talajról, mert emberré szélesült mondanivalójuk számára fórum kellett. A süketté ólmósult Vazul-fülek itthon nem hallották volna meg a szóba, színbe, hangba, vagy anyagba oldott szépségeket. Még szerencsés volt az a tehetség, aki Budapest, vagy valamely másik nagyváros szellemi nagypiacán érvényesülni tudott. Sokan hullottak vissza a porba és sárba, megrökkant lélekkel; így váltak az anyag törvényét követve sár-arannyá. Elkallódtak.

Az *irodalom* és a tollforgatás örök időszerűsége volt ennek a városnak. A sors által ideküldött Juhász Gyulán és József Attilán kívül volt nekünk Szirbik Miklósunk, a falukutatás egyik úttörő apostola, itt fordult a viharsarok népe felé Erdei Ferenc is. Diósszilágyi Sámuel józú kárcolatai a régi Makóról és embereiről mindnyájunk kedves olvasmányai, irodalmi tanulmányai szakszerűek, elmélyedők. Könyves Kolonics József újságcikkei és írásai csak elég szűk körben ismert értékei ennek a városnak. — Nem célja ennek az írásnak sem a névszerint való felsorolás — még kevésbé a hízelgés akárki felé is: csupán ténymegállapítások ezek s ide tartozik még az, hogy van városunkban jó néhány horizontot kérő, bontakozó fiatal tehetség is. Az ígéretes gondozása, fejlesztése ma már szép eredménnyel folyik a József Attiláról elnevezett Népi Kollégiumban és Diákegyesületben, valamint a cserkészcsapatokban.

Az énekkultúra már egységesebb képet mutat. A makói Filharmónikus Társaság, a különböző dalegyletek Donáth Antal zeneiskolai igazgató és Cziriák Zoltán kántor-karnagy vezetésével olyan zenei életet teremtettek, amely régen túlnőtt a város határain.

A képzőművésztben néhány jósikerű kiállítás mutatta meg a

közelmúltban is, hogy a makói léleknek van mondanivalója. Torma Imre festőművész, Ecsödy Ákos festőművész-rajztanár és Loós János festő- és iparművész nevei jelölik ma az utat a Hódmezővásárhelyre átszámazott s szinte univerzális tehetségű Almási Gyula Béla (festő, fametsző, író, költő) mellett. Igen biztató jelenség ugyanakkor, hogy a makói diákok közül is többen szép sikerrel szerepeltek a budapesti kiállításokon. A szobrászatban Nagy Gyula ma Makó büszkesége. Tudjuk róla, hogy dolgozik és bizonyára nemsokára kiállításon láthatjuk műveit.

Számvetés volt eddig ez az írás, szemrevételezése annak nagy vonásokban, ami ma érték és lehetőség Makó város kulturális életében. Ennek tükrében Makó a szétszóródott és szétfutó sugárutakra állított értékek városa. Pedig az élet materiális szükségletei mellett elevenen él itt a szépségek utáni vágyódás. A napjainkban megújuló magyar élet nagy tanítása, hogy egészségtelen volt a multban az a nagyváros felé való rohnás, amely kilopta a lelket a magyar vidék életéből. A fájdalom és öröm, a mosoly és a bánat, a szerelem és a halál azonos nagy vonásokban a föld minden táján. Ez azonban akkor válik igazán emberivé és magyarrá, ha gyökereivel a *magyar tájba* gyökerezik, mint a tölgy, a parti fűzfa, a gyom, vagy a réti perje.

Ezért kell örömmel üdvözölnünk a makói *kultúregységet* megteremtő megmozdulást, amely JÓZSEF ATTILA nevét választotta irányítóul. A makói József Attila Irodalmi és Művészeti Társaság a kultúra és az emberszeretet jegyében alakult. A lehetőségek kihasználásával talán végre megszólal ebben a poros városban is a magyar kultúra, hogy oázist teremtsen a sivatagon József Attila emberszeretetének a jegyében. A mai magyar élet kérdéskörére, de Makó városára külön is érvényes ez a néhány sora:

„Adtál földművest a tengernek,
adj emberséget az embernek.
Adj magyarságot a magyarnak...”

Döme Mihály

Zenei élet Makón

A makói zenei élet örvendetesen fellendült az utóbbi években. Kétségtelen, hogy a lebontott, kimúlásra ítélt Hollósy Kornélia színház elvesztése sok lehetőségtől fosztotta meg a muzsikára éhes közönséget. Nincsen tehát színházunk, sőt megfelelő színpaddal rendelkező helyiségünk sem. Igen kívánatos volna, ha az illetékesek mielőbb segítenének tető alá hozni az állandó új színházat, mert a tapasztalat mutatja, hogy jó színházi előadások mindig nagy közönséget vonzanak. De nem fogadhatjuk el, még szükségmegoldásnak sem, hogy operett-, sőt opera-előadásokat hevenyészve össze-

állított 3—4 tagú zenekarok kísérjenek. Az ilyen előadásokkal csak elriasztják a közönséget és a nemrégiben megbízást kapott hangversenyiroda most igen nagy erőfeszítéseket kénytelen tenni, hogy a rossz és nivótlan előadásoktól elkedvtelenített, de az igazán jó és értékes előadásokért mindig lelkesedő közönséget újra visszacsábítsa a színházba és a hangversenyterembe.

Hangversenyek tekintetében ilyen nehézségek nem állanak fenn. Bár akusztikailag kifogástalan, legalább 5—600 személy befogadóképességű terem nem áll rendelkezésre, a vármegyeháza közgyűlési terme mégis lehetővé teszi kisebb befogadóképességű, de kitűnő akusztikájú termében nívós hangversenyek rendezését.

A nagyrészt lelkes amatőrökből álló filharmonikus zenekar (karnagy: Donáth Antal zeneisk. igazgató) kisebb megszakításokkal 17 év óta állandóan rendez hangversenyeket és a városban ma már törzsközönsége van. Hangszerek pótlása terén még sok tennivaló van, de ennek az úttörő munkának jelentőségét lebecsülni nem szabad.

A filharmonikus zenekar mellett, illetve ezzel karöltve működnek a kitűnő énekkarok. A belvárosi református vegyes- és férfikar, lelkes és kiváló karnagyával, Cziriák Zoltánnal az élen már sok dicsőséget szerzett országszerte; a vasutasok Szárnyaskerek Dalköre (karnagy: Héber János) a kitűnő munkásénekkar, a Petőfi Dalkör és a belvárosi róm. kat. vegyeskar vállvetve terjesztik a kultúrát. Bartók, Kodály, Bárdos és a többi magyar mester válogatott kórusai kifogástalan előadásokban kerülnek a közönség elé.

Újabban sikerült népszerűsíteni a kamarahangversenyeket is. Két vonósnégyes társaság alakult a városban és zongorával, valamint klarinéttal bővítve triók és quintettek is kerülnek előadásra.

A makói zeneiskola 11 év óta gondoskodik állandó utánpótlásról és remélhető, hogy néhány év múlva a jólképzett fiatalokkal megerősödött zenekar még szebb eredményeket fog felmutatni. Néhány muzsikus nevét ideírjuk, akik önzetlenül, lelkesen munkálkodnak Makó zenei fejlődésének érdekében. A makói vonósnégyes tagjai: Donáth Antal zeneiskolai igazgató, Kovács László, Kiss Ernő és Bánffy Adorján, illetve Molnár István, Rátky István, Kiss Ernő és Tóth Aladár. A zongorával társult előadásokon Szirányi Miklósné tanárnő és Szirányi Miklós működnek állandóan közre.

Ha mérlegre tesszük a makói zenei élet produktumait, nincsen okunk szegyenkezni. A zenekar, a kamarazenetársaságok és az énekkarok egyaránt már sok dicsőséget szereztek ennek a városnak. Ha a mai nehéz gazdasági helyzet enyhülni fog, biztosra

remélhetjük, hogy a hengversenyeket azok a rétegek is örömmel fogják látogatni, amelyeket ezidőszerint mostoha anyagi sorsuk foszt meg a magasabbrendű zenei kincsektől. A Szabadművelődési Tanács egészséges bekapcsolódása is szép jövővel biztat és a hatóságok jóindulatú támogatásával remélhető a még intenzívebb zenei fellendülés, amelyhez a Szabadművelődési Tanács által a közelmúltban vásárolt kiváló hangversenyzongora megszerzése sokban hozzájárul. Ez teszi lehetővé országoshírű művészeink vendégszerpeltetését, amire megfelelő zongora hiányában eddig sor nem kerülhetett.

Donáth Antal

Ember vagyok

Bálint Sándornak

*Néha úgy érzem, fölösleges
minden cicoma, sallang,
mely a lényegét veszejt
e csúnya hüvelyben.
Ember vagyok! — értsétek meg
e két szót. — Nincs több és kevesebb
e holtan is élő erénynél.*

*Képmás vagyok! — képmás
és, ha kérded gögösen, hát
van mégis Isten? — felelem: nem
tudom, de érzem, hogy tökéletesebb
vagyok mint a barmok, kik
megszokják a jármót az esti
abrakért.*

*Ember vagyok! — ember...
Nincs képletem, amit fölirhatsz! Nincs
mérték és nincs, nincs semmi
ami megmondjon engem.*

*Abel vagyok és áldozom,
mert nem ismerem ellenségeimet,
az Istent, testvéreimet
és Kaint sem ismerem, aki meg fog
majd ölni.*

GAJDI ISTVÁN

SZÖVETKEZÉS

A szövetkezetekről

Az új szövetkezeti törvény új korszakot nyitott a magyar szövetkezeti életben, melynek összefüggései számos szempontból jelentősek és messzeágazva feltalálhatók nemcsak a közgazdaság és a gazdaságpolitika, hanem a társadalompolitika területén is. Időszerű és — az alábbiakból is kitűnően — szükséges a szövetkezeti helyzet megismerése, a főbb kérdésekben való tájékozódás. Célszerűnek látszik ezért áttekinteni legalább a szövetkezeti mozgalom eredetét és fejlődését, a szövetkezetnek a világnézeti irányokhoz való viszonyát, fajtáit, főként az új szövetkezeti törvényünk által alkotott jogi helyzetet.

Figyelembevéve a terjedelem által adott lehetőségeket, ez a rövid áttekintés — mellőzve a bírálatot — csupán a kiragadott kérdéscsoportok vázlatos ismertetésére szorítkozik.

A szövetkezeti gondolat eredete és alakulása

A szövetkezeti gondolat eredete az emberi társas együttélés, a társadalom keletkezésével esik egybe. Alakulása és fejlődése pedig együtt jár a történelem során változó, uralkodó társadalmi, gazdasági beerendezkedéssel és függ attól.

Az ősember hordákba verődése, később törzsekbe csoportosulása a szövetkezés kezdetleges formái, halászat, vadászat, harc, zsákmányszerzés céljából, alkalmi, illetve állandó jelleggel s vérségi alapon.

A földművelő gazdálkodás kialakulásakor az emberek területenként falu és házközösségbe szövetkezve művelik a földet, végzik a közös munkát. Erre utal több nyelvben ma is élő kifejezés, mint az olaszoknál „braccinati“, szlávoknál, oroszoknál „mir“, „zadruga“, nálunk „közbirtokosság“, „kaláka“, franciáknál „charroi“ (természetakarítási közmunka).

A középkor városi életének kifejlődésével, az iparosodással együtt jelenik meg a szövetkezet újabb fejlődési alakja: a cég.

Az alapgondolat mindeddig lényegében Kessler és Kropotkin által kifejtett az az elv, hogy a létért folytatott küzdelemben nemcsak a kölcsönös harc, hanem a kölcsönös segítség is megnyilvánul, mely önmagunk megsegítését is eredményezi. A céheknel emellett már erkölcsi és szociális elvek is feltalálhatók.

A szövetkezeti tömörülés motívumaként ezután megjelenik a kereszténységben gyökeredző szereteten alapuló segítség is. Majd

utópisztikus elgondolások után a XIX. században alakul az új (modern) szövetkezeti mozgalom, létrehívója pedig a kapitalizmus, illetve ennek kapcsán alakult társadalmi és gazdasági változások.

A termelés irányítását az iparban a tőkés vállalkozók veszik át s az gépi erővel óriási méreteket ölt. Az iparosság is bér-munkássá lesz s többek között a munkanélküliség, az alacsony bérek megindítják a munkásmozgalmakat.

Ennek nyomán lép fel az angol Owen, aki telepén oly munkaközösséget létesít, melynek tagjai együtt termelik a javukat, szerzik be s osztják el a fogyasztási cikkeket. Ugyancsak az angol King orvos a fogyasztási szövetkezéseket szorgalmazza, ő indítja meg az első szövetkezeti újságot.

A szövetkezeti élet apostolai még ezidőtájt a francia Saint Simon, Blanc és Buchez is. Kísérletezéseik a szövetkezeti mozgalom fejlődésének egy-egy állomását jelentik.

A modern szövetkezeti mozgalom alapját azonban a rochdalei takácsok szövetkezése képezi. 1844-ben az angliai Rochdaleben 28 szövómunkás 1—1 font üzletrész befizetésével alakított társaságot azzal a céllal, hogy a termelőtől, illetve a gyártól való közvetlen beszerzéssel kikapcsolják a felesleges közvetítő kereskedelmet. Céljukat sikerült elérniök és szövetkezésük virágzó fogyasztási szövetkezetté fejlődött. Jelentőségük abban áll, hogy szövetkezetiük alapszabályában, illetve működésük során oly elveket fektettek le, valósítottak meg, melyek lényegében feltalálhatók a későbbi idők legkülönbözőbb szövetkezeti irányainak alakzatainál. Ezek az alapelvek a következők:

Jóminőségű árúnak, piaci áron, készpénzért, nyílt üzletben való árusítása, nem tagok részére is; üzletév végén a felesleg egy részéből a tagok részére vásárlási visszatérítés, másik részéből juttatás szociális és kulturális célra; a tagok egyenjogúsága, szabad be és kilépése; a szövetkezeti önkormányzat, ennek semlegesége politikai és vallási téren.

A szövetkezeti mozgalom elméleti és gyakorlati úttörőinek hosszú sorából Schulze-Delitschet és Raiffeisent kell megemlíteni. Előbbi az iparosság és városi polgárság, utóbbi a gazdák hitelszükségleteinek fedezésére alakít szövetkezeteket. Főjellemvonásuk, hogy a tagok felelőssége a szövetkezet tartozásaiért fokozott, illetve korlátlan, miáltal a szövetkezetekkel szembeni bizalom, azok hitelképessége növekszik, továbbá, hogy az üzletvezetés, illetve ügykezelés külön, fizetett alkalmazottakkal történik.

Ezután az idő, a különböző gazdasági rendszerek a szövetkezetek sokféle fajtáját alakítják ki. A mult világháború gazdasági erőfeszítései — Czettler megállapítása szerint — a szövetkezeti intézményt a termelés irányításának, az élelmiszerek összegyűjtésének és szétosztásának eszközeivé tették. Ez egykezekben monopolisztikus vállalatokban, majd a rendileg szervezett államgazdaságokban, végül Oroszország kollektív termelési rendjében csúcsosodik ki.

A fentiek a szövetkezeti gondolat és mozgalom alakulásának csak főbb mozzanatai, melyektől különböző utak vezettek el a szövetkezetek mai megjelenési formáihoz.

Szövetkezeti irányok (rendszerek)

A szövetkezeti gondolat és mozgalom történelmi fejlődésének rövid áttekintése során is megállapítható, miszerint különböző világszemléletek, világnézeti mozgalmak, különböző társadalomgazdasági berendezések kihatással voltak s vannak a szövetkezetekre olyképen, hogy ezeket többé-kevésbé elgondolásaik, célkitűzéseik megvalósítására is felhasználják. Így keletkeznek s alakulnak ki a különböző szövetkezeti irányok.

Ebből a szempontból Erdei liberális-polgári, szolidarista-szindikalista, szocialista, fasiszta szövetkezetekről beszél. Ihrig liberális, szociálpolitikai és etatisztikus irányokat különböztet meg.

A lényeges különbséget adó rendszereket rövidesen sorra véve tehát, mit látunk? A liberális szövetkezeti rendszerben a szövetkezet a kölcsönös támogatással megvalósított önszegély útján kíván segíteni a kisemberen. Ez polgári, individuális, a magántulajdon alapján áll. A liberális gazdasági rendszer szerkezetéhez, nem nyúl, a nyereség elve helyett azonban a szükségleti elvet lépteti elő.

A liberális-polgári szövetkezetek főként Dániában, Hollandiában és Finnországban fejlődtek ki, leginkább mezőgazdaságiak.

Szociális feladatot általában minden szövetkezeti irányzat ró a szövetkezetekre, azonban nem mindegyik egyenlő mértékben és értelemben. Amikor a szociális feladatok megoldása áll az előtérben, amikor a gyengébb társadalmi réteg, osztályok összetartozásával indokolt szövetkezés útján teremtett gazdasági eszközökkel törekcsenek szociális és kultúrális célok megvalósítására, beszélünk *szociális szövetkezeti* rendszerről.

A szövetkezetek és az állam közötti viszonyoknak skálája van, ez lehet — ezuttal az állam oldaláról tekintve — ellenséges, semleges (közömbös), be nem avatkozó, támogató. Ha már most az állam gazdaságpolitikai céljaira, piac szabályozására, egyes néprétegek javakkal való ellátására, általában gazdasági helyzetváltozás irányítására felhasználja a szövetkezeti mozgalmat; akkor ez a szövetkezeti rendszer az *etatisztikus* (államosító), ahol az állami beavatkozás a legkülönbözőbb úton történhet, főként pedig a támogatás és ellenőrzés eszközeivel, illetve címén.

Ennéi az iránynál — Ihrig véleménye szerint — „a cél lehet a totális szükségleti gazdálkodás fokozott kiépítése, vagy végeredményében a szociális gazdálkodás. Ez a szövetkezeti szocializmus.“

A szövetkezetek osztályozása

A szövetkezeti irodalomban a szövetkezetek osztályozása tekintetében számos felfogás alakult ki. Vannak írók, akik a szövetkezet *funkcióinak* különbözősége, mások a *vállalkozás tárgya* sze-

rint, ismét mások aszerint tesznek különbséget szövetkezet és szövetkezet között, hogy a tagok a *keresletben* vagy a *kínálatban* vannak-e érdekelve. Némelyek felosztásának alapját az a szempont képezi, hogy a tag milyen *viszonyban* áll a szövetkezettel (ha a tag vevő: fogyasztási-, beszerzési-, hitel-, ha a tag eladó: termelő-, értékesítő-szövetkezet). Van olyan, aki a csoportosításnál a gyakorlati használhatóságot tartja szem előtt (fogyasztási-, hitel-, termelő: mezőgazdasági-, ipari-, kereskedelmi-, munkásszövetkezet). Ilirig felosztásában fogyasztói, munkavállalói és vállalkozási *érdek* szerint különböztet, mely csoportokon belül további felosztás lehetséges, aszerint, hogy a szövetkezet kizárólag forgalmi funkciókkal, vagy termeléssel foglalkozik.

Számunkra ezuttal nem lényeges a tudományosan megalapozott felosztás szemelőttartása. Elegendő a szövetkezetek főbb — nálunk is, meglévő — megjelenési formáinak megismerése.

A *fogyasztási szövetkezet tagjainak* — fogyasztóknak — szükségleteit kívánja kielégíteni minél kedvezőbben, felhasználják a tagok vásárlóerejének egyesítésében rejlő erőt, igyekeznek kikapcsolni a felesleges közvetítő kereskedelmet. A szükségletkielégítés főként az elsőrendű létszükségleti cikkekkel (élelem, ruha, háztartási cikkek, bútór, lakás) való ellátás, de lehet egyéb (fényűzési cikk) is. Igen elterjedtek Angliában, Franciaországban, de nálunk is elég szép számmal található. Különleges megjelenési formái: sütőszövetkezetek (Franciaország, Belgium, Finnország), vízvezetési, világítási, csatornázási szövetkezetek (északi-európai államok), üdülő és kórházzszövetkezetek (Franciaország, Olaszország, Svájc), gyógyszer-társzövetkezetek (Belgium, Olaszország, USA), telefon-szövetkezetek (Amerika), iskolaszövetkezetek (tagjai tanulók, az iskolai és sportszerekkel való ellátásukon kívül cél a szövetkezeti élet élése mellett az erre való nevelés. Elterjedtek Franciaország, Lengyelország, Románia).

A *hitelszövetkezetek* a kis gazdasági egyedeknek, kisgazdálkodóknak, kisvállalkozóknak olcsó kölcsönrel való ellátását szolgálja. Ezeknek a kisembereknek — minthogy kellő anyagi biztosítékot nyújtani nem tudnak — a pénzüintézetek nem hiteleznek. A hitelszövetkezeteknél ellenben a tag személyi megbízhatósága (becsületesség, szorgalom) is megfelelő alap. A hitelnújtásnál tehát méltányossági szempontok is szerepelnek, figyelemmel kísérik a kölcsön ésszerű felhasználását és törlesztését is. Tőkájüket a tagok üzletreszeiből és rendszerint központból kapott összegből is nyerik.

Nálunk az új szövetkezeti törvény értelmében a közelmúltban alakult meg a volt Országos Központi Hitelszövetkezet és a volt Országos Földhitelintézet egyesülése által új hitelszövetkezeti központunk az Országos Szövetkezeti Hitelintézet. Ez alkalomból munkatervet közöltek, mely szerint első feladata a szövetkezetek hitelezése, amellyel a mezőgazdasági hiteligények kielégítése, ahol mindenekelőtt az újonnan földhözjuttatottak anyagi megerősítése szükséges. Az intézet a meginduláskor 35 millió forinttal rendelkezett.

„Anglia a fogyasztási-, Németország a hitel-, Franciaország a termelő-, Dánia a mezőgazdasági szövetkezet hazája.“ Természetesen a *mezőgazdasági szövetkezetek* az agrár országokban, mint Dánia, Hollandia, Magyarország, Lengyelország, Románia, elterjedtebbek. Általában árubeszerzéssel és árúelhelyezéssel (értékesítéssel) foglalkoznak. Előbbi a fogyasztási szövetkezeti tevékenységhez hasonlóan a mezőgazdasági termelőknek a gazdálkodáshoz szükséges eszközökkel (gazdasági felszerelés, gép, állat, vetőmag, stb.) jól, olcsón való ellátását célozza. Czettler szerint az agrár országok fogyasztási szövetkezetei a mezőgazdasági beszerző szövetkezetek különleges munkakörét is ellátják.

A mezőgazdasági árúelhelyező szövetkezetek lényegét könnyen felismerhetjük, ha Ihrig csoportosításában áttekintjük ezeknek a szövetkezeteknek a feladatait. Ezek két részre oszlanak, árúval és árral kapcsolatos műveletekre. Az árúnál mennyiségi szempontok: termelvények összegyűjtése, szállítása (olcsóbb fuvar, szállítás alatti kezelés, különleges berendezésű szállítási eszköz távoli piachoz stb.), minőségi szempontok: az árú minősítése, márkázása, osztályozása, csomagolása, esetleg átalakítása. Az árral kapcsolatosan a kínálat szervezése, áttekinthetőbbé tétele, szakszerű képviselés a piacon. Mind olyan feladatok, melyek megvalósítása a piacképességet növeli, melyeket a termelő egymagában nem tudna lebonyolítani, legalább is nem oly sikerrel, mint a szövetkezet keretében. A mezőgazdasági árúelhelyező szövetkezet sok változatával találkozunk, így gabona-, gyümölcs-, bor-, állat-, tojás-, baromfi-, tejértékesítő szövetkezet stb.

Megjegyzésre méltó, hogy ezidő szerint a földkerekségen körülbelül 1 millió szövetkezet működik 180—200 millió taggal, ebből a mezőgazdasági szövetkezetek száma körülbelül 520 ezer. Sok ez utóbbiak közül a mezőgazdasági hitelszövetkezet, de leginkább elterjedtek a tejértékesítő szövetkezetek, főként Dániában, Hollandiában, Svájcban. Dániában a tehentartó gazdák csaknem mind tagjai a szövetkezetnek.

Megemlíthetők még a *munkavállalószövetkezetek*, melyekbe tömörülők nagyobb mérvű munkák (út-, vasútépítés, kőfejtés, rakodás stb.) elvégzésére vállalkoznak s így sikerül maguk részére kedvezőbb munkafeltételeket biztosítani, esetleg vállalkozói előnyökhöz is jutnak. Különleges fajtája pld. Olaszországban a hordárközségi szövetkezet.

Szövetkezeti jog

Azok a jogszabályok — mondja Ihrig — melyek a szövetkezet jogi meghatározását adják, az ennek megfelelően megkívánt szerkezeti, működési elvekre, valamint ennek alapján a szövetkezetek különleges ügyviteli, forgalmi, közigazgatási, stb. helyzetére vonatkoznak, együttvéve adják a szövetkezeti jogot. Amennyiben ez külön törvényben van összefoglalva, beszélünk szövetkezeti törvényről.

A jogterületet tekintve a szövetkezeti jog rendszerint a hitel-

jog egyik részét képező kereskedelmi jognak a kereskedelmi társaságokra vonatkozó körében (társasági jog) helyezkedik el.

A szövetkezeti politika Czettler megállapítása szerint ma már önálló tudománygá fejlődött s e tekintetben elég utalni a francia Gide, a német Oppenheimer, Grünfeld, Liffmann, az orosz Totomianz, az angol Fay, a magyar Bérnát, Ihrig munkásságára. A szövetkezetpolitika tudományának része a szövetkezeti jogpolitika, mely az előbbi által érlelt elvek alapján irányítja a szövetkezeti jogszabályok megalkotását és alkalmazását.

Szövetkezeteink jogi helyzete az új szövetkezeti törvény előtt

Szövetkezeti jogunkat vizsgálva most már azt találjuk, hogy az új szövetkezeti törvény hatálybalépéséig szövetkezeteink jogi helyzetét tekintve, illetve ténylegesen is három csoportot kellett megkülönböztetni.

Voltak olyan szövetkezetek, melyek a kereskedelmi törvény (1875:XXXV:1. tc. Kt.) vonatkozó szabályai szerint alakultak és működtek (korlátolt, vagy korlátlan tagfelelősséggel),

olyanok, melyek az Országos Központi Hitelszövetkezetről szóló törvény (1898:XXIII. tc. Szöv. törv. Szt.) szerint jöttek létre (vagy tagjai voltak az OKH-nak, vagy nem),

végül olyanok, melyek a Kt. szerint alakultak, de a Szt. szerint átalakultak.

Az új szövetkezeti törvény

1947. évi május hó 1-én lépett hatályba az 1947:XI. tc. a szövetkezetekről. Jelentősége számos szempontból állapítható meg, így pld. egységes szabályozást ad eddigi szétfolyó szövetkezeti jogunk helyett, megvalósít sok elgondolást, melyet kereskedelmi társasági jogunknál (nevezetesen a részvényjognál) terveztek, de eddig keresztül nem vittek; megalapozza a szövetkezeti érdekképviselet, a szövetkezeti kérdés jogi szabályozása mellett társadalom-, gazdaság- és szövetkezetpolitikai irányelveket is foglal magában.

Arra nézve, hogy a törvény a vonatkozó joganyag egységes és sok helyen részletekbemenő szabályozását adja, Patakfalvy megállapítja, miszerint az egységes szabályozás tárgyi vonatkozásban nem sikerült tökéletesen, erre mutat szerinte a 186. §, mely a törvény hatálya alá nem tartozó és külön rendezést igénylő szövetkezeteket sorolja fel. Azonban mindemellett megállapítja, hogy a törvény átfogó jelentősége megvan. Ez kétségtelen, de továbbmenve azt is szükséges megemlíteni, hogy részben a törvényadta felhatalmazás keretében, részben még a törvény hatálybalépte előtt a szövetkezeti joganyag fontos kérdései, mint pld. a szövetkezeti közigazgatás, vagy az álszövetkezetek feloszlata szempontjából tekintetbe jövő körülmények stb. külön-külön rendeletileg nyertek szabályozást.

A törvényből kétségtelenül kiolvashatók a törvényhozó által kitűzött társadalom-, gazdaság és szövetkezetpolitikai elgondolások és célkitűzések. A törvény bevezetésében többek között ki-

mondja, hogy a törvényhozás a törvény megalkotásával a kis gazdasági egyedek részére a nagyobb szervezettség, társadalmi és gazdasági előnyeit kívánja biztosítani. Ihrig szerint főképp a szövetkezet jogi meghatározása a döntő jelentőségű, mert hiszen ez mintegy a hivatalos szövetkezeti eszményt valósítja meg. Mit mond a törvényi meghatározás? Eszerint a szövetkezet előre meg nem határozott számú kis gazdasági egyedek társasága. Tagjai egyéni és közös gazdasági érdekét, valamint társadalmi felemelkedését a kölcsönösség alapján hivatott előmozdítani (1. §). — A cél mindig gazdasági, de gondoskodni kell arról, hogy a tagok közösségi szel­lemben nevelődjenek s egyuttal a szövetkezet tárgyának megfelelő gazdasági szaktudást, a szövetkezeti önkormányzati ügyekben és ü­zletvitelben való jártasságot, közigazdasági, illetőleg társadalomtudományi tájékozottságot szerezhessenek (2. §). — A tag munkáját a rendes és lelkiismeretes szövetkező gondosságával köteles végezni, hasonlóképen a küldött gyűlés kiküldöttje, míg a felügyelő­bizottsági tag még ezt is meghaladó gondossággal köteles eljárni (26., 65., 84. §.) — Azt is kimondja a törvény, hogy a szövetkezeti eszme terjesztése, a szövetkezeti mozgalom védelme, a szövetkezeti szakoktatás, általában a szövetkezeti intézmények fejlesztése közfeladat (144. §). Mindez és a törvény IX. fejezetében foglaltak általánosságban való említése csak néhány utalás az említett társadalom és gazdaságpolitikai célkitűzésekre, melyek a törvényen végig vonulnak.

Nem érdektelen néhány pillantást vetni a törvényre a *szövetkezeti alapelvek* szemszögéből. Fentebb láttuk a rochdalei takácsok szövetkezésében lefektetett s a szövetkezet szervezetének és működésének zsinórmértékét képező elveket, melyeket a különböző szövetkezeti rendszerek a maguk elgondolásai szerint alakítanak, kiegészítenek. Szervezeti működési elgondolásokról — elvekről — van szó, melyek hivatottak megakadályozni, hogy az általuk megvalósítani kívánt szövetkezeti eszmét meg ne hamisítsák. Ezek az elgondolások az úgynevezett szövetkezeti alapelvek.

A törvény szerint a szövetkezet kis gazdasági egyedek társasága, a vagyoni szolgáltatás mellett inkább a tag személyes közreműködése lényeges, tehát (nem tőke, hanem) *személyegyesülés*. Tag természetes személy, vagy szövetkezet lehet, egyéb jogi személy nem. A *személyi jelleg* kitűnik abból is, hogy a törvény taxatív­e felsorolja ki nem lehet alapító tag (5. §), illetve kit lehet kizárni (nem magyar állampolgár, büntett miatt elítélt stb. 35. §), illetve a tagbelépés elfogadása felől az igazgatóság határoz. Mind­emellett a *szabad be- és kilépés* megengedett.

A cél *gazdasági, csak azonos gazdasági érdekű* személyek szövetkezhetnek (6., 25. §.).

Semlegesség, melynek értelmében az alapszabályba nem lehet felvenni olyan rendelkezést, mely pártpolitikai célra mutat (15. §), a tagságot politikai párthoz, felekezethez, vagy nemzetiséghez való tartozástól függővé tenni nem lehet (23. §.).

A tagokat egyenlő kötelezettségek terhelik, *egyenlő jogok ille-*

tik meg. Minden tagnak csak egy szavazati joga van. Több üzlet-rész is jegyezhető, de az egy tag által jegyezhető üzletrészek száma nem haladhatja meg az összes üzletrészek 10%-át (23., 29. §).

A tag az üzletrész befizetésén kívül még általában a jegyzett üzletrész névértékéig felelős, de a *felelősség* mértékét az alapszabály a jegyzett üzletrész névértékének meghatározott többszörösében is megállapíthatja, sőt korlátlan felelősséget is írhat elő (27. §).

A szövetkezet az évi tiszta felesleg 10%-át *tartalékalapba* helyezi (92. §), meghatározott részéből a tagoknak a szövetkezet munkájában való működésük, vagy a szövetkezet igénybevétele arányában *térítést* kell adni, esetleg a még fennmaradó részből üzletrészenként részesedést lehet fizetni, vagy az alapszabály előírhatja a felesleg bizonyos hányadrészenek társadalmi, művelődési, vagy egészségügyi, tehát közcélokra kötelező fordítását (93. §).

A törvény elég nagy terjedelmű, tizenkét fejezetből a majdnem kétszáz szakaszból áll. Szabályozza a szövetkezetek alapítását, megszűnését, szerveit, igazgatását, támogatását, a tagok jogviszonyait, könyvvezetést, könyvelést, zárszámadást, központot, érdekképviselést, külföldi szövetkezetek belföldi működését, szövetkezetek elleni csődöt stb. Tartalmaz a törvény büntetőrendelke-zéseket, átmeneti és vegyes intézkedéseket is.

Ezeknek részletekbemenő vizsgálatára, vagy akár csak vázlatos áttekintésére jelenleg nincs mód. Csupán néhány kérdés kiemelése és külön ismertetése lehetséges, de ez szükséges is részben azért, mert az eddigiekhez képest újat jelent, részben, mert a törvény parlamenti tárgyalása során a legtöbb vitára, adott okot. Ilyenek: a központ, felügyelet, szakoktatás, érdekképviselő, áll-szövetkezetek.

Kétségtelen, hogy nagyobb gazdasági feladatok megoldására a kis gazdasági egységek alkotta szövetkezet az esetek legtöbbszörében nem alkalmas. Ez a tény képezi a felsőbbfokú szövetkezetek, *szövetkezeti központok* szükségességének alapját. A törvény egyetlen központot létesít, ez a Magyar Országos Szövetkezeti Központ (M. O. Sz. K.). A szövetkezetek szabadon határoznak abban a kérdésben, hogy a MOSzK kötelékébe lépnek, vagy sem.

Patakfalvy véleménye szerint ez az engedékenység látszólagos, mert ha a szövetkezetek komoly gazdasági eredményt akarnak elérni, nem nélkülözhetik a MOSzK támogatását, amihez a tagság szükséges. Megállapítása szerint aggályos az egyetlen szervezetben összefoglalt szövetkezetek heterogén mivolta, kérdés, hogy az ellentétes érdekek miképpen fognak egy központhon működni. Továbbá a nagyszabású feladat megoldása akkor zökkenőnélküli, ha a szervezet hosszú fejlődés során alakult ki, alulról felfelé fejlődött, nem pedig felülről teremtődött. Határozott álláspontja az, hogy a MOSzK megalkotandó alapszabályai igen nagy jelentőségűek lesznek, hiszen az dönti el a központ és a tagszövetkezetek viszonyát, végeredményben egyik leglényegesebb kérdést.

A szövetkezetek hitelezésének előmozdítására a törvény elrendeli, hogy az Országos Központi Hitelszövetkezet és az Országos Földhitelintézet egyesítésével Országos Szövetkezeti Hitelinté-

zetet kell alakítani. Ez azóta — mint fentebb már megállapítottuk — meg is történt.

A felügyeletet és az ellenőrzést tekintve a szövetkezetek felügyelő hatósága a Kereskedelem és Szövetkezetiügyi Miniszter, termelési, illetőleg hitelpolitikai kérdésekben a szövetkezet tárgya szerint illetékes miniszter. A Kereskedelem és Szövetkezetiügyi Miniszternek a szövetkezetek működésével kapcsolatos ellenőrzési, megvizsgáló és bírói eljárást kezdeményező jogát a 146. § állapítja meg. (Megjegyzendő a Kamaráknak a szövetkezetek megalakulása soráni ellenőrző joga, 15. §, valamint a MOSzK-nak tagszövetkezeteivel szembeni ellenőrző joga, 137. §).

Itt látszik helyénvalónak megemlíteni azt, hogy még a törvény hatálybalépte előtt a Kereskedelem és Szövetkezetiügyi Miniszter rendeletileg (101.200/1947. K. Sz. M.) szervezte meg a szövetkezeti közigazgatás hálózatát, az országot hét szövetkezeti kerületre osztva: a szövetkezeteknek szövetkezetpolitikai szempontból való megfigyelésével és ellenőrzésével kapcsolatos felügyeleti jog gyakorlásához tartozó helyi tennivalók ellátására kerületi és vármegyei szövetkezeti felügyelői állásokat rendszeresített.

A törvény létrehozta a szövetkezetek érdekképviseleti szervét: a Magyar Szövetkezeti Kamarát, részletesen szabályozza feladatkörét, igazgatását.

A szövetkezeti élet fontos problémája az álszövetkezetek működésének megakadályozása. A szövetkezeti forma — Ihrig felfogása szerint — nem jelenti okvetlenül a szövetkezeti elvek teljességét. Az csak azt a minimumot foglalja össze, melynek érvényesülését az állam feltétlenül megkívánja. Éppen ezért lehetséges, hogy a jogi forma réseket hagy, melyek nyereségszerzési törekvéseknek is utat engednek, úgy, hogy a forma ellenére is hiányzik a jelleg. Ilyenkor beszélünk álszövetkezetekről.

Hogyan lép fel az új Szövetkezeti Törvény az álszövetkezetekkel szemben? — Először is védelemben részesíti a „szövetkezet” szót; kimondva, hogy azt cégében csak a törvény szerint működő társaság használhatja. Elrendeli a szövetkezetek nyilvántartásba vételét olyképen, hogy részben azoknak közvetlenül, részben pedig a cégbíróságoknak kell bizonyos adatokat a Kereskedelem és Szövetkezetiügyi Miniszternek bejelenteniök (179. § és 101.300/1947 K. Sz. M.). Az álszövetkezetek megszüntetéséről a következőképen intézkedik: létrehozta a törvény a Kúrián szervezett szövetkezeti bíróságot (98. §), mely előtt miniszteri utasításra a cégbiztos keresettel kérheti annak a szövetkezetnek a feloszlását, mely a törvény szerint nem tekinthető szövetkezetnek. Ez tulajdonképen jövőre vonatkozó intézkedés, mert a törvény külön rendelkezik a törvény hatálybalépésekor meglévő és működő álszövetkezetekről. Ugyanis kimondja, hogy el kell rendelni annak a szövetkezetnek a feloszlását, mely eddigi működésénél fogva, alapszabályának megfelelő módosítása után sem nyújt biztosítékot arra, hogy működését a törvény rendelkezésének megfelelően fogja folytatni. (185. §). A törvény a feloszlítás alá kerülő szövetkezetnek megen-

gedi, hogy az eljárás megindítása előtt részvénytársasággá, vagy korlátoltfelelősségű társasággá a 100. §-ban részletezettek szerint átalakuljon.

Érdekes, hogy a törvény nem ad az álszövetkezetekre nézve közelebbi meghatározást. Külön rendelettel (101.400/1947 K. Sz. M.) állapította meg, azután a miniszter azokat a körülményeket, melyeket egyes szövetkezetek feloszlataása szempontjából a bíróságnak tekintetbe kell venni, vagyis amelyek az álszövetkezetek ismérvei. Ilyenek például: a tagok nem kis gazdasági egyedek, a szövetkezet működésével csak egyes személyeknek és nem összes tagjainak érdekeit szolgálta stb.

A feloszlataás kimondása választott bíróság hatáskörébe tartozik. A bíróság felállítása, eljárási szabályainak megállapítása azóta rendeleti úton (19.000/1947. I. M.) megtörtént s az működését meg is kezdte.

Látható tehát, hogy a törvény — mint maga mondja — „a szövetkezeti eszme védelme érdekében“ igen erélyes rendszabályokat alkalmaz a szellemének és rendelkezéseinek meg nem felelő szövetkezetekkel szemben.

Szövetkezeti mozgalmunk jövő alakulása szempontjából nagy jelentőségűek a törvénynek a *szövetkezeti propaganda és szaklatatással* kapcsolatos rendelkezései. Előírja, hogy a szövetkezeti eszme népszerűsítéséről, a szövetkezetek elemi ismereteinek elsajátításáról nép- és középiskolák tantervében gondoskodni kell. Az eszme népszerűsítését a szabadművelődés keretében előadásokkal, kiállításokkal és tanfolyamokkal is kell szolgálni. Állandó tanfolyamokat is kell rendezni és legalább egy középfokú szövetkezeti szakiskolát kell felállítani. Gondoskodni kell arról is, hogy az egyetemeken és főiskolákon szövetkezeti ismeretekből egyetemi, vagy főiskolai képesítést lehessen szerezni (154. §). — Az értesülések szerint a közép és felsőfokú oktatást országosan fogják megszervezni a közeljövőben. Ez év őszén országosan megkezdődnek a tanfolyamok is. Egy központi előadói tanfolyam már jelenleg is működik.

Az új Szövetkezeti Törvénnyel kapcsolatban eddig elmondottak csupán néhány szempontból kísérelték megvilágítani a Törvényt, melynél éppen úgy, mint a megelőző részek során számos kérdésnek (mint pld. a magyar szövetkezeti mozgalom kialakulásának, fejlődésének, tényleges helyzetének, statisztikájának, nemzetközi vonatkozásoknak, szervezeteknek stb.) még csak érintésére sem volt mód. Hiszen a szövetkezetek oly kérdéstömeget vetnek fel, melyből — az előjáróban mondtak szerint — ilyen kis keretben csak egy-két kiragadott csoportot lehet és lehetett tárgyalni, jelenleg ismertetési céllal. Ebből az ismertetésből is kitűnik talán a szövetkezetek, az új Szövetkezeti Törvényünk és ezek messzeágazó összefüggéseinek jelentősége.

Szilbereky Jenő

T Ü K Ö R

A magyar irodalom Oroszországban

A XIX. században azok az oroszországi körök, melyek rokonszenveztek a magyar nemzet függetlenségi törekvéseivel, érdeklődni kezdtek a magyar irodalom iránt. Természetesen irodalmunk teljes megismerését megnehezítette nyelvünk elszigeteltsége, nehézsége és szokatlansága, mellyel úgyszólván egyedülálló egész Európában.

Az első magyar mű, mely orosz fordításban megjelent, Berzsenyi Dániel „Táncok” című verse volt. Dincsevics fordításában az „Odesszai almanach” 1839-ben kiadott kötetében. Ezután hosszú szünet következik, de a hatvanas években gyors egymásutánban jelennek meg folyóiratokban, évkönyvekben legkiválóbb költőink művei. 1865-ben az „Orosz szó” című folyóirat első számában napvilágot látott orosz nyelven Vörösmarty „Szózat”-a. Piotr Weinberg fordította, a nyugateurópai költők híres orosz tolmácsolója. A Szózatot 1881-ben Nyemirovics-Dancsenko is lefordította.

A „Művészeti szemle” című folyóirat 1883—84 és 85-ben megjelent számai Arany János költészetével ismertették meg a magyar irodalom orosz barátait Cselgunov és Jewgenij Ponomarjev fordításában. Alexandr Plescsyjev, a híres orosz költő is lefordította Arany versét a „Rab gölya” címűt. Az „Európai híradó” című folyóirat 9. száma közölte Arany „Mágnás Miska” című költeményét. Ez a fordítás nem mondható szerencsésnek, tele van germanizmussal, mely a fordítás eredetijére mutat és úgyszólván semmit sem nyújt Arany költészetéből. 1896-ban Tompa Mihály is bemutatkozott orosz nyelven. Nikolaj Novics fordításában három verse jelent meg a „Szentpétervári élet” című lap 217. számában.

Az orosz irodalmi körök legnagyobb érdeklődését és figyelmét természetesen a legtündöklőbb magyar költő, Petőfi Sándor versei vonták magukra. A legkülönbözőbb folyóiratokban különböző fordításokban jelentek meg és nagy hatást gyakoroltak az orosz költészetre. A nagyszámú fordítás közül Mihajlow fordításai bizonyulnak a legjobboknak.

Mihajlow a XIX. század hatvanas éveinek költője. Főleg irodalmi daalaival és minden tekintetben kiváló Heine fordításával aratott nagy sikert. Nagy port vertek fel a nőkérdésről írt cikkei és életét végül a cári önkényuralom által elítélt kényszermunkásként fejezte be.

Petőfi versei közül gondolatvilágához legközelebb álló társadalmi és emberi tartalmúakat választotta ki és tette közzé 1873-

ban műveinek összes gyűjteményében. Ragyogóan fordította le az „Óriult” című verset. Ez a laza ritmusú és mértékű vers fordításra igen alkalmasnak és könnyűnek látszik, pedig a szabad versek fordítása mindig nehéz feladat. Mihajlow azonban pompásan oldotta meg ezt a feladatot. Ugyanilyen kiválóan fordította le a „Csavargó” című sziporkázóan elmés szatirát és a megható „A csárda romjai” című leíró költeményt.

Petőfi verseinek fordítását sokan megkísérelték a XIX. században, de ezek jórészt sikertelenek voltak. A nagy költő forma-művészetét, pontos ritmusát és mértékét, meglepő és regényes beszédfordulatait nem tudták híven visszaadni a kísérletezők. Csak Mihajlow fedte fel annak titkát, hogyan kell a nagy magyar lírikus verseit művézi és hiteles orosz nyelven tolmácsolni, csak ő találta meg a helyes módját, mellyel e költemények hajlékonyságát, könnyedségét, éleselmjűségét és egyszerűségét vissza lehet adni. Mindazonáltal a kísérletek tovább folytak. Bjenyednyikow, ismert költő közreadta „A felhők” és néhány kisebb bölcselő költemény fordítását.

1896-ban Nyikolaj Novics, a kiváló fordító és esztéta elhatározta, hogy összegyűjtve a folyóiratokban megjelent költeményeket, kiad egy magyar antológiát. Szabó Endre, oroszul jól beszélő magyar költő segítségével pótlólag fordított még néhány verset és az antológia 1897-ben meg is jelent. A könyvecske végén közölte a szerző a költő életrajzát és így az olvasó többé-kevésbé teljes képet nyerhetett a magyar költészetéről és kimagasló alakjáról, Petőfi Sándorról, akinek a legkülönfélébb versei jelentek meg az antológiában; pld. „A lopott ló”, az „Ambrus gazda”, „A gólya”, „Szeptember végén”, „Juliskámhoz”, „Búcsú” és sok más költeménye a legkiválóbb fordításokban.

Az Oroszországban lezajlott forradalmi és társadalmi változások egy időre elterelték a figyelmet a magyar költészetéről. A viszonyok rendeződésével az érdeklődés felújult és 1925-ben Anatol Lunacsarszkij, a kiváló szovjetkritikus és közíró kiadta Petőfi fordításainak teljes gyűjteményét.

Ugyanéppen az évben „A modern külföldi irodalom” sorozatban egy magyar költői antológia is megjelent Zajaickij fordításában. Ez az antológia magában foglalja a magyar költészetet a XVIII. századtól, a német nemzeti elnyomás ellen felkelt Rákóczi dalától kezdve és a XX. század költészetével fejeződik be. A legtöbb vers az eddigieknél sokkal gondosabb fordítás. Ügyeltek az eredeti versmértékre és a lehetőség szerint a rímeket és a ritmust is pontosan átültették. Szerepelnek a gyűjteményben Vörösmarty, Arany és Petőfi legszebb költeményei. Különösen kiválóan sikerült Arany „Welszi bárdok” című balladájának fordítása. Majdnem tökéletesen ültették át a vers feszült, lüktető ritmusát, balladai tömörségét. Ez a vers az orosz fordító irodalom gyöngye lett.

Petőfi tizenhat legjobb politikai költeménye szerepel az antológiában, többek közt „A kutyák dala”, „A farkasok dala”, „A

magyar nemes“, „A republikához“, „A nemzeti dal“, „Itt a nyilam, mibe lőjjem?“, „Feltámadott a tenger“, az „Egy gondolat bánt engemet“ és „Ausztia“. A fordító átértette és jó orosz versekbe ültette át Petőfi politikai szenvedélyességét, a zsarnokság és az elnyomók iránti gyűlöletét, maró gúnyját és lángoló hazaszeretetét.

Ebben az antológiában szerepel Tompa Mihály „A gölya“ című versének elég jól sikerült fordítása is.

A XX. század magyar költőinek fordítása kevésbé sikerült. Ady Endre tizenegy lefordított költeményéből egyet sem lehet sikerültnek nevezni. Zajaickij nem tartotta be a versmértéket, megváltoztatta a ritmust és elveszett bennük Ady költészetének minden sajátossága és varázsa. Ady Endre a XX. század egyik legnagyobb költője még nem találta meg orosz fordítóját.

1942-ben, a nagy Honvédő Háború legsúlyosabb esztendejében az állami irodalmi kiadó egy Petőfi kötetet jelentetett meg: „Létépjük a német zászlót“ címmel. Ez a kötet főleg Petőfi politikai verseit tartalmazza, melyeket a németek ellen írt. A fordítás munkáját a legnagyobb orosz költők végezték, köztük Nikolaj Tyihonov, a szovjet írók szövetségének elnöke, aki a „Vérmező“-t fordította le kiválóan. Ugyancsak az állami irodalmi kiadó készül Petőfi Sándor válogatott műveinek kiadására. Egész sor híres szovjet költő vesz részt a fordítás munkájában.

Az orosz írók figyelme leginkább a magyar költészet remekei felé fordult, különösen azoké, akiknek működése egyben a cárok elnyomó politikája elleni harc is volt. Ezek természetesen lelki rokonságban álltak a magyar költőkkel, akik szintén az elnyomatás ellen hallatták szavukat. A magyar költők orosz fordításaik révén részeseivé váltak annak a küzdelemnek, melyet orosz hazafiak folytattak a cári elnyomatás ellen. Ennek a küzdelemnek részese volt ilyen módon Jókai Mór is. Az „Új földesúr“ 1869-ben jelent meg Szentpétervárott és óriási sikert aratott. Az orosz közönség vágyott mindarra, ami a szabadság eszméivel, a forradalmi témával és a nemzeti függetlenségért való harccal összefüggésben volt. Jókai romantícizmusaival, lebilincselő mesélő stílusával hamarosan kedvence lett annak az orosz olvasóközönségnek, mely rokonszenvet érzett az 1848-as forradalommal és rokonszenvvel kísérte a magyarság harcát a demokráciáért és a szabadságért. Jókai népszerűségére jellemző, hogy harminc regényét fordították le orosz nyelvre.

A nyolcvanas években több magyar író prózai munkája is megjelent orosz nyelven különféle folyóiratokban, főleg elbeszélések. Így 1897-ben a „Külföldi irodalom tükré“ című folyóiratban megjelent egy elbeszéléssorozat „Magyar humoristák“ címen, mely elé ismertetőt írtak a magyar irodalomról.

1893-ban az „Orosz szemle“ című folyóirat mutatta be először Madách Imre nagy művét „Az ember tragédiájá“-t. Az orosz írók hamar felismerték e drámai költemény világirodalmi jelentőségét és néhány év múlva, szinte ugyanabban az időben három különböző fordítás is napvilágot látott. 1904-ben adták ki Mazurkjevics fordítását, melynek előszava így kezdődik: „Madách Imre, a láng-

lelkű magyar költő Magyarország Goetheje. Ez a mű a világirodalom „fausti” bölcselő költeményeinek egyik legjobbjá.”

Ugyancsak 1904-ben jelent meg Haladkovszkij fordítása is Szentpétervárott. Haladkovszkij fordította oroszra Goethe „Faust”-ját is. A címet „Az emberiség tragédiája”-ra változtatta, hogy — miként azt alapos bevezető tanulmányában írta — jobban kifejezhesse orosz nyelven a mű alap gondolatát már a címben is.

E két fordítás bár lelkiismeretes verses munka, nem felel meg a korszerű követelményeknek. Nehezen találták meg a nyelvi egyenértéket, nem tudták visszaadni Madách egyszerű, cikornyamentes és mégis emelkedett stílusát. Az eredeti mértéket ugyan megtartották, de a sorok számára nem ügyeltek. Mazurkjevics fordítása sokkal hosszabb az eredetinél és így a mű jellemző lakonikussága is elveszett.

1905-ben prózában is megjelent „Az ember tragédiája” Krasenyinyikov fordításában. Ezt a fordítást a Maxim Gorkij szellemi vezetésé alatt álló „Tudás” könyvkiadó vállalat adta ki.

Az újabbkori magyar írók művei közül megjelentek Bródy Ferenczy és Móricz Zsigmond művei is. Ez utóbbinak „Sárarany” című regényét 1926-ban adták ki Alexandrova fordításában. A szovjet sajtóban néhány cikk jelent meg magyar írókról, köztük Illyés Gyuláról.

Az elmúlt huszonöt év alatt a Szovjetunióban a magyar irodalomnak egy külön ága fejlődött ki és erősödött meg. A magyarországi forradalmak vérbefojtása után sok kiváló író keresett menedéket a dolgozók hazájában. Ezek az írók nem szüntek meg küzdeni új hazájukban sem az elnyomók ellen. Bár összeforrtak annak az országnak irodalmi életével, mely menedéket nyújtott nekik és népszerűvé is váltak, mégis a magyar irodalom részének kell tekinteniünk műveiket. Jelentőségük sokkal nagyobb, semhogy pár szóval most felmérhetnők. Annyit meg kell jegyeznünk, hogy ők voltak azok, akik az elmúlt huszonöt év alatt szabadon, minden elnyomás és helytelen útra vaió kényszerítettség nélkül dolgozhattak és így folytathatták azt a munkát, melyet elődeiktől örökségül kaptak. Műveikkel hozzájárultak a fasiszmus elleni küzdelemhez és azt a szimpátiát, melyet a Szovjetunióban irántunk éreznek, nem kis részben nekik köszönhetjük. Az ellenforradalmi önkényuralom alatt szenvedő magyarság csak kósza hírekből hallott működésükről, de amikor a Vörös Hadsereg felszabadította Magyarországot és ezek az írók hazatérhettek, rövid idő alatt elfoglalhatták itthon is megérdemelt helyüket. A magyar közönség már ismeri őket hazai működésük alapján. Rövidesen ismertetni fogjuk azt a munkát is, melyet az elmúlt években végeztek.

Egy nép irodalmi életére jellemző, hogy miként fogadja más népek irodalmát. A magyar irodalomnak nincs oka panaszra, ha az Oroszországban megjelent fordításairól beszélünk. Ez egyenes következménye a szovjetorosz irodalom magas színvonalának. Természetesen még mindig nem teljes a kép, amelyet a Szovjetunió közönsége a magyar irodalomról magának alkothat. Most, hogy

megszüntek azok az erők, melyek saját hatalmuk biztosítására minden eszközt megragadtak arra, hogy a magyarság és a Szovjetunióban élő népek közé gátat emeljenek, most, hogy mód nyílik arra, hogy közelebb kerüljön egymáshoz a két eddig hazugságokkal mesterségesen elválasztott nép, bizonyára még több magyar mű kerül majd a szovjet olvasóközönség kezébe. Ez a legjobb útja annak, hogy megismerjenek bennünket. Az alapos ismeretség pedig a barátság legbiztosabb záloga.

Lenkei Lajos

Parobek Alajos

1896—1947

Szegénység, szükség és sokszor nyomor volt osztályrésze egészen haláláig, a magyar művész életének ez a szomorú kísérő jelensége végigvonult a közelmúltban elhunyt kiváló szegedi festő életén is.

Parobek Alajos nagy ambícióval készült hivatására. Megtanult mindent, mit módjában volt megtanulni, így a festészetén kívül a rézkarcolást, járatos volt a művészettörténetben, tanult nyelveket, többször járt külföldön, ahol különösen a régi mesterek műveit, azok technikai eljárását tanulmányozta, sőt tapasztalatokat szerzett a képrestaurálás terén is.

Érettségi után a budapesti képzőművészeti főiskolára ment, ahol figurális tanára Réti István, a kiváló művészpedagógus volt. Réti a nagybányai mesterek első generációjához tartozott, tagja volt Ferenczy és Iványi Grünwald körének és művészete sohasem tért el közös mesterüknek, Hollósynak elveitől. Amíg ugyanis Ferenczy és Iványi Grünwald fejlődésük során újabb és újabb ábrázolási problémákon át az absztrakció felé haladtak, Réti kitarzott a naturalizmus mellett. Leggyakrabban interieur-témákat festett. Melegbarna és ezüstszürkékkel telített finom hangulatok ezek, szép, feloldott technikával festve, melyekben a bekomponált kávézgató öreg nénikék nem modellszerűen odafestett képmotívumok, hanem lelkiségükben is, megnyilatkozó emberek.

Ezt a festői felfogást vitte bele Réti tanításába és Parobek is ezt tanulta el. Réti művészete alapjában véve közel állott a régi mesterek festői érzéséhez, de azért világszemlélete a mai kor realizmusán alapult. Ez az érzésszel rokonság vezette el Parobeket a régi mesterek közelebbi megértéséhez és szeretetéhez. A főiskola elvégzése után még egy évig a szentendrei művésztelepen dolgozott, de a régi mesterekhez való vonzódását a művésztelep korszerű eszméktől telített légköre sem gyöngítette, sőt ezen későbbi párisi és müncheni utazásán szerzett tapasztalatai sem változtattak. Évfolyamtársai (Banáti, Sverák, Pándy, Batthyány) hamarosan emancipálódnak Réti hatása alól és a korszerű festészet vonalán haladnak tovább, de Parobek épp az ellenkező irányba lendül és

még nagyobb bensőséggel fordul eszményképei: Velasquez, Goya és a németalföldiek felé.

Amikor a húszas évek elején hazakerül Szegedre, magával hozza a barnák és szürkék poézisét, de ebben — Réti kendőzetlen realitásával ellentétben — benne volt a régi mesterek páthosza. Mindezeket az értékeket azonban egyénien, temperamentumos festői előadásban tudta visszaadni. Erős meggyőződése volt, hogy a festő legfőbb erénye az ábrázolási tudás és ezt művében ragyogtatnia is kell. A régiek is ezen keresztül gyakorolták rá a legfőbb vonzó erőt. Annyira közel érezte magát hozzájuk, hogy nemcsak tárgyának felfogásában, képeinek kompozíciós elrendezésében vagy festői szemléletében követte őket, de átvette technikájukat, így egyebek közt alkalmazta a lazúros technikát is a pasztózus festékfelrakás mellett. Aktos kompozícióit romantikus tájképkörnyezettel festi, Golgotáiban a drámai mozgalmasságot keresi, parasztsánereiben pedig a németalföldiek életkedve és anekdótikus közlékenysége támad új életre. Törekedett mindezeket klasszikus erejű, mély zengésű megjelenítésben megfesteni.

Képei festészetének ebben a szakában még nyugodt tónusokból összeszerkesztett, kiegyensúlyozott megjelenésű művek, ahol az emóciót inkább a friss ecsetkezelés fejezi ki (Cigányok, Ónarckép a városi képtárban); később már az ellentétekre épített képhatásokra tér át, melyeken a sötét alapból kivillanó világos foltok mozgalmassága adja meg festészetének jellegét. Ezeket az ellentéteket a továbbiakban a fehértől a keményen odafestett feketéig kiszélesített skálába viszi át.

Ekkor azonban belátta, hogy a régi mesterek módján a mai művész nem tud újat nyújtani, sem ugyanazt jobban elmondani nem képes, sőt még megközelítően sem, de azt a ténnyt is felismerte, hogy a mai művésze nem léphet ki a saját korából és a mai művészetének mások a mondanivalói. Ez a megismerés nagy lelki-vívódásokat okozott nála, hiszen a régiek művészetébe annyira beleélte magát, hogy a ma művészete neki mindvégig idegen maradt. Nem szerette és ezt nem is titkolta soha. Mégis a harmincas évek folyamán témáiban és felfogásában már közeledett a mai kor művésztéhez. Képein plein air hatásokat keresett, színeit erősen felfokozta, nem egyszer a színbeli egyensúly rovására. Leggyakrabban tápéi legények és lányok együttesét ábrázolta, továbbra is derűs, anekdótikus hangon, vagy pathetikusan, barokkos formagazdasággal, de a mai festészet racionális problémakeresése, optikai valóságokat figyelő festői szemlélete, stílusbeli tömörsége kimaradt festészetéből. Ahhoz a festőtípushoz tartozott, amely szívesen beszél el eseményeket vagy mutat be mozzanatokot az emberi életből és az ember lelki vagy kedélybeli megnyilvánulásai jobban érdeklik, mint a természet festőisége vagy új meglátások után való kutatás. Szerette a helyi témákat és újabban történelmi tárggyal is próbákozott.

Parobek sok képet festett, de nem egyszer kénytelen volt engedni művészi meggyőződéséből és függetlenségéből, mikor a kenyér miatt tekintettel volt a ki nem művelt nyárspolgári ízlésre, amely a képtől is csak könnyű szórakozást vár szűken juttatott pénzéért s a képet szobadísznál egyébként nem tekinti. Ez a képzőművészeti tudatlansággal párosult fogyatékos ízlés képtelen esztétikumot felismerni és abban gyönyörködni. Parobek tehetséges festő volt és képzőművészeti állapotainkra vet elsősorban szomorú fényt, hogy egy festő idejének és munkacerejének tekintélyes részét művészi igényektől mentes nyárspolgári szükséglet kiszolgálására kénytelen fordítani, mert a tiszta művészet csak igen keveseknél talál megértésre és megbecsülésre.

Dorogi Imre

A szegedi Egyetemi Énekkar svájci és ausztriai hangversenykörútja

Bartók és Kodály kórusműveinek diadalútja és sikerek sorozata volt a szegedi Egyetemi Énekkar négyhetes svájci és ausztriai turnéja Kertész Lajos karnagy vezetésével. Az állomások Svájcban Zürich, Bern, Fribourg, Neuchatel és Basel voltak, Ausztriában pedig Innsbruck, Salzburg és Bécs. Nyolc önálló hangversenyt tartottak és öt ízben szerepeltek a rádiók mikrofonja előtt, de ezen kívül még számos kisebb-nagyobb külön szereplés is gazdagította a műsort. A gerinc mindig Bartók és Kodály műveinek sorozata volt (Jézus és a kufárok, Mátrai képek, stb.), változatossá téve Bárdos és Péter kórusműveivel, végül Arcadelt, Palestrina, Händel, Orlandus Lassus, Lully és Janequin csodálatosan szép kórusaival. A hangversenyekről bő kommentálásokban emlékeztek meg a külföld nagy lapjai (Neue Zürcher Zeitung, Die Tat, La Liberté, Freiburger Nachrichten, Der Bund, Feuille d'avis de Neuchatel, La Tribune de Genève) és lelkes hangú méltatások, interjúk, fényképes riportok, a bécsi polgármesteri fogadás, valamint a magyar közélet előkelőségeinek elismerő nyilatkozatai tették teljessé a sikert. Július 2-án indultak el a szegedi Egyetem dalnokai, 31-én érkeztek vissza: az 58 főből álló gárda több, jobb szolgálatot tett Svájcban és Ausztriában a magyarság megbecsülése érdekében, mint bármilyen hangos propaganda.

S Z I N H Á Z

Bevezetés a színháztudományba

III. Színháztörténet

Mint azt már az előző fejezetben láttuk, a színháztörténet feladata elmult korok színjátékainak és színjátékszerű jelenségeinek rekonstruálása, vagyis az egyszer megvalósult teljes színjátékegésznek, illetve színjátékszerű jelenségnek újra felidézése. (Színjátékegész Hont Ferenc terminológiájával élve az együtt jelentkező dráma, szöveg és játék, az alkotó elemek szétválaszthatatlan egysége. Színjátéktípusnak nevezzük az alapvonásaiban azonos működési törvények szerint megvalósult színjátékegéseket. Színjátékszerkezet pedig a színjátékegészek és színjátéktípusok elemeinek egymáshoz való viszonyai és ezek rendszere.) Ez, amint a meghatározásból is látjuk, nem tisztán száraz adatgyűjtés, hanem ezen túlmenőleg intuitív meglátással és újrateremtő fantáziával kiegészült teremtő aktus. Közismert tény, hogy intuícióra és fantáziára nemcsak a művésznek van szüksége, hanem a tudósnak is. Különösen áll ez a színháztudósra, akinek az összehordott, holt anyagba életet, lelket kell belevinni. Ez az a pont, ami a színháztudóst összeköti a színház alkotó művészeivel és bezárja a szintetikus színház tényezőinek láncszem módjára egybekapcsolódó körét. Természetesen ez az intuíció és fantázia, ha valóban igényt akar tartani a tudományos jelzőre, megfelelő számú tényre, adatra kell, hogy támaszkodjék.

A színháztörténet a kultúrtörténet különféle ágai között már csak azért is különleges helyet foglal el, mert a néplélek a színjátékban különösen éles és közvetlen tükörképet ad. Ezen kívül a drámatörténet, mint az irodalomtörténet egyik ága, nélküle nem volna teljesen érthető. Max Herrmann, — akit az első alapos felkészültségű színháztörténeti tanulmány szerzőjének tarthatunk, — hogy a színháztörténetet a drámatörténettől élesen elkülönítse, — erre egyébként műve megjelenése idején szükség volt, — megbocsátható túlzásokra ragadtatta magát. Így különösen akkor, amikor azt állítja: „a színháztörténet a dráma specifikus költői elemét teljesen figyelmen kívül hagyja.“ (Bevezetés 4. old.) Abban igaza van, hogy a dráma elsősorban mint elmult színházi viszonyok lenyomata érdekli a színháztörténetet, mint a színházi műsor része, de szerintem a dráma specifikus költői elemének az akkori színházi viszonyokhoz való kapcsolata, — tehát nem a dráma költői jellege önmagában, — feltétlenül kell, hogy érdekelje a színháztörténetet,

hisz dráma és színház örök paradoxonának ez igen fontos mozzanata. Amit egyszerűen elkerülni kényelmes megoldás volna. M. Herrmann állítását tehát nem fogadhatjuk el, de elismerjük, hogy a színháztudomány történeti fejlődésében megvolt a maga szerepe. Ugyanilyen megfontolásból odáig megy, hogy a drámát egyszerűen kizárja a színháztörténetből, amikor azt mondja, hogy a színháztörténetnek: „csak a színházi közönséget, a színpadot különféle berendezéseivel, a színjátszást és végül az előadások művészi vezetését kell megvilágítani.” (U. o.) Hogy tehát a színháztörténetnek a drámatörténettől való függetlenségét és önállóságát kihangsúlyozza, a drámatörténetet egyszerűen kizárta vizsgálódása köréből. Rögtön belátjuk ennek a szintén egyoldalú felfogásnak a tarthatatlanságát, ha megfontoljuk, hogy azok a drámák, amelyek színpadi előadást nem értek meg, sokszor indirekt úton jellemző megvilágítását adhatják egy kornak, rámutatnak arra, hogy milyen darab nem kellett egy kor színgazgatóinak és közönségének, ami esetleg később más korhangulat és eszmeáramlat következtében sikert ért el.

A színháztörténet központi alapproblémája: a színészi alkotás megrögzíthetatlensége, úgy hogy először ezt kell megoldanunk, mielőtt a színháztörténet rendszerét tovább építenénk. Pontosan megfogalmazva a probléma így szól: „a színészi lényeg nem vizsgálható történelmi perspektívában, mert a színész alkotása felidézhetetlen.” (Németh Antal.) Valóban, ha összehasonlítjuk a színészi alkotás történeti vizsgálatát a többi művészet alkotásaival, ez a nehézség rögtön szembe ötlük. A művészettörténet a legtöbb esetben bármikor olyan formában láthatja maga előtt elmúlt korok képzőművészeinek alkotásait, ahogy azokat annak idején megálmodta és megvalósította. A színész alkotása azonban az előadással nyomtalanul eltűnik. A színészet történetírójának valóban nem áll úgy a rendelkezésére X. Y. XIX. századi Othello alakítása, mint a képzőművészetek történetének mondjuk Leonardo da Vinci „Utolsó vacsorája.” A probléma súlyos és alapvető, úgyannyira, hogy ha erre nem tudunk kielégítő megoldást találni, színháztudomány, mint olyan, nem is lehetséges. Mint látni fogjuk, a színháztörténetnek vannak azért eszközei a színház történetének megismeréséhez.

A jövő színháztörténetészeinek a feladata ebből a szempontból máris jóval könnyebb. A gramofon és a film segítségével ugyanis a színészi alkotás ma már megrögzíthető és kevés fantáziával újra átélhető. Egyes német színháztudományi intézetek fő feladatuknak tartják a jelen-élő színész kiválóságai művészetének a jövőbe való ilyen megoldású átmentését.

A multa vonatkozólag: az élő színjátszó hagyomány az az alap, amiről kiindulva kellő fantáziával rendelkezve átélhetjük és megérthetjük elmúlt korok színészi magyarságainak alkotásait. Ebből a tételből a színháztörténet 3 lényeges sajátossága fejthető ki. 1. Színháztörténetet csak az írjon és csak az tud írni, aki, ha maga nem is színész, de közvetlen, élő kapcsolatban van a jelen színészi stílusával, azt, ha meg nem is valósítja, de belsőleg átéli; 2. a szín-

háztörténeti vizsgálódásnak retrospektívnek kell lenni, a jelenből a közelmúlton keresztül a régebbi múltba irányulnia, de nem szabad megelegednie az éppen feldolgozásra kitűzött kor vizsgálatával, hanem az azt megelőzőt is vizsgálni kell, a színházban uralkodó tradíció folytán ugyanis sok mindent éppen a megelőző kor színházi viszonyainak ismeretében érthetünk csak meg. Így pl. Max Herrmannak is Hans Sachs színházának kutatása közben nagy segítségére volt a középkori német színházi viszonyoknak ismerete; 3. a színháztörténet írójának kellő fantáziával kell rendelkeznie.

A színháztörténésznek ezenkívül a színházi filológia összes lehetséges eszközeit fel kell használnia, hogy közvetve minél több adatot kapjon a színjátékhoz, illetve a színjátékszerű jelenséghez. A lehető legszélesebb alapon kell vizsgálni a múlt színházát. Ennek a vizsgálatnak egyaránt ki kell terjednie a színészre, a drámára, a közönségre, a díszletre. Fel kell használnia a többi művészettel való párhuzamot, a pszichológiai szempontot, a művelődéstörténeti adatokat, stb. Mivel a színház nemcsak művészet, hanem kulturális jelenség is, az illető kor egyéb kulturális jelenségeivel való összefüggését is meg kell vizsgálnia. Végül a színház történésszének a színésztől, rendezőtől, díszletről összehordott adatait mind a színház szintetikus egységére kell vonatkoztatnia.

Részletesebben kifejtve és példákkal illusztrálva, a színháztörténeti kutatás alapelveiről a következőket mondhatjuk: Aki ma iskolai, műkedvelő színjátékot rendez, az tudja, hogy a rendezésben a pedagógiai szempont elsőrendű fontosságú. Ennek értelmében történik ma az esetleges szövegátalakítás, a dramaturgiai feldolgozás és a rendezés. Viszont a jelen iskolai színházának ismeretében a színháztörténész meg fogja érteni, hogy a XVIII. századi magyar iskolai színjátékokban is pedagógiai szempont érvényesült. Ebből következik és magyarázható az, hogy különösen kezdetben az iskolai drámákban nincsenek női szerepek, a darabok mind moralizáló, prédikáló tendenciájúak, vagy megnyesgetett klasszikusok. Az is valószínű, hogy ennek megfelelően a színjátszásban a deklamáló, pátoszos stílus volt az uralkodó. A görög színház rendezői elveire akkor jöttek rá igazán, amikor szabadtéri játék rendezése során a modern rendezők is gyakorlatban találták magukat szemben a szabadter által előidézett rendezői problémákkal. A Winds az oberammergau-i passiójátékok segítségével próbálja megérteni a középkori misztériumjátékok rendezői problémáit. Ezt a segítséget azonban csak kellő kritikai érzékkel és különböző körülmények gondos és elv választásával és szem előtt tartásával lehet igénybe venni.

Maga a színháztörténet a színháztudomány tárgya alapján két csoportba osztható: 1. a színjáték; 2. a színjátékszerű jelenség történeti vizsgálódására. A színháztörténet feladatát, elmúlt korok rekonstruálását a színházi filológia segítségével éri el. A színházi filológia eszközei 3 nagy csoportba oszthatók: 1. a színjátékra vonatkozó közvetlen adatokra; 2. magából a színjátékból eredő 3. rajta kívül álló, de vele összefüggésben lévő olyan tényekre és

törvényszerűségekre, amelyek segítségével a színháztörténet követhetést tud levonni magára a színjátéokra.

Az első csoportba tartozó színházfilológiai eszközök: 1. színészek, rendezők, drámaírók, egyszóval a színház alkotó művészeinek önvallomásai, naplói, emlékiratai; 2. előadásokról szóló színikritikák, kortársaknak az előadásokról, vagy a színház egyes alkotó művészetéről szóló ismertetései, feljegyzései.

A második csoportba tartozó színházfilológiai eszközök: 1. drámaillusztrációk; 2. színpadi utasítások; 3. rendezőpéldányok; 4. színpadforma és drámai szöveg kölcsönhatása; 5. a színházak egymásra gyakorolt hatása; 6. a színjáték párhuzamos viszonyának törvénye; 7. a színjáték funkciójának ismerete; 8. közönségvizsgálat; 9. színlapok.

A harmadik csoportba tartozók: 1. társadalom és színjáték-szerkezete közötti összefüggés; 2. a korabeli képzőművészeti és egyéb művészeti emlékek összehasonlítása; 3. művelődéstörténeti adatok.

Most vegyük egyenkint, sorra a színházi filológia eszközeit.

I. 1. A színház alkotó művészeinek önvallomásai, naplói, emlékiratai. Ezek igen értékes adatok a színháztörténész kezében, de kellő kritikával kell fogadni és kiértékelni. Minden ember veleszületett tulajdonsága az, hogy elfogult sajátmagával szemben. Saját hibáit szépítgeti, takarja és hajlamos saját erőnyeit túlozni és előnyös színben feltüntetni magát. Viszont a színház alkotó művészeinek saját művészetükről sok esetben többet és olyat is tudnak mondani, ami egy tisztán teoretikus beállítottságú ember figyelmét elkerüli. A színház alkotó művészei kijelentésének legjobb próbája a kortársak észrevételei, művészetük jellemzése. A színházi filológiának ezt a két eszközét egymást kiegészítve kell használni, egyiket a másik ellenőrzésére. A színikritikák és a kortársaknak a korabeli színházi állapotokra vonatkozó megjegyzései és beszámolóik közül a színháztörténet soha sem elégedhet meg, ha van több belőle, egy beszámolóval. Minden rávonatkozó korabeli feljegyzést össze kell gyűjteni. Sokszor az ily módon összehordott anyag a legellentétebb véleményt tartalmazza egymásról, a színészről, vagy színjátékról. Napjaink színikritikáit is, ha megfigyeljük, azt látjuk, hogy azok egyéni szubjektív különbségek, adottságok, pártérdekek és egyéb szempontok alapján a legellentétebb képet adnak sokszor ugyanarról az előadásról, vagy színészi teljesítményről. A színháztörténésznek a színikritikák és korabeli beszámolók egész hátterét, minden részletkörülményét tisztázni kell, az esetleges elfogultságot beszámítva és a különböző véleményeket összevetve a színjáték, az előadás, vagy a színészi teljesítmény eredőjét kiértékelni.

Az első csoportba tartozó színházfilológiai eszközök által nyert adatokat további, a második csoportba tartozó eszközök felhasználásával kell tovább ellenőrizni és esetleg új eredményeket, meglátásokat szerezni.

A második csoportba tartozó színházfilológiai eszközök:

1. Drámaillusztrációk. Hogy az egykorú drámaillusztrációk, feltéve, hogy találunk ilyeneket, — milyen fontossággal bírnak a

színjátékok rekonstruálására, azt nem is kell külön hangsúlyoznom, hisz ezek az illusztrációk a legszemléletesebb képet adják a színjátékról, olyan képet, amelyet egyébként szétszórt adatokból alkotó fantáziánknak kell megteremteni. A drámaillusztrációk színésztörténeti forrásanyagát Max Herrmann, a berlini egyetem színház-tudományi intézetének professzora használta fel először. A drámaillusztrációk helyes kiértékelése szempontjából mindenekelőtt tisztázni kell keletkezésük történetét. Négy csoportba oszthatjuk a drámaillusztrációkat: 1. azok, amelyeknek illusztrátora nem specifikus színházi illusztrálására gondolt, hanem csak mint egy könyvre; 2. a nélkül, hogy a színelőadást látta volna, mesterségesen, fantáziája segítségével alkot képet róla magának; 3. egy jövőbeni előadáshoz készült tervek; és végül 4. egy valóban lefolyt előadás reprodukálása. Természetesen ez utóbbi a legértékesebb számunkra, ebben találunk legtöbb anyagot.

A magyarországi iskolai színjátékok rekonstruálása szempontjából pl. felbecsülhetetlen értékű az az 1685-ből Lőcséről való rajz, ami egy ilyen színjáték előadását ábrázolja. A rajzot Amon Comenius János „Láthatatlan Világ”-ában találjuk. „Komédiás nézni való játék” címen. A rajz alapján megállapíthatjuk, hogy nézőtér és színpad külön van, de nincs még egymástól fényküszöbvel és zenekari árokkal elválasztva. Átmeneti fokot alkot tehát a középkori misztériumszínpad és az első világi színpad között. A nézők egy része, — az előkelők, — ülnek, míg a többiek állnak. Megfelel ez a nemesi előjogokat élvező társadalom szerkezetének. Az actorok jelmezt viselnek. A színpad maga egyszerű, három ajtó van rajta a ki- és bejárásra, ami megfelel az európai Terentius színpadformának. Ez a kép természetesen csak egy fázisát örökíti meg, — ezt is több adattal kellene még alátámasztani, — a másfél évszázadig tartó iskolai színjátékok bizonyára nem egy, hanem több színpadformát is teremtettek.

2. Hasznos színházfilológiai eszköz a darabokban rejlő közvetlen és közvetett színpadi utasítások, amelyek világot vetnek a színpadtechnikára, visszatükrözik a kor szellemi képét, megnyilvánul bennük a korszellem. Ebből a szempontból a magyar drámateljesen feldolgozatlan anyag, ugyanakkor a külföld szép eredményeket ért el általuk. Hogy csak egy példát említsek, Joseph Gregor a darabokban rejlő színpadi utasítások alapján rekonstruálta az osztrák-iskolai színházak Terentius színpadát. A nürnbergi mesterdalnokok színpadát ugyanilyen alapon rekonstruálta Max Herrmann és A. Köster.

3. Rendezőpéldányok: Jól kidolgozott, részletes rendezőpéldányok, — ha ilyenekre bukkan a színház-történész, — a legmegbízhatóbb adatokat nyújtják a színjátékra vonatkozólag. A rendezőpéldány tartalmazza a díszletek felállítását, a mozgásokat, a fényhatásokat, stb. úgy, hogy gyakorlott színházi szakember kisfantáziával ennek alapján el tudja képzelni az egész előadás lefolyását. Természetesen azért az ily módon nyert képet is össze kell hasonlítani és ellenőrizni kell a többi adatokkal. Ismét egy

színháztudományi intézet feladata volna a jelentősebb, magyar rendezők részletes rendezőpéldányainak (Hevesi, Paulai) összegyűjtése, megfelelő kritikai és filológiai publikálása. A rendezőpéldányok gyűjtése és feldolgozása a színháztörténet általános célját, elmúlt korok színjátékainak rekonstruálását szolgálja, ezenkívül azonban a legszemléletesebb formában ad képet az egyes rendezőről, tehát a rendezés történetének is igen fontos eszköze, de a színpadformára és a díszletre nézve is igen fontos. Végül az egyes rendezőpéldányok kidolgozásában mutatkozó különbségek megadják magának a rendezőpéldánynak is a történeti fejlődésképét.

4. Színpadforma és drámai szöveg kölcsönhatása. Ez azt jelenti, hogy a drámaíró tőki kora színpadformája. Minden színpadforma bizonyos költői és előadásbeli stílussal van összekötve. A drámaíró nem vonhatja ki magát teljesen a korabeli színpadforma hatása alól, különösen akkor nem, — és legtöbbször ez a helyzet, — ha elő is akarja adni darabját, színpadi előadásra gondol. A drámaíró tudatosan, sokszor tudat alatt bizonyos fokig determinálja drámája megírásában, a szerkesztésben, a színhelyek megválasztásában az uralkodó színpadforma. Ez kétségtelenül így van, de túlzottnak tartom Köster német színháztudós véleményét, ami ezt az összefüggést általános és feltétlen érvényűnek és túlságosan sematikusnak veszi. Nem számol egy-egy kiemelkedő nagy drámaíró egyéniségével, akik bizonyos fokig függetleníthetik magukat a korabeli uralkodó színpadformától, vagy nem is gondolnak színpadi előadásra. Köster másik tévedése az, hogy a technikai adottságokat mindentől független, önmagától való képződménynek tartja, ami mindent meghatároz, holott az is a korszellem meghatározása, mint bizonyos fokig a dráma. Gyakorlatilag a színpadforma és drámai szöveg kölcsönhatása annyit jelent, hogy a színpadforma ismeretében bizonyos fokig a dráma szerkezetére és fordítva a drámai szövegből a korabeli színpadformára következtethetünk. Magyar viszonylatban inkább ez utóbbi eset lehet segítségünkre, a színházi filológiának ez az eszköze. Misztériumjátékaink és az első iskolai színjátékok előadásának körülményeiről nem sokat tudunk, a fennmaradt iskolai színjátékokból kellene következtetni az előadás külsőségeire.

5. Színházak egymásra gyakorolt hatásának vizsgálata sok mindenben felvilágosításul szolgálhat a színháztörténészeknek. Egy iskola, új játéktípus, vagy kiemelkedő színészegezés, esetleg együttes vendégszereplései (lásd meiningeniek) hatással lehetnek más színházak és színészek stílusára.

6. A párhuzamos elemek viszonya törvényének lényege az, hogy a színjátékszerkezet meghatározza a színjáték sajátosságait. A színjáték rekonstruálásának kiindulópontja tehát a szerkezet meghatározása. Ha a szerkezeten belül lényeges alkotóelemeket, úgynevezett szerkezeti alapelemeket megváltoztatunk, vagy kicserélünk, a többi elemek is megváltoznak és más összefüggésrendszer, más szerkezet jön létre. A szerkezet átalakulásával megváltoznak az elemek sajátosságai is. Például, ha a díszlettel színpadra írt

Shakespeare drámát klasszikus díszletekkel játsszák, meg kell változtatni a szöveget is, már az átdíszletezés miatt is fel kell forgatni a képek sorrendjét, egyes jeleneteket ki kell hagyni, másokat össze kell vonni. Ezen a jelenségen alapszik a párhuzamos viszonyok törvénye, ami Hont Ferenc fogalmazásában így szól: „Ahogy valamely színjátékszerkezet egyik eleme viszonylik a vele összetartozó másik elemhez, ugyanúgy viszonylik a harmadik elem a vele összetartozó negyedik elemhez, és így tovább. Példák: a primitív népek együttes csoport színjátékaiban nincs külön színpad és külön nézőtér, de nincs külön színjátész és külön közönség sem, nem vált még külön egymástól az énekelt és beszélt szöveg sem és így tovább. Ezt a színjátékszerkezetet a differenciálatlan egység jellemzi. A középkori misztériumjátékokban van már külön színpad és külön nézőtér, de a kettő szorosan összekapcsolódik: a színpadon van hely a nézők számára és a közönség közt vannak játszóhelyek. Ennek megfelelően egyes előadásban belül van már külön játszó és külön néző csoport, de a nézők részt vesznek helyenkint a játékban és a színjátékosok a közönséggel is játszanak, azonkívül ugyanaz a polgár egyszer néző, máskor játszó, a színjátékos esetenkint külön tevékenység, de nem külön mesterség. Az énekelt és beszélt szöveg már külön vált egymástól, de ugyanabban az előadásban egyik a másikba kapcsolódik. Végül a naturalista színjátékban a nézőtérre függöny, zenekari árok, fénykűszöb választja el a színpadtól. Passzív nézők előtt hivatásos színészek játszanak, akiknek nem szabad tudomást venniük a közönségről. A beszélt drámából kiszorult az énekelt szöveg egy másik külön műfajba: a rendszerint csak énekelt operába.” (Kívételt képez az operett.) Az elemek párhuzamos viszonyának törvénye azért fontos színháztudományi eszköz, mert segítségével három elem ismeretében, akár csak a matematikában, meghatározhatjuk a negyedik, ismeretlen elemet.

7. Nagymértékben megkönnyíti a színjátékok rekonstruálását, ha ismerjük azt a funkciót, amit az illető színjáték a maga korában betöltött. Az iskolai színjátékok oktatói, nevelői célzatából következnek és magyarázható, hogy különösen kezdetben az iskolai drámákban nincsenek női szerepek, a darabok mind moralizáló tendenciájúak, vagy megnyesegtetett klasszikusok. Valószínű, hogy ennek megfelelően a színjátékosban a deklamáló stílus volt az uralkodó.

8. Közönségvizsgálat. Tekintve, hogy a közönség egyik művészetben sem olyan fontos tényező, mint a színházban, a színházi közönség történeti vizsgálata igen értékes adatokkal és felvilágosításokkal szolgálhat az illető kor színházára nézve. Nálunk pl. a kezdődő magyar színház hazafias jellege és a közönség hazafiassága kölcsönösen magyarázzák egymást. Így érthető az, hogy volt idő, amikor a német színpadokon Othellót békés, szerencsés befejezéssel adhatták csak elő, mert a közönség nem bírta a túlhevés émociókat előidéző jeleneteket. A misztériumok közönségének ismerete szintén sok mindent megmagyaráz. A misztériumok közönségére jellemző volt az élénk kíváncsiság. Ez magyarázza meg azt, hogy

sokszor vízzel telt árok, vagy barrikádok védtek a színpadot a közönség ostroma ellen. Azt, hogy 11 napon át is lehetett folytatni a misztériumok előadásait, a közönség kitartása tette lehetővé.

9. A színház történeti vizsgálatában a színlapokat is megfelelő hely illeti meg. Az egyes korok egymástól eltérő színlapjai nem a véletlen szeszélyes játékanak eredményei, hanem megfelelnek az illető kor általános szellemének. A színlapok, színház-történeti vizsgálata nálunk eléggé elhanyagolt területe a színház-tudományi kutatásnak. (Ami kevés van, az megelégszik az adatok közlésével, mint pl. Lugosi D. tanulmánya a szegedi piarista iskolai színlapokról, de nem igyekszik kiértékelni az adatokat.) Pedig igen hálás anyag a módszeresen dolgozó kutató kezében. Önálló történeti kutatásunkon túlmenően a színjáték rekonstruálása szempontjából is nagy értékkel bírnak. Dr. Ábel Jenő a „Századok“ 1884-es évfolyamában egy XV. századbeli bárfai misztérium színlapja alapján próbálja meg rekonstruálni a misztériumot a korabeli német misztériumok ismeretében. A rekonstruált tartalmat nem fogadjuk el hiteltelennek (a szereplők alapján pl. Ábrahám és Izsák Jézus halálának előképéül is szolgálhat), tehát nem egyértelműen határozott a rekonstruálás, de más egyéb adatok birtokában igen jó eszköz.

(Folytatjuk.)

Kálmán László

K Ö N Y V E K

ORTUTAY GYULA: KÉT ELŐADÁS.

Bp. 1947. Egyetemi Nyomda, 84 l.

Ortutaynak, a kultuszminiszternek és a néprajztudósnak két különböző természetű előadását fogja össze ez a most megjelent, csinos kiállítású füzet. Az egyik, amelyet a magyar művelődési intézmények, szervek közös ülésén, ez év május 17-én tartott a Zenei-művészeti Főiskolán *Művelődéspolitikánk alapelveiről*; a kultuszminiszter; a másik, az április 14-i akadémiai székfoglaló: a néprajztudós előadása. Hogy egy kötetbe került, indokolja nemcsak a szerző sajátos, nolihisztor személye, de az a jó értelemben vett politikai tendencia is, amely ma már a művelődéspolitikától éppúgy elválaszthatatlan, mint a magyarságtudomány problémáitól. A magyar nép legmélyebb problémáiról beszél a könyvecskében Ortutay. Az elsőben arról, hogy mi az a nevelési eszmény, amely mai — marxista és nem-marxista világnézetre polarizált — társadalmunk minden rétege számára elfogadható és értékes. „A magyar demok-

rácia iskolai ideálja — írja — a dolgozó, a teremtő, az alkotó ember típusa. Nem a magyar történelmi hagyományok hőseivel, nem a magyar szabadságharcok hőseivel kell szakítania iskoláinknak, ezek élni fognak, míg magyar nevelés lesz, hanem az úriemberi és fixitizeses életideállal. Helyét a munkás foglalja el, mint életet alakító, eszményeket adó ideál. Munkás a földeken, műhelyekben; a kutató laboratóriumokban, az íróasztalnál“. Nevelésünk további célja a társadalomban való gondolkodásra nevelés, amely a helyes közösségi élet kialakításának alapföltétele. „Olyan társadalomkép áll előtűnk, amelyben az osztályokat munkafunkcióik, nem pedig valami hübris, gőg, kizsákmányolási lehetőség különíti el, olyan társadalomkép, amelyben az egyén a maga képességei irányában szabadon és teljesen kifejlődhetik, de ugyanakkor ez a fejlődés a közösség érdekeivel is egybeesik. Az egyéniség és közösség kóros szembeállítására helyett helyes egyensúlyra kell törekednünk.“

Beszámol a továbbiakban Ortutay az általános iskola (ahogyan ő igen helyesen nevezi: *népi gimnázium*) kérdéseiről, a felsőoktatásról, a tudománysszervezésről, tudósképzésről, nevelőképzésről, a szakoktatásról és a művelődéspolitikai terveiről (kínévezések, népi kollégiumok, szabadművelődés, orvosképzés stb.). Egy helyütt fölveti a *népiség* problémáját is, rámutatva a kívánatos arányra. Én alig hiszem, hogy akadna valaki, aki kizárólag azt követelné, hogy „irodalmi oktatásunk alapja, tartalma és célja is a népköltészet, népmese legyen, nem pedig a magyar regényirodalom, költészet; zenénk csak pentatónia lenne, semmi más, világgépünk pedig a babona, hiedelem.” Természetes, hogy „*népi csak az alap, a kiindulás, hogy úgy mondjam, felugrási lehetőség, nem pedig a végső cél és az egyetlen tartalom.*” Ezt nem is akarja senki, de úgy hiszem, még nem tartunk ott sem köznevelésünkben, sem társadalmi életünkben, hogy „*tűlzott népicskedéstől*” kelljen tartani. „Rá kell mutatnom innen felelősségem teljes súlyával, hogy sajnálatosan kell látnom zenei képzésünk egyes mozzanataiban a kizárólagosan erre való nevelést, a pentatónia uralmára való kizárólagos törekvést” — mondja Ortutay. *Bár úgy lenne, hogy iskoláinkat és társadalmunkat a népzene tűzásaiktól s nem az értéktelen hulladékekre izlésrombolásaitól kellene féltetni!*

Ortutay másik előadása a mai magyar nép belső vándorlásával (bukovinai székelyek, felvidéki magyarság, földreformmal kapcsolatos áttelepülők stb.) adódó nagyjelentőségű néptudományi föladatakról számol be. Az előadás egyben példa arra, hogy a magyar néptudomány ma is, mint mindig (gondoljunk Berzeviczyre, Kálmányra) politikusa tudomány: a tudományok közül a legjobban képviseli az élet és tudomány, a nép, a dolgozó társadalom és tudomány közti együttműködés elvét. Ortutay tisztelettelos munkát szán ezeknek az új föladataknak, amelyek végzése egyben végrehajtása lenne annak a sokat emlegetett, és sokat tervezett, de megvalósulni sohasem tudott finn módszerű nagy, országos néphagyománygyűjtésnek, amely tudósok irányítása mellett az egész társadalom, az egész magyar nép segítségére számít. A magyar néptudomány 1848 méltó megünneplése alkalmából eddig már három külön föladatait vállalt magára mindennapi kötelességteljesítésén és az újjáépítésén ki-

vül: 48 ma is élő néphagyományainak összegyűjtését; a Mátyás királyra vonatkozó, dunatjai népköltészeti anyag összegyűjtését és a vidéki múzeumok megszervezését. Negyediknek járul ehhez ez az újszerű föladat, amely egyúttal a félvezszázados adósságot is, az országos néphajzi gyűjtést is elvégzi. Ugyanakkor ez a gyűjtés lesz alkalmas arra, hogy egy csomó modern néprajzkutatási módszernek — amelyek jórészenek éppen Ortutay és a szegedi egyetem tudós profeszora, Marót Károly volt magyar úttörője — gyakorlati jelentőségére fényt vessen. Így az *egyéniiségkutatásnak*, mely a modern magyar folklorának Kálmány Lajos óta legizgatottabb problémája; a *családakutásnak*, egyáltalán bizonyos közösségek (települések, falvak, etnikai csoportok stb.) *intenzív vizsgálata*; a *hagyományátadás* eddig még vizsgálatlan kérdései; a hagyomány megszokott, de nem élő gyakorlatának és a *megújulásnak* problémája stb. A *megváltozott viszonyok közé került etnikai egységek vizsgálata* segít bennünket a magyarságtudomány végső kérdésére való válaszhoz, amelyet eddig oly hiába kerestünk: mi az etnikum, mint él, alakul, újul meg, terem spontán módon, veti le önmaga régi formáit, vagy éleszt föl hagyományokat a nép. Mindez pedig feleletet ad a maig megválaszolatlan kérdésre: „*Mi hát a magyar nép jellege, mi határozza meg e jelleg megmaradását, alakulását, azaz: mi a magyar?*”

Örömmel láttuk együtt Ortutaynak két, közérdeklődésre is számottartó előadását, noha hiányoljuk, hogy két esztendője a nevelők átképzésekor a népkultúra szerepéről iartott előadását (a Köznevelés és Demokrácia c. kötetéből) nem gyűjtötte ide. Azt hisszük ugyanis, hogy a mellett, hogy ezek az előadások tudományos berkekben is sok kezdeményezésre, vitára adnak indítást, egyúttal igen hasznosan szolgálják a magyar népiség kérdéseinek tárgyilagos ismertetését a magyar társadalom számára is. *Tudományos és politikai értékek mellett ebben van e kis tanulmánykötetnek harmadik s az előbbiekkal egyértékű jelentősége.*

Péter, László

WEÖRES SÁNDOR: A FOGAK TOR-
NÁCA. (Versek). Egyetemi-nyomda.

Kevés könyv ejthette az idej könyvnapon annyira lábba a magyar irodalmé életet, mint Weöres Sándornak ez a legújabb verseskötete. Weöresnek állandó

epiteon ornans-a — ha ugyan ezt lehet annak nevezni — „fenegyerek” volt a kritikások és konzervatív irodalmárok körében, de nem csodálható, ha újabb versei után még a leghaladóbb szellemű író vagy költő is ezzel a megkülönböztető kifejezéssel illeti. Mert régebben szokatlannak tűnt ugyan Weöres költészete, de az, aki igazán értett a vershez és átérezte annak lényegét, csakhamar megbarátkozott vele. Ha clözö verseinél „kozmikus”, existenciális” líráról beszélték és a logika törvényeinek felrugásáról; ha az olvasó úgy érezte, hogy nem a meglévő világban jár, hanem egy mámoros elme zsibbadt álmának birodalmában, akkor ezek a költemények azt a benyomást keltik, hogy írójuk töltette magát a lehetőség és valóságosság birodalmán és olyan szférába jutott, — nem mondtuk, hogy emelkedett — ahol már nem is számít arra, hogy anyától született és agysejtjeivel gondolkodó, szívvel érző ember követhesse. Weöres ezzel a kötetével jelvágt a utolsó szálát is, amely költészetét még az emberekhez, a világhoz kötötte és elérte célját — mert minden valószínűség szerint ez volt a célja: egyedül maradt.

A kötetet rendkívül kényes hangszer. Csak avatott kezekkel szabad hozzányúlni és jai, ha egy idétlen kéz tűfeszíti a húrokat. Ha azonban gyakorlott kéz nyúl hozzájuk, a húrok ugyan pattanásig feszülhetnek, de el nem szakadnak. Itt van a titka annak, hogy az eddig elmondottak ellenére Weöres Sándor újabb verseit csakis rendkívüli és egyedülálló zsenije újabb meggyilvánulásának nevezhetjük. Éppen Weöres az, aki ilyet megtehet — és akinek erre a fokra szükségszerűen el kellett jutnia. Ismerni kell egész eddigi költészetét, amivel nemcsak a magyar, hanem a világirodalom számára is fehéren jelölt területet hódított meg, ismerni kell előző könyvét, az *Elysium*-ot, amelyben előre sejtette, merre kanyarodik lírája; benne már fenyegetett a veszély, amely most bekövetkezett. Az *Elysium* után nem jöhetett más, itt a költő széthányta a korlátokat és kilódult a végtelenbe, ahol hangjára már nem érkezhethet visszhang. Van még ennél is tovább? Nincs jogunk leszögezni, hogy nem. Weöres Sándor a maga útján halad és az idő fogja meghatározni, helyük van-e ilyen verseknek az irodalomban, vagy sem?

A kötet egyes verseiben megható leegyszerűsödés mutatkozik és a költő meztelenül, sallang nélkül adja önmagát. A mintegy ötezer éves Gilgames-eposz

magyar feldolgozása elvitathatatlan irodalmi érdem. A „Tizenöt dal” című ciklus versei még a kézzelfogható Weörest idézik. Egyes soroknál még ringatózhat a lélek, mint a szépség taván. Érinti a költőt az emberiség és magyarság sorsa is és megindítóan keresetlen szavakban, de a legnagyobbak váteszi kifejezőerejével emeli fel szavát. „Nyomor” című versében eljut oda, ahol a saját partjain túláramló tehetség nem bírja többé önmagába fojtani értékének tudatát és így beszél: „Költő voltam, szálltam isteni magasba, magyar szó előttem oda nem halt még.” Majd később: „Amit én a mezőn elvégezni bírok, tízszer jobban végzi akármelyik béres, de amit, a papírmezőn elmulasztok, az Isten se viszi énnélkülem véghez.” Sok helyen úgy érezzük, hogy a költő a mélyen-emberi felé közeledik.

Szintézisként állapítsuk meg: a kötet versei már nem önmaguk adják értéküket, önálló fényüket saját vakító ragyogásuk nyelte el; — bármennyire paradoxnak tűnik is ez. — De az a patina, amelyet Weöres Sándor eddigi útja névének fogalmára rakott, mégis tülemeli ezeket a verseket az átlagon és odasorakoztatja a költő alkotásainak pantheonjába. Az idő ítélni fog ugyan, de nem lehet vitás, hogy Weöres Sándor költészete — a Fogak Tornácát is beleértve — nyugodtan állhat az ítélszék elé.

Kövesdi László

BERCZELI A. KÁROLY: KÉT PÁSZTOR. (Egyetemi Nyomda).

Tiszta levegőjű, nemes értékelésű könyv. Esendő emberi sorsoknak költői megfogalmazása.

A dunántúli táj szelíd, tiszta hangulata ömlik végig e regényen; az ember önkéntelenül mélyet szippant belőle. Pedig a szelíd dombok, szőlők, fák, virágok sok szomorúságot és emberi gonosztságot rejtjenek. Ezt az emberi gonosztságot szeretné kiűzni a hegyek közül Korondy Elemér, az öreg tanító fia. Elmélyült, töprengő apostoli lélek, aki a maga túlzott jószágakarásával szeretné megtisztítani az embereket. Szövegséget köt evégből a szőlőpásztorral, ezzel a gondoktól, megalkuvástól megrokkant, szánalmas lélekkel, hogy kéten vigyázzák majd a kis falu álmát. Hőbortosnak tartják, pedig csak okos és túlságosan jó. Szerelme a kis Juli iránt is ilyen finom, halk és egyszerű. Ez a szerelem mint egy lágy szonett úgy illeszkedik az események közé. A végső megoldás szomorú, de mégis felemelő.

Elemér legendába magasztosult alakja halála után kezdi megtermékenyíteni a szíveket és jósaága úgy árad szét az emberek között a síron túl is, mint a balzsam.

Berczeli új regénye határozott fejlődés irójának pályáján. A regény felépítése, meseszövege határozott, egyenes vonalú, költőien szép. A részletek pontosan illeszkednek a vezérfonalhoz. Nagy érdeme a költői nyelvezet, mely meseterien simul a reális történésekhez. Egy legenda születését látjuk egyszerű, emberi sorsokból kinőni és úgy érezzük, hogy mi is megtisztulunk általa.

B. K.

INDIG OTTÓ: KÁNIKULA. (Franklin).

A probléma, melyet az író felvet, nagyon súlyos. A könnyed stílus, a Riviera pompázó szépsége s az író síma elbeszélő modora mögött mély emberi tragédia lappang. Ez a kánikulai élmény nem is olyan egyszerű: a felületes olvasó megbotránkozik az író szertelen megállapításain, öntetszolgésén (talán ezen joggal). Néha valóban bántó ez a túlzottan pompázó környezet, különösen, aki nem éli bele magát a fiatal lány esendő tragikus komplexumába.

Rövid meséje ez: az író a háború kitörése előtti nyarat a Rivierán tölti. Itt ismerkedik meg egy amerikai flapperrel s annak anyjával. Baráti légkör alakul ki köztük, mignem megjelenik a gyönyörű svéd asszony a barátjával. Rövidesen látjuk a vergődő, szerencsétlen beállítottágú női lélek tragikus hajlamát. Az amerikai lány és a svéd asszony kapcsolata eleinte jelentéktelen zárdái rajongás csak, de később veszélyes, bűnös szenvedély formájában jelentkezik. A tragédia készülöben van. Az író halálosan beleszeret a svéd asszonyba. De egy szerelmi találkozásnak tanúja lesz az amerikai lány s különös helyzetben szenvedni végig két ember örömét. A találka után mérhetetlen kínódásában felvágja ereit s rövidesen meghal. A szerelmesek pedig már nem örülnek egymásnak, a halott lány arca mindenüvé elkíséri őket, elválnak.

Indig Ottó könyve elgondolkasztató, bár nem feltétlen irodalmi igényű. Az élmény, akármilyen különös is az, nem szükségszereűn irodalmi anyag. A stílus azonban mentőkörülmény s valamennyire az alakok ábrázolása is. Mindenesetre azt hisszük, szerzőjük többre is képes.

B. K.

SÁSDI SÁNDOR: NYOLC HOLD FÖLD. (Dante).

Jellegetesen paraszti problémát feltáró könyv, hiteles környezet- és pompás jellemábrázolással. Nem a „vadvirágos, akáclobos falut” ismerjük meg belőle, hanem a munkában hajnaltól estig tartó robottól kicsit kiszikkadt emberek közözségét. Kacvargó szenvedélyek, alattomos érzések, kapzsiság és mindegyükrelelt kétségbeesett ragaszkodás a rögöz.

Kapaszkodás a nyolc hold földhöz, amit a menyecske hozott a házhoz s amit a férj halála után is meg akarunk tartani az öregek, a kisebbik fiú által. Ennek szíve ugyan másfelé húz, sőt kedvese gyermekét vár tőle, de a család konok, kitartó küzdelme bátyja kihűlt nyoszolyájába kényszeríti.

Sok mindent megtalálunk e könyvben, a falu igazi arcát, a maga természetességében, s megtaláljuk az árnyékoldalt is: földéhség, irigység, jafvaszszony, angyalcsinálók, verekedés, bimbózó szerelmek, hársfaillatú és bűnös, gátnélküli szenvedélyek feltárását.

Sásdi Sándor, nyugodtan mondhatjuk, állandó fejlődésben van, de azt is leplezetlenül reméljük, hogy a jövőben már többet kapunk tőle.

B. K.

TERSÁNSZKY J. JENŐ: FÉLBOLOND (Egyetemi Nyomda).

A nagybányai művésztelep tarka életéből kapunk ízelítőt nagyszerű humoristánk könyvében. A társadalmi konvenciókat kiküszöbölő és ezáltal saját külön életformát kialakító művészek furcsa, de mindenképpen rokonszenves életét ismerjük meg e könyvben. A figurák érdekesek, tehetségesek és kevésbé tehetségesek, igazi művészek és műkedvelők. A félbolond Attila jellemzően visszataszító fizikai és lelki tulajdonságai-
val, Dáridovics Csozskó és a többi bohém festő excentrikus, de melegszívű, bajtársias szellemű egyénisége végig leköti figyelmünket. Nagybánya változatos, érdekes festői tájait nagyszerű bemutatásban élvezhetjük. A sajátosság humorú könyv mozgó elemé a mély bölcsesség. Az olvasás élménye mellett megismerjük Nagybánya festőtelepének világháború előtti életét, bölcs humoristánk legújabb könyvében.

B. K.

SÓTÉR ISTVÁN: BÜNBEESÉS. (Athenaeum).

A két háború közti társadalom, főleg a polgárosztály és pénzarisztokrát-

cia keresztmetszetét vetíti elénk Sötér István legújabb könyvében. A dékadens, erkölcsileg zuhlott, szellemileg kiégett, neurétikus emberek portréja között néha azért friss színfoltként előbukkannak a társadalmi átalakulásban hívők is.

Az író szépítés nélkül festi le Budapest utolsó éveit a háborúig: az emberek értelmetlen cselekedeteit, melyekkel önmagukat ámitják. Maga a mese biztos hullámmzással hömpölyög a típusok és jellemek sajtáságos életformáin keresztül. A szerelmében csalódott Margit típusa a sznob asszonynak, Mercedes a húga, a zongoraművész, aki érzékeinek alázatos rabja, mind-mind különös figurája e könyvnek. A gazdag Marton szentimentális esetlenségei, Jankovits, a tehetségtelen újságíró, ki öregedésében mégis a viharos szerelem rabja; rabja egy érthetetlen rajongásnak, mely a csend világába szökteti. Csontó markáns, öntudatos tanár, a készülő új világ apostola, valami hívős, kijózanító levegőt visz be a regény füledt, ideges atmoszférájába.

Egy város bűnbeesését mutatja be Sötér, egy társadalmi réteg szétbomlásával. Stílusa mesteri, élénk és színes, mondanivalója mély, a lélektani pillanatokát mindvégig kézben tartja. A regény kompozíciója egységes és zárt. Örülünk, hogy szerző még tökéletesebb regényírói készséget mutatott fel, mint eddigi könyveiben.

Baritz Károlyné

KETTŐS ÖRVÉNY: VAS ISTVÁN VERSEI. (Franklin-Társulat, Budapest, 1947.)

Vas István összefoglaló verseskötete, a *Kettős örvény* felborítja minden eddigi elképzelésünket, melyet a líra feladatáról és lehetőségeiről alkottunk. Ha az irodalmat a kifejező és ábrázoló műfajoknak, a teremtő én vagy a valóság által meghatározott csoportjaira osztottuk, a lírát feltétlenül az elsőbe utaltuk. A *Kettős örvény* meggyőz arról, hogy egy eredeti művész mindig áttörheti az esztétika korlátozó elméleteit: Vas István könyvét egyfolytában végigolvashatjuk, mint egy érdekes regényt, az érdeklődés percnyi lankadása nélkül, mindamellet a legszélesebb és változatosabb hangszerelésű költészet hatását. Hagyja az olvasóban. Előttünk a példa: a valóság számtalan arca és a föléje hajló költő más-más nézőpontja mintegy újraalkotja az átélt világot, a maga szerves, eleven egészében. Vas István a realista lírikus, akinek a realizmus nem pusztán

stílust jelent, hanem hűséget is az anyag világának igazához.

Hát mit felelnél, mondd, ha kérdenek, Vörösmartynak és Perőfinek?

Továbbadom a századokon át a kornak, sorsnak forró áramát, s onnan, ahova végzetem vetett, felmutatok egy emberéletet

(Egy ifjú költőhöz.)

Óda az észhez a kötet első verse és utolsó szava az ember. E két eszme pólusa körül gondkórázik Vas István lírája. Céhbéli gondolkodóhoz méltó, ahogy a bonyolult fogalmakat megragadja s egyben minden sorát, a legelvontabbat is, a szenvedély láza fűti: így lesz költészte értelem és szenvedély összefonásából az élet teljes egészének kifejezője. „Kell az élet, meg a halál szörnyű egésze nekem“. Virtuóz rímei, változatos ritmusai, legkivált jambusainak hajlékony hullámmzása megtanít arra, hogy az igazi költő a forma kérdését elsősorban fontosnak tekinti, de csak akkor, ha a forma a kifejezés egyik lehetősége. Vas István formai változatossága az élet változatossága.

Tetszetős volna a kötetben tapasztalható „fejlődésről“, az „egyenesvonalú emelkedésről“ beszélni. Vas István érese kétségtelen az első versek fanyar-édes ízeitől a már-már klasszikus, utolsó versek zamatáig. Mégis ez a tökéletesedés a már néhány évvel ezelőtt írott költeményekben is megmutatkozik: a *Hűsvéti ének a testről*, a *Kérdezed barátném*, vagy *A törvény szépsége* vetekszik az *Alföld*, a *békekötés elé*, a *Villám feketelő*, a *Gyertyaszentelői elégia* félelmetes nagyszerűségével. Legigazabb dicséretük, ha a kritikus bevallja őszinte fájdalommal, hogy műfajánál fogva csak ennyit szólhat róluk.

Rába György

JUHÁSZ KÁLMÁN: A CSANÁDI PÜSPÖKSÉG TÖRTÉNETE. (1307—1386.) Makó, 1946. A csanádi egyházmegye „multjának székesegyházát“ okleveles adatokból hangyaszőrgalommal építgeti Juhász Kálmán, a komoly történetíró tisztes rangjára méltán számottevő kübekházi plébános.

A Szent István-alapítású (917 esztendő) egyházmegye nagyarányúra tervezett történetének I. része a püspökség történetét — egyelőre 700 évre terjedően — 10 kötetben fogja tartalmazni, II. része pedig a török hódoltság idejében el-

pusztított káptalanok és szerzetesrendek 1552-vel záruló történetét 3 kötetben örökíti majd meg. Őt kötet (előző és későbbi időket tárgyalva) már korábban megjelent.

Az egyházi történetírás legcélirányosabbnak tartott módszerét követve, bár „az egyes főpásztorok alakja köré csoportosítja az eseményeket“, nem kizárólagos életrajzi adatokat sorakoztat fel, „az egyes püspökök kormányzatának szakaszát“ csupán időrendi keretül használja a püspökség, mint jogi személy történetéhez.

Az avignoni pápák javadalombetöltő féltékenységét több ízben felidéző, nyolc lustrumos Anjou-korszak területet és tekintélyt gyarapító uralkodói alatt működött csanádi püspökök — a legújabbban publikált kötet szerint — egymás után így sorjáznak: *Benedek* (1307—1332), *Piacenzai Jakab* (1332—1343), *Harkácsi István* (1343—1344), *De Carceribus Galhárd* (1344—1345), *Kapronczai Gergely* (1345—1350), *Telegdi Tamás* (1350—1358), *Lendvai Gergely* (1359—1360), *Bebek Domonkos* (1360—1373), *Miklós* (1373—1375), *Péterfia Pál* (1377—1379), *II. Tamás* (1379—1380) és *Czudar János* (1380—1386).

A szegényes és hiányos forrásanyag ellenére, (hiszen a török hódoltság korában nemcsak a püspöki levéltár ment veszendőbe, hanem a székeskáptalan, a monostorok stb. archivumai is megsemmisültek,) „a távoli levéltárakban véletlenül megmaradt törmelékanyag“-ra támaszkodó szerző sok-sok becses és körültekintően jegyzetelt adatot halmozott fel, amelyeknek korfestő jellegük mellett nem utolsó érdemük, hogy hol a középkor sajátosan elmélyült vallásosságának hamisítatlan levegőjét, hol az Anjouk udvari levegőjének Márki Sándor szóvirágával „felvilágosult ascetizmus“ gyanánt jellemezhető vallásosságát lehellik.

Fáradhatatlan búvárkodás magyar ízeket is bőven csorgató gyümölcse a most ismertetett kötet, amelyet az érdekes auctor a vértanúhalált halt Szent Gellért ez idő szerinti utódának, Hamvas Endrének „profundissimo cum venerationis cultu“ ajánlott. Az alaposan tájékozott és megbízhatóan tájékoztató könyv a „Csanádvármegyei Könyvtár“ 40. kiadványaként látott napvilágot. Nyomdai előállításának stílusos komolysága Abaka György szegedi műhelyének gondos munkáját dicséri.

Márky Imre

REMÉNYIK ZSIGMOND: ÉSZAKI SZÉL. (Révai kiadás.)

Két férfitestvér különös életének feltárásával nyugtalanító lelki problémát vetít elénk az író, amelynek hitelességét talán azzal is igyekeznek alátámasztani, hogy a harmadik főszereplőnek saját magát teszi meg. Érdekes volna pontrólpontra kielemezni az eseményekből a problémá felvetés részleteit, de ha ezt egy rövid tanulmány keretében nem is tehetjük, röviden utalunk a tartalomra:

A két testvér közül Konrád Ödön munkakerülő, váltót hamisít, kártyázik, szeretőjét férfiakkhoz kergeti s azután a kapott pénzt elszedi tőle. Megveti az olyan nyárspolgári „konvenciókat“ mint amilyen a becsület, tisztesség, tiszta élet stb. — Konrád Viktor, a testvére éppen az ellentéte: szerény, békés, szorgalmas tisztviselő. Úgy látszik, jó férj és jó családapa, aki szenved az Ödön által minduntalan előidézett botrányok miatt. Ödönt többször elküldték már munkahelyéről, mikor rájöttek csalásaira, vagy megelégtették garázda, megbotránkozató életmódját, de Viktor kedvéért mindig vissza is vették.

Igy éltek. Mind a ketten szegények, nyomorultak voltak s talán életük végéig így is maradnak, illetve élnek, ha az Ödön féktelensége addig nem fokozódik, míg megöli a feleségét s a Viktor felesége utána szintén öngyilkos lesz. Ezzel lezáródik Viktor életének első korszaka. Peruban már mint gazdag kalandor, szerencsevadászt, üzletembert látjuk viszont. Nem szükséges követnünk az eseményeket, amelyek úgyszólamint csak a nagy változást magyarázzák, illetve inkább talán azt igyekeznek megmutatni, hogy lényegében nem történt semmi változás. Konrád Viktor, a legbelsőbb lényegét tekintve ugyanaz marad, csak a külső életében és magatartásában változott. Felszabadultak igazi belső ösztönei és a szerénység, félszegség, becsületesség, józanság helyét féktelen pecsásvágy, nagypolgári szenvedélyek, bassziók, érvényesülési vágy foglalta el. Ugyanazok a tulajdonságok, amiket Ödönnél láttunk, Viktorban is éltek. Sőt azok határozták meg igazi énjét. De mégis volt valami különbség s talán épp ennek a különbségnek problémája az izgató.

Ha ugyanazok a tulajdonságok éltek Ödönben, miért tudott Viktor karriert csinálni s miért döntöttek Ödönt a közvetlen bukásba?

Ödön minden romlottsága mellett is nyíltszívű, egyenes ember volt. Eszébe sem jutott leplezni romlottságát. Min-

denki előtt tisztán állott. Nem álcázta kegyességbe, szorgalomba, tisztességbe igazi természetét. A társadalom kivette.

Váktor ravaszabb volt, védekezett a társadalomból való számkivetés ellen. Ez a ravaszság a szegénység állapotában becületeségnek, szerénységnek látszott s mikor ez a naszk hirtelen lehullott, ott kellett hagynia nemcsak munkahelyét, de eddigi életét is. De az álcázást, a hazug életet már megtanulta. Odön sorsa meggyőzte annak szükségességéről. Ettől fogva úgy és olyan alakban mutatkozott mindig, amilyen alak legkivánatosabb volt az érvényesüléshez, gazdagsághoz, jóléthez. De, hogy ez az álcázott élet is élviselhető legyen, szükséges volt mégis valaki, aki előtt nem kell hazudnia, s aki előtt éppen ezért becületesebbnek érezheti magát. Ez volt neki az író, a harmadik személy, aki beleláthatott az életébe. Persze, ez az út éppen úgy az elkerülhetetlen bukáshoz vezetett, mint az Odöné.

Végeredményben tehát egy személyben bemutatja a „nyárspolgárt“, a felszabadult, sőt szabadossá vált „nagy polgárt“ s mellette Odön az igazi énünket mutatja. Meglehetősen kemény ítélet a polgári világ felett, de, mert a művészet eszközeivel ítél, ítéletét nem érezzük jogosulatlannak.

Seres József

BALASSA JÓZSEF: A MAGYAR NYELV KÖNYVE. (Dante).

A kitünő nyelvész, — nyugodtan mondhatjuk, hogy nyelvünk tökéletes ismerője — alapvető könyvet írt a magyar nyelvről. Könyve nemcsak a szakemberek, de a művelt nagyközönség számára is élvezetes, könnyen érthető.

Balassa könyvének elején a magyar nyelv őskorát taglalja. A honfoglalás előtti korban élt, közhasználatú szavak felsorolásával rámutat egyrészt nyelvünk önálló voltára, másfelől bemutatja a jövevény szavakat nemzetiségük szerint. Élesen rávilágít a könyvnyomtatás felfedezésének szellemi történeti jelentőségére s ezzel párhuzamosan nyelvünk fejlődésére is.

Tisztán látjuk a reformáció korának magyar írói kezdeményezését — ha nem is nevezhető é folyamat tudatosnak — az egységes nyelv kialakulására. A nyelvújítás és Kazinczy hatását tárgyilagosan állítja be. A körülmény, hogy a magyar nyelvújítás egybecsett a magyar költészet nagy fellendülésével érthetővé teszi a költészet és a nyelv leg-
elemibb összetartozását.

Balassa a nyelvjárásnál nyelvünk tisztasága érdekében nagyon helyesen elítéli az izléstelen és tájékozatlan, erőszakos és eredetinek látszó népieskedő újítást. Ezt a küzdelmet az teszi nehezzé, hogy a nagyközönség hajlandó elfogadni amit környezetétől ilyen tereen mint újdonságot hall és sokkal szívesebben megtanulja, mintsem elfelejti. A szép magyar nyelv művelése és megtartása igazán legelső kötelességünk és a polgáronkon túl különösen fontos, hogy írónk, mint a magyar nyelv épségének őrei, érezzenek felelősséget az olvasók nyelvi tudásának irányításában.

A kiváló tudós könyvének második részében a nyelvtan és részeinek pontos elemzését adja. A hang-, szó- és mondat-
tan részletes elemzése közben a beszéd külső alakja, annak anyaga és az összefüggő beszéd teljes grammatikai feldolgozását nagy figyelemmel kísértük végig. Kristálytisza nyelvezete, logikus kifejtése, világos stílusa valóban alkalmas arra, hogy könyve a művelődni vágyó nagyközönség egyik legfontosabb és legértékesebb segédeszköze legyen.

Bán Attila

NÉMETH LÁSZLÓ: SZÉCHENYI. Dráma négy felvonásban. (Misztótfalusi kiadása.)

Németh László drámájában sokkal több van a lélektani vonalvezetés finom és rejtett rezzenéseiből és a főhős — Széchenyi — mélyesges világnézeti gyötrődéseiből, semhogy az átlagos színházba járó utazókész nélkül élvezni tudná. A drámai cselekmény Széchenyi nagy belső feszültségének végső levezetődése — „nézni-való“ itt ugyancsak kevés van.

Ez a dráma nem a szemnek szól, noha alakjai, szereplői nem teszik próbára ösztönös valóságérzésünket. De ami itt történik, mégis túlnó a „valóságon“: Széchenyi életének, szenvedésének, áldozat-hozatalának, heroizmusának végső értelmezéséről van szó és minden ilyen értelmezés túlnó a valóságon, nemcsak azért, mert egyéni és szubjektív, hanem éppen azért, mert „véglegeset“ akarna mondani. Nem tudunk véglegeset mondani — milyen régi gyötrélmünk a valóság ezerarcúsága! — a valóság-elemekben mégis örök kísértés rejlik a végső igazság megrögzítésére. Németh László nagyszerűen játszik cselekmény a valóság-elemekkel — mestere a belső feszültség, a mélyebb és értékesebb drámaiság — megteremtésének. Hibátlan lélektani munkával szemlélteti, hogyan

jut el Széchenyi a maga emberi kálváriáján a végső állomásig. Széchenyi valóban „főhős” — a drámai játék, vagyis a sors végzetesen komoly játékának nagy figurája. A többiek csak azért lábatlankodnak körülötte, hogy a maguk terhére rárakják. Éppen azért a cselekmény külsőségei — az ismert döbölíngi házkutatás, kémei és agent provocateurok felbukkanása, az osztrák rendőrminiszter „korrekt” komiszkodása — valójában csak megvillanó eseménymorzsák. A „nagy helyzet” a fontos kezdettől fogva. Az, hogy miként küzd meg a magyar élet nagy vádlója az újra felébredt önvád kigyóival, melyeket egyébként az orvosa — Goldmark — csúsztat a bőre alá, a megviselt idegeibe, szellemes, de persze szeretet nélkül való székszisével. Az orvos szofizmáiból halálos mérgei csorog az örök tépelődőbe: ami nagyot alkot az ember — hiúságból, félelemből (keresztényi aggályoskodásból) vagy unalomból — vajjon nem megy-e mások rovására? Ime, a 48-as események Széchenyijének örjítő kérdése! Széchenyi egyre végzetesebben gabalyodik bele — a külső események hatása alatt is — az orvos hálójába, aki ügylátszik, nagyon is értett hozzá, hogy „kifossza egy túlerzékes ember lelkiismeretét” és előbb a gróf „méltóságát” zúzza szét, aztán önvádját locsolja olajjal és végül gúnyolódik a bűntudatán.

Mindez persze csak fölüeny pszichológiai játék Goldmark részéről — nem tudatos „bűnözés”, — de úgy érezzük, hogy ebben a sajátos orvosi kezelésben sok része van magának Németh László Széchenyi látásának is. Széchenyi végzetesen vergődik egy hálóban, mely egyrészt saját nagy életmunkájának erkölcsi rögeszméiből, erkölcsi értelméből, másrészt megviselt idegeinek félelmi képzetéből szövődik. Mintha Széchenyi a nagy értelmezési párvialdiban, melyet — Goldmark közbejöttével ugyan, de önmagával vívott, önmaga épigonjává zsugorodna össze. Nem azért, mert fáradtak és megviseltek az idegei, hanem mert — Németh László bemutatása szerint — nem tud magáról a keresztény életnek azzal az egyszerű heroizmusával dönteni, amelyről utóljára Lonovics érsek beszélt előtte. Széchenyiben a *par excellence* vallásos, magátemesztő zseniben ezek szerint a kereszténység rendült meg, nemcsak az idegei mondták fel a szolgálatot. Mi mégis azt hisszük, hogy Széchenyiben nem vallásosága rendült meg, csak idegállapota. A lélek kész volt, de a test nem bírta

már az utolsó teherpróbát. Széchenyi inkább „idegességből” filozófál, mint meghasonlásból. Nem adja meg magát olcsón még utolsó viaskodásában sem: valóban a görög tragédiák félelmes és tiszta nagyvonalúságát érezzük ki ennek a nagy embernek a vergődéséből: a „hybris” és a „fatum” szelének zúgását. Ez Széchenyi sorsának is a nagysága, de kétségkívül az íróé is.

V. I.

NÉMETH LÁSZLÓ: EKLÉZSIA-MEGKÖVETÉS. Misztótfalusi. (Németh L. színháza 2.)

Misztótfalusi Kis Miklós, a tragikus sorsú erdélyi tipografus drámája épügy belső tragédia, mint Széchenyié, de jóval kevesebb feszültséget érzünk benne. Valószínűleg azért, mert Kis Miklós nem annyira a barátaival és jóakaróival (Pápai Páriz Ferencsel, Bethlen Miklóssal), akik csitítják, okosítják a megalkudni nem akaró, igazságért és küldetésért — a gutaütésig harcoló embert. A drámai harc veleje itt is — mint Széchenyi tragédiájában — egy sorsa felett tépelődő ember önmagával való viaskodása, anélkül azonban, hogy eredményre, „megoldásra” vezetne. Széchenyi ellenfeleinek végzetes szerepe tulajdonképpen magának a tragikus hősnak a „végzetes” reagálásából adódik: valóban csak igaz és nagy ember lehet „bajba” keverni. Kis Miklóst is keményen szorongatják az eklézsia nehéz gögő, konok és önző papjai, meg is alázzák, mikor az eklézsia megkövetésére szorítják, de ez a megalkodás nem hoz megoldást, se az eklézsia felé (mert nem őszinte), se Kis Miklós felé, mert nem jelent belső megbékülést, a léleknek a dolgok, tények fölé való magasodását. A dráma hőségének ahhoz nem volt ereje, hogy az ekléziát mégse kövesse meg, viszont ahhoz nem elég „jellemtelen”, hogy a kényszerű megalkuvást végleg lenyelje. Marad tehát számára a keseregés az élet, az emberek, a sors kegyetlensége miatt. Kis Miklós drámája „sors-dráma”, olyan értelemben, ahogy a felesége is látja: az ő urának a sorsa — a természeté. Ez a természet mégis inkább csak lázadozik, mint robbant. Inkább filozófál, kesereg, értelmez, mint „harcol”. Ez persze nem a dráma mélységének, mint inkább a mozgalmasságának megy a rovására. Csak „kamara-színházban” képzelhető el az előadása, olyan nézőközönség előtt, melynek van füle a belső hangok meghallására. Vajtai István

SZÉKELY FOTÓ

SZEGED, SZÉCHENYI-TÉR 2/a

Legelőnyösebb áron!

Legszebb kidolgozás!

ITT A SZÉCSY RUHA!

Szeged és környéke legnagyobb, legolcsóbb és legjobban felszerelt kész női- és leánykabátok, férfi-, fiú-, gyermek felsőruhák nagy raktára

Szécsy Ruhaáruház, Szeged

Nagy Jenő (Csekonics) utca 4.

ifj. TAKÓ ANDRÁS

PAPRIKA- ÉS SEPRÓKIVITELE

Béke-utca 8

S Z E G E D

Telefon: 506

DANNER PÉTER FIA

fűszer-, gyarmatáru-, cukor-, liszt-, ásványvíz-, vegyiáruk-, festék- és paprika nagykereskedés

Alapítva 1845-ben ● Telefon: 606

VIGYÁZÓ REZSŐ

KENDER-, LEN- ÉS JUTAÁRUK RAKTÁRA

SZEGED, KÁLLAY ALBERT (Híd) utca 8

Iroda: 380

TELEFONSZÁM

Lakás: 711

SZEGEDI LEMEZGYÁR ÉS FAIPARI R. T.

S z e g e d Rókusi feketeföldek 140 Telefon: 328

Száraz eljárással készült lemez-
és butorgyártás és eladás

Városi raktár: Londoni-körút 13/b

FRANCIA és NÉMET nyelvészeti és irodalomtörténeti könyveket és regényeket cserélek zenél és művészettörténeti lexikonért és szindarabokért. Dr. Kálmán László Áttila-u. 7.

*ne csak szemét védje
szívjén*
NIKOTEX-et